



ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

БЕЗОПЛАТНА
ПРАВНИЧА
ДОПОМОГА

Відділення Національної служби
посередництва і примирення у
Вінницькій області

Громадська організація
«Український центр
конституційно-правових досліджень»



ЦЕНТР ПРАВА
І МЕДІАЦІЇ

КОНСТИТУЦІЯ
УКРАЇНИ

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ (до 30-річчя Конституції України)

Збірник тез доповідей
Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Вінниця, 02 червня 2026 року

**Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Сьомий апеляційний адміністративний суд
Всеукраїнська громадська організація «Асоціація українських правників»
Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії
правових наук України»
Вінницький окружний адміністративний суд
Вінницький міський суд Вінницької області
Господарський суд Вінницької області
Північний міжрегіональний центр з надання безоплатної
правничої допомоги
Відділення Національної служби посередництва і примирення у Вінницькій області
Громадська організація «Центр права і медіації»
Громадська організація «Український центр конституційно-правових досліджень»**

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

(до 30-річчя Конституції України)

**ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

(02 червня 2026 року)

м. Вінниця

УДК 342.7(477):341.231.14:355.01

Конституційний захист прав і свобод людини в умовах війни (до 30-річчя Конституції України). Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (02 червня 2026 року). Вінниця, 2026. 195 с.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради факультету права, публічного управління і менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Протокол №11 від 30 червня 2026 року.

У збірнику подано тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Конституційний захист прав і свобод людини в умовах війни (до 30-річчя Конституції України)», яка відбулася 02 червня 2026 року у Сьомому апеляційному адміністративному суді.

Видання адресоване науковцям, викладачам, здобувачам вищої освіти, суддям, адвокатам, представникам органів публічної влади, правозахисних організацій, а також усім, хто цікавиться проблематикою захисту прав людини та розвитку сучасного конституціоналізму.

Наукові ідеї, висловлені у збірнику, відображають особисту думку авторів.

ЗМІСТ

БАЩЕНКО Тетяна. Система «Custody records» як механізм захисту прав затриманих осіб в Україні	7
ГОРБАНЬ Олена. Дотримання прав людини у діяльності поліції в умовах воєнного стану: роль системи «Custody records»	12
ГРИНЬКІВ Олександра. Дотримання військовослужбовцями Національної Гвардії України конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану	17
ДЗЕВЕЛЮК Андрій. Конституційні механізми захисту прав людини в демократичній державі	20
КУЗЬМИШИН Віталій. Конституційний захист прав людини як складова принципу верховенства права	23
МАКСАКОВА Руслана. Обмеження виборчих прав в умовах воєнного стану: проблеми визначення конституційних меж та судового захисту	29
МАРЦЕЛЯК Олег. Концепція контитуційної ідентичності як фундаментальна стратегія конституційної розбудови України	33
МЕЛЬНИЧУК Максим. Конституційні гарантії захисту цифрових прав людини в умовах розвитку штучного інтелекту	39
МЕЛЬНИЧУК Ольга. Аксіологічний вимір гармонізації законодавства України з європейськими стандартами прав людини в умовах збройного конфлікту	42
МЕЛЬНИЧУК Ольга. Право на освіту в умовах війни: безпековий і судовий виміри	47
МУСІЄНКО Богдан. Медіація у соціальному діалозі: теорія і практика	52
ОВЕРКОВСЬКИЙ Костянтин. Щодо особливостей захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності під час дії воєнного стану	57
ОВЕРКОВСЬКА Тетяна. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля в умовах воєнного стану	61
ОВЧАРЕНКО Олена. Дисциплінарна відповідальність судді: конституційно-правовий вимір	66
ОСТАПЕНКО Олександр. Судовий захист конституційних прав людини в умовах воєнного стану в Україні	71
ПАЩЕНКО Ірина. Забезпечення права на працю в умовах воєнного стану	74

ПОНОМАРЕНКО Денис. Конституційна скарга як інструмент захисту прав людини: теоретичні аспекти	80
ПРАВДЮК Андрій. Роль поліції України в механізмі забезпечення конституційних прав і свобод громадян	84
СКІЧКО Ірина. Захист молоді від незаконного вербування в умовах збройного конфлікту	88
СУШКО Олег. Актуальні питання та шляхи їх вирішення у спорах, пов'язаних із проходженням військової служби в Україні	93
ЯВІР Віра. Конституційне право на освіту в Україні в умовах воєнного стану	99
ДЯКІВ Назар. Публічне управління у сфері захисту прав людини в умовах кіберзагроз та воєнного стану	104
ЖАЛОБА Станіслав. Контрольно-наглядова влада: до питання конституційного визнання в Україні	107
БОНЧУК Вікторія. Електронне судочинство як складова цифровізації правничої діяльності	111
ВИХОВАНЧУК Дарія. Судове забезпечення конституційного принципу справедливості при призначенні кримінальних покарань за майнові злочини в умовах воєнного стану	115
ГРИЦИК Крістіна. Захист права на мирне володіння майном в умовах воєнного стану: конвенційний вимір діяльності АРМА	120
ІВАНОВА Валерія. Інформаційна безпека держави в умовах цифровізації суспільства: юрисдикційні та нормативні виклики	124
КОГУТ Яна. Судовий захист честі, гідності та ділової репутації в умовах війни	129
КУЗЬМІНА Ольга. Відповідальність медіа за поширення недостовірної інформації	133
ЛЕРХ Катерина. Інформаційна безпека України: відсіч маніпуляціям навколо національних та політичних питань	137
ЛИСТОПАД Богдана. Медіаграмотність як інструмент конституційного захисту людини від ворожих інформаційних операцій в умовах воєнного стану	139
МАЛИК Віталій. Публічне управління у сфері забезпечення прав людини в умовах воєнного стану	143
МАРТИНЮК Ольга. Особливості забезпечення права на справедливий суд в умовах воєнного стану	145

МЕЛЬНИК Таміла. Гарантії конституційних прав людини в умовах воєнного стану	150
МИКУЛІНА Марина. Право на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб в умовах війни	155
ПЕНЬКІВСЬКА Адріана. Волонтерський рух як інструмент забезпечення фундаментальних прав людини в умовах збройного конфлікту	160
ПЕРЕБЕЙНІС Анастасія. Оптимізація судочинства під час воєнного стану: забезпечення права на справедливий суд	163
ПРИСЯЖНЮК Христина. Правозахисний фронт: роль громадських організацій у фіксації воєнних злочинів	166
САУСТЯН Альона. Обмеження права на вільне вираження поглядів і переконань в інтересах національної безпеки: межі та проблеми реалізації	171
СТАСЬЄВА Вікторія. Роль медіабезпеки в умовах війни	175
СТУЖУК Аліна. Молодіжний активізм як механізм забезпечення прав людини в умовах воєнного стану	183
ШЕВЧУК Анна. Інформаційний суверенітет держави під час збройного конфлікту	187
ШЕВЧУК Аріна. Право на свободу слова в умовах воєнного стану	187
ЯЦЬКО Анна. Правове забезпечення прав військовослужбовців в умовах воєнного стану: місце та роль юричних клінік	192

БАЩЕНКО Тетяна,
заступник начальника відділу організації діяльності ізоляторів
тимчасового тримання та моніторингу дій із затриманими Головного управління
Національної поліції у Вінницькій області

СИСТЕМА «CUSTODY RECORDS» ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАТРИМАНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Забезпечення охорони та захисту прав і свобод людини є невід'ємною складовою діяльності Національної поліції України, що орієнтована на служіння суспільству. Ефективність здійснення відповідних функцій безпосередньо впливає на рівень довіри населення до Національної поліції, зміцнення законності й правопорядку загалом.

Правову основу діяльності Національної поліції у сфері охорони та захисту прав і свобод людини становлять відповідні положення Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Закону України «Про Національну поліцію» та низки інших законодавчих актів. При цьому, правове забезпечення такої діяльності має динамічний характер, що зумовлено потребою реагування держави на нові виклики, пов'язані з гарантуванням і реалізацією прав людини, у тому числі під час дії воєнного стану [5].

У сучасних умовах реформування правоохоронної системи України та адаптації національного законодавства до європейських стандартів особливо актуальним є впровадження ефективних механізмів контролю за дотриманням прав затриманих осіб. Одним із таких механізмів є система «Custody Records», яка запроваджується у діяльність Національної поліції України як інструмент забезпечення прозорості поліцейської діяльності, належного документування всіх дій щодо затриманих осіб та запобігання випадкам катувань і жорстокого поводження.

Система «Custody Records» являє собою комплексний інституційно-правовий механізм фіксації всіх дій щодо затриманої особи з моменту фактичного затримання до її звільнення або поміщення до слідчого ізолятора. Основною метою функціонування системи є забезпечення дотримання прав людини, посилення контролю за діяльністю працівників поліції, підвищення рівня законності та забезпечення належного рівня процесуальних гарантій для затриманих осіб.

Впровадження системи «Custody Records» стало одним із важливих етапів реформування правоохоронної системи України та наближення діяльності Національної поліції до міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини. Вказана система спрямована не лише на захист затриманих осіб, але й на забезпечення правової захищеності працівників поліції шляхом об'єктивної фіксації їхніх дій.

Особливістю системи «Custody Records» є повний взаємозв'язок її складових елементів:

1. Зонування приміщень підрозділу поліції.

Постійний нагляд за станом перебування затриманих реалізовується шляхом поділу підрозділу поліції на окремі зони, у яких мають перебувати виключно конкретні категорії осіб (відвідувачі, затримані чи доставлені). Метою зонування є відмежування приміщень для роботи із затриманими від усіх інших приміщень (робочі кабінети поліцейських, приміщення для подання громадянами заяв та скарг тощо) [4]. Необхідність виокремлення зони підрозділу поліції, де розташовуються приміщення для роботи із затриманими полягає у тому, щоб жодна стороння особа (поліцейські або інші особи, які не мають стосунку до роботи із затриманими та забезпечення їх прав) не можуть безконтрольно туди потрапити.

2. Система відеонагляду 24/7.

Система «Custody Records» передбачає застосування сучасних систем відеоспостереження у приміщеннях поліцейського відділку та у спецавто для перевезення затриманих і взятих під варту осіб. Застосування систем відеоспостереження в поліцейському відділку та спецавто є додатковою гарантією забезпечення безпечного середовища під час утримання та переміщення затриманих і взятих під варту осіб, а також дотримання їхніх прав та законних інтересів [4].

2. Електронна база обліку всіх дій щодо затриманих (ІП «Custody Records»).

На базі інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» запроваджено підсистему «Custody Records», яка передбачає фіксацію всіх дій із затриманою особою з моменту її фактичного затримання на планшетному пристрої поліцейського, а обставини перебування затриманої особи в підрозділі поліції та подальше вибуття до установ, які підконтрольні іншим органам державної влади, фіксуються інспектором дотримання прав людини. Система дає змогу зафіксувати дотримання поліцейськими гарантованих національним законодавством та міжнародними стандартами прав і свобод людини: права на захист, права на медичну допомогу, процесуальні права. [1]

3. Інспектор дотримання прав людини.

Завдання інспектора дотримання прав людини – забезпечувати дотримання прав людини, законність тримання під вартою, гарантувати безпечне середовище, а також виявляти порушення процесуальних прав та гарантій затриманої особи в територіальному підрозділі поліції, з внесенням відповідної інформації до ІП «Custody Records» [2].

Під час спілкування з затриманими особами та проведення інтерв'ювання, інспекторами дотримання прав людини встановлюється вербальний та психологічний зв'язок, який допомагає з'ясувати факти різного характеру, про

які затримані особи не можуть повідомити слідчим або поліцейським, якими здійснювалось затримання.

4. Дистанційний зовнішній контроль (доступ до електронної бази та відеоспостереження).

Наявність зовнішнього незалежного контролю за процесами, які відбуваються у підрозділі поліції, є серйозним стримуючим чинником як для затриманих, так і для поліцейських, оскільки працівники Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України можуть переглянути відео з будь-якого підрозділу поліції в регіонах та всі відомості щодо дій із затриманою особою в ІП «Custody Records» [4].

Впровадження системи «Custody Records» в діяльність правоохоронних органів України стало важливим кроком у напрямку забезпечення прав людини та превенції неналежного поводження з особами під час затримання. Завдяки імплементації системи було створено прозорий механізм моніторингу кожного етапу перебування затриманої особи під контролем поліції, що значно підвищило рівень дотримання процесуальних стандартів та мінімізувало можливості для порушень.

Така ініціатива підтримується зокрема Урядом України, офісом Ради Європи в Україні, Уповноваженою у справах Європейського суду з прав людини, Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, керівництвом МВС та НП України, очільниками органів місцевої влади та місцевого самоврядування, зокрема військових державних адміністрацій, обласних та районних рад, окремих територіальних громад тощо [6].

Таким чином, система «Custody Records» - проєкт, призначений для гарантування безпеки прав затриманих та поліцейських шляхом електронної фіксації інформації про всі дії щодо осіб, які перебувають під контролем поліції з моменту фактичного затримання і до поміщення до слідчого ізолятора або звільнення з-під варти. В основу інформаційної підсистеми «Custody Records»

покладено сервісно-орієнтований підхід управління процесами для зменшення навантаження на поліцейських, що дасть їм змогу належно виконувати роботу із затриманими або відвідувачами підрозділу поліції [7].

Список використаних джерел:

1. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 311 від 24.05.2022 року «Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text>

2. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 699 від 16.10.2024 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності підрозділів дотримання прав людини Національної поліції України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1589-24#Text>

3. Доповідь для Уряду України щодо проведеного візиту ЄКПТ в Україну з 16 по 27 жовтня 2023 року URL: <https://rm.coe.int/1680b0e1f9>

4. Навчальний портал системи електронного обліку дій із затриманими особами «Custody Records». URL: <https://custodyrecords.com/>

5. Вигівський І. Перспективи розвитку правового забезпечення діяльності Національної поліції України у сфері охорони та захисту прав і свобод людини. Забезпечення основоположних прав і свобод людини, дотримання стану дисципліни та законності в діяльності поліції в умовах воєнного стану : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 12 черв. 2025 р.). Кропивницький : ДонДУВС, 2025. С. 55–58.

6. Дмитрашук О., Димченко В., Бойчук І. «Custody Records»: крок до європейських стандартів: забезпечення дотримання прав затриманих в Україні. Забезпечення основоположних прав і свобод людини, дотримання стану дисципліни та законності в діяльності поліції в умовах воєнного стану : зб.

матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 12 черв. 2025 р.). Кропивницький : ДонДУВС, 2025. С. 96–98.

7. Крапивін Є. Custody records: система фіксації всіх дій щодо затриманої особи - стан нормативного регулювання. 2022. URL: <https://justtalk.com.ua/post/custody-records-sistema-fiksatsii-vsih-dij-schodo-zatrimanoi-osobi--stan-normativnogo-regulyuvannya>

ГОРБАНЬ Олена,

інспектор з дотримання прав людини відділу поліції №3 Вінницького районного управління поліції Головного управління Національної поліції у Вінницькій області

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: РОЛЬ СИСТЕМИ «CUSTODY RECORDS»

Відповідно до статті 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Це положення є фундаментальною засадою діяльності Національної поліції, особливо в умовах воєнного стану, коли необхідність забезпечення безпеки повинна поєднуватися з дотриманням конституційних прав і свобод громадян [1].

Одним із ключових принципів діяльності Національної поліції є дотримання прав і свобод людини. Закон України «Про Національну поліцію» визначає, що поліція під час виконання своїх повноважень забезпечує права і свободи людини, а їх обмеження допускається лише у випадках та в порядку, передбачених законом, за умови необхідності та пропорційності втручання [2].

У науковій літературі наголошується, що діяльність поліції в демократичній державі ґрунтується на сервісній моделі, за якої правоохоронні органи виступають не лише як інструмент примусу, а як інституція, що забезпечує реалізацію та захист прав і свобод людини. Такий підхід передбачає

необхідність балансу між вимогами публічної безпеки та гарантіями прав людини навіть в умовах надзвичайних правових режимів [3].

Дослідники також зазначають, що в умовах воєнного стану функції Національної поліції у сфері забезпечення прав людини ускладнюються через одночасну необхідність реагування на загрози безпеці та недопущення надмірного втручання у права громадян. У цьому контексті особливого значення набувають принципи законності, необхідності та пропорційності при застосуванні поліцейських заходів [3].

У практиці Європейського суду з прав людини принцип пропорційності є ключовим критерієм оцінки допустимості втручання держави у права людини. Зокрема, у справі *Handyside v. the United Kingdom* Суд наголосив, що втручання у права, гарантовані Конвенцією, може вважатися правомірним лише за умови, що воно є “необхідним у демократичному суспільстві”, тобто відповідає нагальній суспільній потребі та є пропорційним легітимній меті. ЄСПЛ підкреслив, що поняття “необхідності” не є тотожним “обов’язковості” чи “доцільності”, а вимагає досягнення справедливого балансу між інтересами суспільства та захистом основоположних прав особи [4].

Воєнний стан суттєво розширює повноваження державних органів у сфері забезпечення національної безпеки, однак не скасовує обов’язку держави гарантувати дотримання фундаментальних прав і свобод людини. Навпаки, саме в умовах надзвичайних викликів особливого значення набувають механізми контролю за законністю діяльності правоохоронних органів та дотриманням прав осіб, які перебувають під контролем держави [1].

Однією з найбільш вразливих сфер щодо можливих порушень прав людини залишається затримання особи та її перебування в органах поліції. Саме на цьому етапі виникають ризики незаконного обмеження свободи, неналежного поводження, недопуску захисника, порушення права на медичну допомогу або неналежної фіксації процесуальних дій. У зв’язку з цим особливої актуальності

набуває впровадження ефективних превентивних механізмів захисту прав людини. [5, с. 100].

Важливим напрямом удосконалення механізмів забезпечення прав людини в діяльності Національної поліції України стало впровадження інформаційної підсистеми «Custody Records». Її створення обумовлене необхідністю забезпечення належного контролю за дотриманням прав затриманих осіб, підвищення прозорості діяльності поліції та запобігання випадкам неналежного поводження. Відсутність ефективного механізму контролю за перебуванням осіб у приміщеннях поліції тривалий час залишалася однією з причин порушення прав людини під час затримання, що зумовило потребу у впровадженні сучасних інструментів фіксації та моніторингу дій поліцейських і затриманих осіб [6, с. 100–101].

Згідно з науково-практичним посібником «Завдання і функції інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України та порядок їх реалізації», основним призначенням системи «Custody Records» є запобігання незаконним затриманням, удосконалення системи захисту осіб від катувань та інших форм жорстокого або такого, що принижує гідність, поводження, а також підвищення стандартів захисту прав як затриманих осіб, так і самих поліцейських від можливих неправдивих звинувачень. Система забезпечує об'єднання та збереження інформації про затриману особу з моменту фактичного затримання та фіксацію всіх дій щодо неї протягом перебування в органі поліції [6, с. 98–100].

Особливістю «Custody Records» є комплексний підхід до документування процесу затримання. Відомості про час, місце та підстави затримання, стан здоров'я особи, забезпечення доступу до захисника, повідомлення родичів та інші процесуально значущі дії вносяться до електронної картки затримання. Крім того, система поєднується із засобами відеоспостереження, що забезпечує додаткові гарантії об'єктивності та можливість перевірки законності дій працівників поліції. Такий підхід сприяє підвищенню рівня підзвітності

правоохоронних органів та зміцненню довіри суспільства до поліції [6, с. 94–100; 2, с. 26].

Додатковим підтвердженням ефективності системи є результати її практичного впровадження. Для забезпечення належного функціонування «CustodyRecords» здійснюється переобладнання приміщень поліції відповідно до міжнародних стандартів, встановлюються системи відеоспостереження, проводиться спеціалізоване навчання персоналу. Використання цифрових інструментів також сприяє оптимізації документообігу та зменшенню адміністративного навантаження на працівників, відповідальних за перебування затриманих осіб [7, с. 28-30].

В умовах воєнного стану значення системи «Custody Records» суттєво зростає. Виконуючи завдання із забезпечення публічної безпеки та протидії злочинності в особливих умовах, поліція водночас зобов'язана дотримуватися конституційних прав і свобод людини. Функціонування системи забезпечує додаткові гарантії законності під час затримання осіб, мінімізує ризики порушення їхніх прав та сприяє дотриманню міжнародних стандартів поводження із затриманими. Отже, «Custody Records» є важливим механізмом забезпечення прав людини в діяльності Національної поліції України, ефективність якого набуває особливого значення в умовах воєнного стану [6, с. 127–128; 2, с. 26].

Важливим аспектом оцінки діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану є відповідність її роботи стандартам Європейського Союзу у сфері верховенства права та прав людини. Аналіз документів ЄС свідчить, що підтримка українського сектору правопорядку після початку повномасштабної агресії РФ спрямована насамперед на зміцнення інституційної спроможності правоохоронних органів, підвищення їхньої підзвітності та забезпечення дотримання прав людини. При цьому ЄС не розглядає розширення поліцейських повноважень як самостійну мету реформування, а наголошує на

необхідності збереження процесуальних гарантій навіть в умовах воєнного стану. Отже, діяльність Національної поліції України в умовах воєнного стану демонструє поступове наближення до європейських стандартів захисту прав людини. Запровадження системи «CustodyRecords» та інших реформ спрямоване на мінімізацію таких ризиків і посилення підзвітності поліції. Водночас відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності цих механізмів не дозволяє повною мірою визначити їх практичний вплив. Попри складні умови війни, Національна поліція загалом зберегла здатність ефективно виконувати свої функції, однак подальше вдосконалення правозахисних гарантій та механізмів контролю залишається необхідною умовою зміцнення верховенства права та суспільної довіри.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
3. Галай А. О., Банчук О. А. Права людини та діяльність поліції в умовах воєнного стану в Україні. *Верховенство права*. 2023. № 2. С. 45–53.
4. European Court of Human Rights. *Handyside v. the United Kingdom*, judgment of 7 December 1976, Series A no. 24. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57499> (дата звернення: 12.06.2026).
5. Завдання і функції інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України та порядок їх реалізації : наук.-практ. посібник / за ред. Д. В. Швеця. Львів . Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. 184 с.
6. Швець Д. В. (ред.). Завдання і функції інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України та порядок їх реалізації : науково-практичний посібник. Львів. ЛьВДУВС, 2025. 184 с.

7. Аналітичний звіт за результатами моніторингу та оцінки функціонування системи «CustodyRecords» в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України. Київ . Національна поліція України, 2025.

ГРИНЬКІВ Олександра,
професор кафедри правових дисциплін
навчально-наукового інституту роботи з персоналом
Національної академії Національної гвардії України,
доктор юридичних наук, полковник

ДОТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні обумовлює необхідність дотримання балансу (пропорційності) між потребами національної безпеки та забезпеченням конституційних прав і свобод людини. Вагому роль у цьому процесі відіграють військовослужбовці Національної гвардії України (далі – НГУ), які виконують правоохоронні та оборонні функції в умовах підвищеної правової та соціальної напруги.

Відповідно до ст. 64 Конституції України, в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини із зазначенням строку дії таких обмежень [1]. Водночас низка прав є невідчужуваними і не підлягає обмеженню. Йдеться про право на життя, заборону катувань, право на правову допомогу тощо. Зазначене й формує основоположні засади діяльності військовослужбовців НГУ.

Крім цього, зазначимо, що закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2] деталізує перелік можливих обмежень, включаючи свободу пересування, право на мирні зібрання та інші. Однак навіть у цих умовах

державні органи, включаючи НГУ, зобов'язані діяти виключно в межах закону та з дотриманням принципу пропорційності.

Згідно із Законом України «Про Національну гвардію України», НГУ здійснює охорону громадського порядку, бере участь у забезпеченні державної безпеки та виконує завдання територіальної оборони [3]. Реалізація цих повноважень передбачає можливість застосування заходів примусу, включаючи фізичну силу, спеціальні засоби та зброю.

Разом з тим, такі заходи повинні відповідати міжнародним стандартам, зокрема принципам законності, необхідності та пропорційності, закріпленим у документах ООН та Ради Європи, насамперед в положеннях Європейської конвенції з прав людини [4] та Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку [5, с. 238]. Порушення цих засад може призвести до неправомірного обмеження прав громадян.

Серед основних проблем варто виокремити: ризик перевищення повноважень у стресових бойових умовах; недостатній рівень правової підготовки окремих військовослужбовців; складність ідентифікації меж між військовими та правоохоронними функціями; обмежений механізм контролю та притягнення до відповідальності в умовах воєнного стану.

Окреслені обставини можуть негативно впливати на рівень гарантування прав людини та потребують системного вирішення.

Задля підвищення ефективності дотримання та захисту прав людини військовослужбовцями НГУ доцільно:

- посилити правову підготовку особового складу з акцентом на міжнародні стандарти прав людини;
- удосконалити внутрішні інструкції щодо застосування сили;
- забезпечити ефективний парламентський і громадський контроль;
- впроваджувати механізми фіксації дій («body-cam», звітність);

- розвивати співпрацю з правозахисними організаціями;
- продовжувати обмін досвідом, запозичення практик європейських держав.

Отже, дотримання конституційних прав і свобод людини військовослужбовцями НГУ в умовах воєнного стану є складним, але необхідним чинником правової держави. Навіть за умов збройного конфлікту держава не може відмовитися від своїх зобов'язань у сфері прав людини. Забезпечення балансу між безпекою та правами громадян потребує чіткої нормативної регламентації, належної підготовки військовослужбовців і ефективного контролю.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
4. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4.11.1950 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Права людини у міжнародному праві : підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А.В. Войціховського; [Бакумов О.С., Варунц Л.Д., Войціховський А.В., Гудзь Т.І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків : ООО «Планета- Принт», 2021. 404 с.

ДЗЕВЕЛЮК Андрій,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ЗЕЛІНСЬКА Діана,

здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

КОНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ

Права і свободи людини є фундаментальною основою демократичної держави. В умовах воєнного стану в Україні особливої ваги набуває проблема їх захисту, оскільки зростає ризик обмежень і порушень прав, а також потреба в їх оперативному відновленні. За таких обставин дослідження ефективності конституційних механізмів захисту прав людини є надзвичайно актуальним для збереження демократичних засад держави та верховенства права.

Метою є аналіз конституційних механізмів захисту прав і свобод людини, а також визначення їх ролі та ефективності.

Конституційний механізм захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні є системою взаємопов'язаних правових норм, інституцій та процедур, спрямованих на забезпечення реалізації, охорони та відновлення порушених прав. Його основою виступають конституційні норми, які закріплюють права і свободи людини, а також визначають гарантії їх здійснення [2].

У науковій доктрині механізм захисту прав людини розглядається як комплекс праворегулюючих, правоохоронних та організаційних засобів, які забезпечують не лише реалізацію прав, але й їх охорону та відновлення у випадку порушення. Він охоплює як діяльність державних органів, так і спеціальних інституцій захисту прав людини [3 с. 128]. Базовим орієнтиром для національних систем захисту є Загальна декларація прав людини, яка гарантує право кожної особи

на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами [1]. Проте в реаліях воєнного стану практичне забезпечення цих стандартів стикається із серйозними викликами, що вимагає особливої мобілізації захисного потенціалу держави.

Головною організаційно-правовою гарантією та найбільш дієвим інструментом відновлення порушених прав у демократичній державі є судова влада, оскільки саме суд забезпечує ефективний захист прав і свобод, надаючи можливість оскарження рішень, дій або бездіяльності органів державної влади та посадових осіб. Стаття 55 Конституції України чітко закріплює право кожного на судовий захист, а конституційний принцип незалежності суддів виступає запорукою справедливого правосуддя навіть під час глибоких суспільних криз [2]. Особливу роль у системі захисту прав відіграє Конституційний Суд України, який забезпечує верховенство Конституції, здійснює контроль за конституційністю законів та інших нормативно-правових актів, а також надає їх офіційне тлумачення. Його діяльність спрямована на недопущення порушення конституційних прав через неконституційні правові норми [4].

Окремим елементом конституційного механізму є Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен), який здійснює парламентський контроль за дотриманням прав і свобод людини, реагує на їх порушення та сприяє відновленню порушених прав через взаємодію з державними органами. Його діяльність є максимально гнучкою, безоплатною та позбавленою бюрократичного механізму, що робить цей інститут критично важливим елементом захисту громадян від адміністративного свавілля посадовців чи наслідків війни [5].

Також важливою складовою є державний захист прав особистості, що має комплексний характер: Президент України діє як безпосередній гарант прав і свобод, парламент створює необхідне законодавче підґрунтя, а Кабінет Міністрів України вживає практичних заходів для забезпечення фінансової, соціальної та екологічної безпеки. У сукупності ці елементи утворюють цілісну систему

конституційного захисту прав і свобод [2; 3]. В умовах воєнного стану конституційні механізми захисту прав людини набувають підвищеної значущості, оскільки саме вони забезпечують баланс між необхідними обмеженнями прав та недопущенням їх свавільного порушення, а також підтримують дію принципу верховенства права навіть у надзвичайних умовах [1; 3].

Отже, конституційні механізми захисту прав і свобод людини в Україні становлять цілісну систему правових норм, інституцій та процедур, спрямованих на забезпечення їх реалізації, охорони та відновлення. В умовах воєнного стану їх значення суттєво зростає, оскільки вони виступають ключовим інструментом підтримання балансу між необхідними обмеженнями та гарантіями прав людини. Ефективне функціонування судової влади, Конституційного Суду України, омбудсмена та інших державних інституцій є важливою умовою збереження верховенства права та демократичних засад держави навіть у кризових умовах.

Список використаних джерел:

1. Universal Declaration of Human Rights. Geneva: UN, 2015. 63 p. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
2. Конституція України. Науково-практичний коментар / редколегія: В. Я. Тацій (голова редколегії), О. В. Петришин (відповідальний секретар), Барабаш Ю. Г. та ін.; Національна академія правових наук України. 2-ге видання, перероблене і доповнене. Харків: Право, 2011. 1128 с.
3. Кононенко В., Вальчук О. Права та свободи людини і громадянина: Навчальний посібник (конспект лекцій). Вінниця. ТОВ «Друк», 2021. 184 с.
4. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.
5. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

КУЗЬМИШИН Віталій,
голова Сьомого апеляційного адміністративного суду,
кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СКЛАДОВА ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Конституція України закріплює принцип верховенства права [1, ст. 8], надаючи йому статус однієї з фундаментальних засад конституційного ладу. Концепт верховенства права (*the rule of law*) пройшов тривалу еволюцію від формального розуміння, яке акцентує увагу на процедурній законності, якості нормотворення та визначеності правових норм, до змістовного його наповнення. Змістовне розуміння верховенства права, яке сьогодні домінує у західній правовій традиції, обов'язково включає вимоги щодо дотримання прав людини. Так, Венеційська комісія визнала такі стрижневі елементи цього поняття: «законність – включно з прозорою, підзвітною та демократичною процедурою запровадження приписів права; юридична визначеність; заборона свавільності; доступ до правосуддя в незалежних і безсторонніх судах – включно із судовим контролем щодо адміністративних актів; поважання людських прав; недискримінація та рівність перед законом» [2, с. 12]. Як бачимо, в сучасному дискурсі принцип *the rule of law* визнається як захист людини від свавілля держави та утвердження людської гідності. За концепцією С. Головатого, правовладдя – це доктрини, принципи, інститути й процедури, спрямовані на захист людини від свавілля держави та забезпечення людської гідності [3, с. 82]. Суддя Конституційного Суду України Г. Юровська вважає, що принципової різниці в конструкції назви цієї фундаментальної правової засади немає, тому поняття «верховенство права» та «правовладдя» можна використовувати як синоніми [4, с. 172]. Така думка спостерігається й у працях інших науковців [5]. У межах цієї праці вживатимемо офіційний правничий термін «верховенство права».

Конституційний Суд України тлумачить верховенство права багатогранно, як: механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади; нормативний ідеал, якого має прагнути кожна система права; універсальний та інтегральний принцип права [6]. Відтак «принцип верховенства права являє собою комплекс взаємопов'язаних принципів, які становлять основу доктрини конституціоналізму» [7, с. 116] та, передусім, обмежує державну владу правовими нормами і захищає людину від можливого її свавілля. Не випадково в ч. 1 ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України зміст принципу верховенства права розкривається через права та свободи людини, які визначають зміст і спрямованість діяльності держави [8, ст. 6].

Роль Конституції України в забезпеченні верховенства права полягає насамперед у встановленні меж для державної дискреції. Через систему стримувань і противаг, а також – чітке закріплення каталогу прав і свобод, Основний Закон запобігає узурпації влади та свавіллю з боку законодавчих чи виконавчих органів. Конституційні гарантії прав людини виконують подвійну функцію: з одного боку, вони встановлюють негативні зобов'язання держави (утримуватися від неправомірного втручання у приватну сферу), з іншого – позитивні зобов'язання (створювати ефективні інституційні та процедурні умови для реалізації та захисту прав людини).

В основі конституційного захисту прав людини лежить принцип поваги до людської гідності, який дедалі частіше розглядається як першоджерело всіх інших конституційних прав і свобод. Саме людська гідність визначає межі втручання держави у сферу особистої автономії та виступає критерієм оцінки конституційності законодавчих обмежень. Відтак верховенство права забезпечує реальну дієвість людських прав, свобод та гідності. Без дієвих механізмів їх гарантування цей принцип перетворюється на формальну декларацію, позбавлену свого ціннісного і гуманістичного змісту.

Особливе місце в системі конституційного захисту прав людини посідає судовий контроль за конституційністю законів, який в Україні здійснює Конституційний Суд України. Через механізми конституційного провадження та розгляду конституційних скарг цей орган забезпечує верховенство Конституції України, усуває з правової системи неконституційні норми та гарантує ефективний захист конституційних прав і свобод людини. Інститути конституційної скарги та судового перегляду створюють дієвий інструмент прямого захисту прав у випадках, коли законодавець виходить за межі конституційних повноважень і ухвалює акти, що порушують сутність фундаментальних прав і свобод. Судова практика органів конституційної юрисдикції адаптує загальні принципи права до мінливих суспільних відносин, забезпечуючи при цьому стабільність і тривалість дієвості верховенства права. Водночас конституційний контроль виконує не лише відновлювальну, а й превентивну функцію, стримуючи можливі зловживання публічною владою та запобігаючи прийняттю нормативно-правових актів, несумісних із конституційними цінностями. Через офіційне тлумачення конституційних положень і формування правових позицій органи конституційної юрисдикції сприяють утвердженню єдиних стандартів захисту прав людини, забезпечують правову визначеність та зміцнюють довіру суспільства до механізмів конституційної демократії. Саме тому ефективне функціонування конституційного контролю є однією з ключових гарантій реального, а не декларативного характеру прав і свобод людини.

Особливого значення конституційний контроль набуває в умовах воєнного стану, коли виникає потреба в досягненні балансу між захистом національної безпеки та дотриманням невідчужуваних прав людини. За таких умов орган конституційної юрисдикції виступає гарантом недопущення свавільного обмеження прав і свобод та збереження конституційної ідентичності держави. Однак конституційний захист прав людини не означає їх абсолютного характеру (за винятком окремих). Більшість прав можуть підлягати легітимним обмеженням

заради захисту національної безпеки, громадського порядку, здоров'я населення чи прав інших осіб. Проте, в аспекті принципу верховенства права, таке обмеження не може бути довільним. Воно має відповідати трискладовому тесту пропорційності, який є універсальним інструментом конституційного правосуддя. Тест вимагає послідовної перевірки, яка полягає у тому, що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» [9]. Як бачимо, важливою доктриною, що забезпечує стійкість прав людини в межах верховенства права, є концепція захисту сутності права. Держава, обмежуючи право на підставі закону, в жодному разі не має права вихолощувати його ядро, перетворюючи реалізацію права на фікцію. Якщо обмеження призводить до фактичної ліквідації можливості користуватися правом, таке втручання визнається неконституційним та таким, що суперечить засадам правової держави. Цей баланс є крихким і вимагає постійної інтелектуальної роботи суддів і високого рівня правової культури законодавців.

Сучасний конституційний захист прав людини не може існувати ізольовано від міжнародно-правового контексту. В умовах євроінтеграції та після набуття Україною статусу держави-кандидата до ЄС дотримання стандартів верховенства права та ефективного захисту прав людини стало одним із ключових критеріїв демократичної трансформації держави. Принцип верховенства права передбачає гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами, насамперед із нормами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Практика ЄСПЛ є

надзвичайно потужним каталізатором для розвитку національних конституційних доктрин. Інтерпретаційні стандарти, що виробляються у Страсбурзі, стають невід'ємною частиною національного правопорядку через механізми конвенційного тлумачення, збагачуючи зміст конституційних прав і підвищуючи рівень їх захищеності від свавілля національних інституцій.

Взаємодія міжнародного та конституційного права набуває неабиякого значення в аспекті захисту права на справедливий суд, яке є процесуальним ядром верховенства права. Доступ до незалежного, безстороннього суду, створеного на підставі закону, є передумовою для захисту будь-якого іншого матеріального права. Конституційні системи демократичних країн гарантують право на судовий перегляд будь-яких рішень органів публічної влади, що мінімізує ризики адміністративного чи політичного тиску на людину. Міжнародні та конституційні механізми захисту утворюють синергетичну систему, що цементує верховенство права на всіх рівнях правозастосування.

Отже, конституційний захист прав людини є системоутворювальним елементом принципу верховенства права, який відображає його внутрішню сутність і ціннісний зміст. У сучасному конституційному вимірі верховенство права спрямоване на забезпечення людської гідності та захист прав людини від свавілля держави. Ефективність цього захисту гарантується узгодженою взаємодією держави, судової влади та міжнародних правозахисних інституцій, які спільно формують простір правової визначеності та поваги до людської гідності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій. Пер. з англ. Сергія Головатого. Страсбург, 18 березня 2016 р. Дослідження № 711/2013. 164 с. URL: <https://docs-venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20checklist%20UKR.pdf>

3. Головатий С. «Верховенство права» не працює. *Право України*. 2019. №11. С. 39-82.
4. Юровська Г. Принцип верховенства права (правовладдя) як основа нової доктрини адміністративного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 43. Ч. 3. С. 167–173.
5. Берназюк Я. О. Застосування принципу верховенства права (правовладдя) для вирішення колізій у законодавстві. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2023. (4(22)). С. 80-89. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4\(22\)-80-98](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4(22)-80-98)
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 20 червня 2019 року № 6-р/2019. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/2770>
7. Гришук О. Принципи права як виразники правових цінностей у юридичних позиціях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2025. №6. С. 111-120.
8. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 35-36. № 37. Ст.446.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/1858>

МАКСАКОВА Руслана,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»

ОБМЕЖЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ МЕЖ ТА СУДОВОГО ЗАХИСТУ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України та запровадження правового режиму воєнного стану актуалізували питання допустимості обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина. Серед усього комплексу прав, які можуть бути обмежені в умовах воєнного стану, особливе місце займають виборчі права, реалізація яких безпосередньо пов'язана із забезпеченням народного суверенітету, принципу народовладдя та демократичної легітимності органів публічної влади.

Відповідно до ч. 1 ст. 38 Конституції України громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [1]. Разом із тим, положення ч. 2 ст. 64 Конституції України допускають можливість обмеження окремих прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану, оскільки виборчі права не включені до переліку прав, які не можуть бути обмежені навіть в умовах дії надзвичайних правових режимів [1].

На реалізацію зазначених конституційних положень ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює заборону проведення виборів Президента України, виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування під час дії воєнного стану [2]. Однак саме в контексті заборони проведення президентських виборів виникає низка складних конституційно-правових проблем, які

потребують наукового осмислення та відповідної реакції з боку Конституційного Суду України (далі - КСУ).

Слід звернути увагу, що Конституція України містить пряме положення щодо продовження повноважень Верховної Ради України в умовах воєнного або надзвичайного стану. Так, відповідно до ч. 4 ст. 83 Конституції України, у разі закінчення строку повноважень парламенту під час дії воєнного чи надзвичайного стану його повноваження продовжуються до дня першого засідання новообраної Верховної Ради України після припинення відповідного правового режиму [1]. Таким чином, Конституція прямо допускає непроведення чергових парламентських виборів у період дії воєнного стану.

Натомість щодо президентських виборів аналогічного конституційного механізму не передбачено. Відповідно до ч. 5 ст. 103 Конституції України чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України, а згідно з п. 7 ч. 1 ст. 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить призначення виборів Президента України у строки, передбачені Конституцією України [1].

Таким чином, системний аналіз положень Основного Закону свідчить про існування різного конституційного режиму регулювання парламентських та президентських виборів в умовах воєнного стану. Якщо стосовно парламентських виборів Конституція прямо передбачає можливість продовження повноважень парламенту без проведення виборів, то стосовно президентських - подібних винятків Основний Закон не містить.

Особливого значення у цьому контексті набувають правові позиції КСУ. Так, у Рішенні від 12 травня 2009 року № 10-рп/2009 КСУ наголосив, що забезпечення встановленої Конституцією періодичності виборів Президента України має визначальне значення для функціонування демократичної держави та її республіканських засад [3]. У Рішенні від 15 травня 2014 року № 5-рп/2014

КСУ зазначив, що п'ятирічний строк є єдиним конституційно визначеним строком, на який обирається Президент України [4].

За таких умов виникає питання щодо відповідності Конституції України положень ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» саме в частині заборони проведення президентських виборів. На відміну від парламентських та місцевих виборів, щодо яких законодавством передбачені механізми заміщення виборних органів без проведення виборів, конституційний механізм функціонування інституту Президента України побудований на принципі виключно конституційного визначення строку його повноважень та порядку їх реалізації.

Водночас проблема обмеження виборчих прав у період воєнного стану не може розглядатися виключно крізь призму формального нормативного регулювання. Йдеться також про забезпечення балансу між потребами національної безпеки та принципами конституційної демократії. В умовах тривалого воєнного стану особливої актуальності набуває питання збереження демократичної легітимності публічної влади, що безпосередньо пов'язано з реалізацією принципу народного суверенітету, закріпленого у ст. 5 Конституції України [1].

Науково-практична значущість окресленої проблематики полягає також у необхідності вироблення конституційно допустимих механізмів функціонування органів державної влади в умовах тривалих надзвичайних правових режимів. Очевидно, що сучасне конституційне регулювання не містить достатньо чіткого механізму заміщення Президента України у випадку неможливості проведення виборів протягом тривалого часу внаслідок воєнного стану.

У зв'язку з цим важливого значення набуває діяльність КСУ як єдиного органу конституційної юрисдикції України, до повноважень якого належить вирішення питання щодо конституційності законів та інших правових актів. Саме конституційне провадження могло б забезпечити належне офіційне тлумачення

співвідношення положень ст. 64, ст. 83, ст. 85 та ст. 103 Конституції України в аспекті допустимості обмеження виборчих прав на президентських виборах під час дії воєнного стану.

Отже, обмеження виборчих прав в умовах воєнного стану повинно здійснюватися виключно в межах, прямо визначених Конституцією України, із дотриманням принципів верховенства права, правової визначеності та пропорційності. Якщо щодо парламентських та місцевих виборах конституційно допустимі обмеження випливають із системного аналізу положень Основного Закону та чинного законодавства, то заборона проведення президентських виборів залишається дискусійною з точки зору її конституційності та потребує належного судового захисту і офіційної правової позиції Конституційного Суду України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. URL: Законодавство України (дата звернення: 20.05.2026).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: Законодавство України (дата звернення: 20.05.2026).
3. Рішення Конституційний Суд України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 17 Закону України «Про вибори Президента України» та Постанови Верховної Ради України «Про призначення чергових виборів Президента України» від 12 травня 2009 року № 10-рп/2009. URL: Законодавство України (дата звернення: 20.05.2026).
4. Рішення Конституційний Суд України у справі за конституційним поданням 101 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положень частин першої, п'ятої статті 103 Конституції України у системному зв'язку з пунктом 16 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України (справа про строк, на який обирається Президент України) від 15 травня 2014

року № 5-рп/2014. URL: Законодавство України (дата звернення: 20.05.2026).

МАРЦЕЛЯК Олег,
доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник Інституту
держави і права імені В.М. Корецького НАН України

КОНЦЕПЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА СТРАТЕГІЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ

Термін «конституційна ідентичність» у вітчизняній правовій науці отримав своє визнання порівняно недавно. Вважається, що у витоків цього поняття і теорії конституційної ідентичності стояв Карл Шмітт, який у свій час (1928 р.) говорив про «ідентичність і континуїтет Конституції як цілісності» і піддавав критиці ціннісну нейтральність Веймарської конституції, яка не містила матеріальних обмежень для внесення змін. Також сучасник Карла Шмітта – Карл Білфінгер розвиваючи позицію свого колеги говорив про «ідентичність конституційної системи» [1, с. 49].

Зазначені концепції Карла Шмітта та Карла Білфінгера в подальшому стали поштовхом для конституційного визнання у Основному Законі ФРН (п. 3 ст. 79, ст. ст. 1 та 20) незмінюваних принципів, що в подальшому сприяло тому, що Федеральний Конституційний Суд Німеччини спираючись на приписи ст. 4 (2) Лісабонського договору у своєму рішенні від 30 червня 2009 року (BVerfG, 2 BvE 2/08) ввів поняття конституційної ідентичності в термінологію органів конституційної юрисдикції, охарактеризувавши його як невід'ємний елемент демократичного самовизначення народу, що визначає ідентичність конституції. Таким чином Федеральний Конституційний Суд Німеччини інтерпретував ст. 4(2) Лісабонського договору, в якій говориться про національну ідентичність як таку,

що зобов'язує поважати конституційні принципи держав-членів, а також їхню установчу владу (п. п. 234, 235) чим через тлумачення «вічності» розробив доктрину конституційної ідентичності [2].

До слова, доктрина конституційної ідентичності і чи найбільше розкрита саме у юридичних позиціях органів конституційного контролю. У наукових джерелах цей правовий феномен подають в доволі різному аспекті: сталість певних цінностей, принципів, інститутів і традицій, що втілюються на нормативному та правозастосовному (судовому) рівнях, у юридичних звичаях та практиці реалізації конституції [3, с. 10]; цінність, яка допускає зміни до конституції, що є очевидним, зокрема й ті, що можуть стосуватись і самісінького її ядра, але водночас вона не дозволяє «перевернути все з ніг на голову» [4, с. 5]; основоположні цінності й принципи, які визначають «ідентичність Конституції», нівелювати сутність яких – неприпустиме явище у правовій демократичній державі [5, с. 41]; система інтерпретаційних аргументів, що використовуються конституційними судами для обґрунтування рішень, ухвалених у справах щодо встановлення відповідності національній специфіці конституційних норм, що стосується категорій так званих «складних справ», для аргументації яких потрібна система вагомих доводів [6, с. 80].

Така багатоманітність тлумачення цього правового феномену пов'язується з тим, що автори по-різному вбачають роль та призначення конституційної ідентичності.

На наш погляд, цей правовий феномен є динамічною категорією і перелік її компонентів належить парламенту країни при прийнятті Основного закону держави (чи іншим конституцієдавчим органам) та органам конституційної юрисдикції на рівні кожної окремої держави.

Зокрема ми бачимо, що органи конституційного контролю серед складових сутності конституційної ідентичності вбачають: невід'ємний елемент демократичного самовизначення народу, що визначає ідентичність конституції;

поважання конституційних принципів держави, а також її установчу владу; основні політичні цілі, національна свідомість, які визначають конституційну ідентичність політичної системи; світський характер держави; курс на зближення з простором європейських демократичних цінностей; свобода людини, недопущення тотального контролю за її діяльністю; не допущення звуження повноважень органів державної влади, які впливають із суверенітету держави, та їх передача органам Європейського Союзу; парламентаризм; гідність людини, основоположні права і свободи людини і громадянина; базові чи природні ознаки Конституції країни; розподіл влади, республіканська форма правління, повага автономії; свобода віросповідання; захист національностей, які проживають поруч; традиції та культурна спадщина держави; національний суверенітет; спільне походження народу, його культура, мова і переконання; конституційні принципи неподільності держави, рівності перед законом та єдності народу; недопущення прийняття змін до Конституції, положення яких визнані істотними для її цілісності; пріоритет положень національної конституції над правом ЄС; повага та захист суверенітету держави, християнської культури країни; державна мова.

Таким чином, сама сутність конституційної ідентичності є за своєю природою для кожної держави унікальною, а її варіативність, і відповідно, структурна складова визначаються законодавчими органами влади, коли вони приймають Основний закон держави, виходячи з демократичних цінностей конституціоналізму, або ж вони отримують своє визнання у рішеннях органів конституційного контролю при тлумаченні конституції країни.

Отже, конституційна ідентичність як правове явище являє собою визначені на національному конституційному рівні конституційні цінності, які являють собою значущі з точки зору державотворення узагальнені правові цілі, ідеї, блага, ціннісні орієнтири, що відображаються в об'єктивній і суб'єктивній реальності і визначають сутність та мету права, лежать в його основі, характеризуються

посиленням механізмом захисту і спрямовані на практичне упорядкування поведінки учасників суспільних відносин на основі того, що суспільством визнається особливо вагомим, до чого члени суспільства ставляться з повагою і визнанням як обов'язкового.

Незважаючи на універсальний характер конституційних цінностей, їх не можна не сприймати і як фактор національного державотворення країни, в якому відображені сталі національні традиції державного будівництва. Вони відіграють фундаментальну роль у процесі національного державотворення, виступаючи аксіологічним (ціннісним) фундаментом, який на основі національної ідеї, пам'яті, традицій, звичаїв об'єднує суспільство, визначає вектор розвитку держави. Цим конституційні цінності формують конституційну ідентичність, яка, як правова доктрина, не може не враховувати національний аспект державотворення або національну самоідентифікацію держави (певної політичної нації), що в подальшому захищає національну правову систему від розмивання, забезпечує стабільність розвитку суспільства і демократичного устрою країни та виступає засадничим конституційним бар'єром у відносинах з міжнародним правом.

Відзначимо, що конституційну ідентичність не слід сприймати в аспекті ідеології націоналізму. Міжнародне співтовариство доволі толерантно ставиться до її проявів як такої, яка не суперечить ідеї європейської інтеграції, а, навпаки, забезпечує баланс між суверенітетом та зобов'язаннями перед Європейським Союзом. Та й у самому Договорі про Європейський Союз (ст. 4 (2) Договору) говориться, що Союз поважає рівність держав-членів перед Договорами, а також їхню національну ідентичність, властиву їхнім основоположним політичним і конституційним устроєм, зокрема щодо місцевого й регіонального самоврядування [7].

На основі такого підходу вважаємо, що у вітчизняному Основному Законі закріплені компоненти конституційної ідентичності у формі конституційних

цінностей, які визначають засади конституційної розбудови України, що, виходячи з національних традицій та універсальних демократичних цінностей підкреслюють її унікальність, консолідують націю, сприяють формуванню країни як суверенної, незалежної, демократичної, правової, соціальної держави.

Власне ці засади є віддзеркаленням універсальних конституційних цінностей. Вони багатоманітні і ідентифіковувється положеннями Основного Закону України, які окреслюють важливі засади вітчизняного державотворення, до числа яких відносяться: багатовікова історія українського державотворення; здійснення українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення; зміцнення громадянської злагоди в Україні; європейська ідентичність Українського народу; незворотність європейського та євроатлантичного курсу України; формування України як демократичної, соціальної, правової держави; суверенітет, територіальна цілісність країни, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки; демократія; обмеженість державної влади, що насамперед втілюється через принцип поділу влад; верховенство права; консолідація та розвиток української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України; задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави; усі люди на території України є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними; права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією України, не є вичерпними, вони гарантуються і не можуть бути скасовані, при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод; громадяни мають рівні конституційні права і свободи і є рівними перед законом та ін.

Як феномен конституціоналізму конституційна ідентичність являє собою сукупність конституційних цінностей, котрі визначають унікальність нашої держави, консолідують українську націю та встановлюють межі змін Основного Закону України, що робить вітчизняну правову систему чіткішою, захищає її від невизначеності та виступає орієнтиром у відносинах з міжнародним правом. Вона повинна стати фундаментальною стратегією конституційних процесів в Україні.

Список використаних джерел:

1. Никорак О. Ю. Конституційна ідентичність як категорія конституційного права: Дисертація доктора філософії за спеціальністю 081 - Право. Львів, 2023. 248 с.
2. Decision of the German Federal Constitutional Court on the Treaty of Lisbon (30 June 2009). URL: https://www.cvce.eu/en/obj/decision_by_the_german_constitutional_court_on_the_treaty_of_lisbon_30_june_2009-en-8facbcac-b236-47c8-9db3-e2199d825cfb.html
3. Ковальчук В. Конституційна ідентичність та громадянство України в умовах перманентної загрози державності. Сучасні загрози миру в Європі : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 25 жовтня 2024 року) / Національний університет «Львівська політехніка»; упорядн.: проф. Ковальчук В.Б., проф. Мельниченко Б.Б. Львів : ПП "Видавництво "БОНА", 2024. С. 10-16.
4. Гранат М. Конституційна ідентичність та її значення. *Український часопис конституційного права*. 2021. Випуск 4. С. 3-7.
5. Барабаш Ю. Роль академічної думки у формуванні офіційної конституції доктрини. Взаємні здобутки Європейської Комісії “За демократію через право” і органів конституційної юстиції та проблеми тлумачення у конституційному судочинстві: зб. матеріалів і тез Міжнар. онлайн-конф. К.: ВАІТЕ, 2020. С. 39-44.

6. Щербанюк О. Конституційна ідентичність в аргументації рішень конституційних судів. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020 № 3. С. 77-84.

7. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Tables of equivalences. Official Journal. C 326. 26/10/2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2b506-fd71826e6da6=PDF>.

МЕЛЬНИЧУК Максим,

докторант Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, кандидат юридичних наук

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Розвиток і масштабне впровадження систем штучного інтелекту (ШІ) та алгоритмів автоматизованого прийняття рішень актуалізують фундаментальну наукову проблему – необхідність переосмислення класичних інститутів конституційного права. Традиційні каталоги прав людини, закріплені в конституціях більшості демократичних держав світу всередині ХХ століття, не повною мірою враховують виклики сучасної реальності. В умовах цифрової трансформації суспільних відносин виникає об’єктивна потреба у виокремленні нової генерації прав – так званих цифрових прав людини, а також у формуванні ефективного конституційно-правового механізму їхнього захисту від потенційних зловживань та технологічних ризиків [1, с. 88].

Ключовим елементом системи цифрових прав, який потребує посиленого конституційного захисту, є право на приватність, інформаційне самовизначення

та захист персональних даних. Системи штучного інтелекту, що функціонують на основі предиктивної аналітики та методів глибокого машинного навчання, здатні здійснювати перманентний, невидимий збір та аналіз цифрових слідів без усвідомленої згоди людини. Конституційна гарантія невтручання в особисте і сімейне життя, закріплена в статті 32 Конституції України, у сучасному контексті має трактуватися як право особи на повний контроль над своєю цифровою ідентичністю. Моделі ШІ, що використовуються для профайлінгу, оцінки платоспроможності (кредитного скорингу) або моніторингу поведінки в публічному просторі, створюють загрозу безпідставного обмеження свободи особистості та порушення її автономії [2].

Окрему конституційно-правову проблему становить забезпечення принципу недискримінації та рівності перед законом в алгоритмізованому середовищі. Наукові дослідження та європейська судова практика доводять наявність явища так званої «алгоритмічної упередженості», коли системи ШІ у процесі навчання на історичних даних переймають та мультиплікують існуючі суспільні стереотипи та упередження за ознаками раси, статі, релігійних або політичних переконань. Конституційна заборона дискримінації вимагає розробки нових правових інструментів, таких як право на людське втручання (human-in-the-loop) та право на пояснення (right to explanation). Особа повинна мати гарантоване право знати, що рішення щодо її прав, обов'язків чи законних інтересів було прийняте автоматизованою системою, а також право вимагати перегляду такого рішення уповноваженою посадовою особою [3, с. 144].

Аналіз міжнародно-правових тенденцій, зокрема положень Регламенту ЄС про штучний інтелект [4], демонструє перехід до ризико-орієнтованого підходу у сфері нормативного регулювання новітніх технологій. Законодавство виокремлює системи ШІ з неприйнятним рівнем ризику (наприклад, системи масового біометричного спостереження або державного соціального скорингу), використання яких має бути повністю заборонене на конституційному рівні,

оскільки вони нівелюють саму сутність людської гідності – першооснови будь-якої системи прав людини. Для систем високого ризику (в охороні здоров'я, правоохоронній діяльності, судовиробництві) мають бути встановлені жорсткі конституційні фільтри та обов'язкова процедура оцінки впливу на фундаментальні права.

Окрім цього, важливим аспектом є трансформація свободи вираження поглядів та доступу до інформації в епоху домінування рекомендаційних алгоритмів великих технологічних платформ. Штучний інтелект, оптимізуючи стрічки новин для максимального утримання уваги користувачів, часто створює «інформаційні бульбашки» та «ехо-камери», що сприяє радикалізації суспільних настроїв та поширенню дезінформації. Конституційні гарантії свободи слова мають бути доповнені обов'язками держав забезпечувати алгоритмічну прозорість та протидіяти маніпуляціям суспільною свідомістю, які здійснюються за допомогою генеративного ШІ (наприклад, технологій дипфейків), зберігаючи при цьому баланс між національною безпекою та свободою думок.

Резюмуючи, варто зазначити, що ефективний захист цифрових прав людини в епоху штучного інтелекту неможливий без переходу до концепції цифрового конституціоналізму. Традиційні правові механізми захисту прав людини мають бути адаптовані до архітектурних особливостей цифрового простору. Конституційні гарантії повинні забезпечувати не лише захист від державного втручання, але й створювати позитивні зобов'язання держави щодо захисту громадян від цифрових загроз, які виходять від транснаціональних технологічних корпорацій та приватних розробників інтелектуальних систем. Подальші дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на розробку цілісної вітчизняної доктрини цифрових прав людини та її гармонізацію із європейськими стандартами алгоритмічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. De Gregorio G. Digital Constitutionalism in Europe: Reframing Rights and Powers in the Algorithmic Society. Cambridge : Cambridge University Press, 2022. 320 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/digital-constitutionalism-in-europe/4D0FFCE97AFDB26C08BD8D80F74C7836>
2. Floridi L. The Green and the Blue: Naive Ideas and the Digital Revolution in the Age of AI. *Law, Innovation and Technology*. 2024. Vol. 16, No. 1. P. 1–22. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17579961.2024.2314562>
3. Zuiderveen Borgesius F. Discrimination, artificial intelligence, and algorithmic decision-making. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2018. 154 p. URL: <https://rm.coe.int/discrimination-artificial-intelligence-and-algorithmic-decision-making/1680925d73>
4. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/1689. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689>

МЕЛЬНИЧУК Ольга,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Сучасний етап розвитку української державності характеризується одночасним впливом двох взаємопов'язаних процесів: євроінтеграційної трансформації національної правової системи та необхідності функціонування держави в умовах повномасштабного збройного конфлікту. За таких умов проблема гармонізації законодавства України з європейськими стандартами прав

людини набуває не лише нормативно-правового, але й виразного аксіологічного значення, оскільки стосується фундаментальних цінностей свободи, людської гідності, безпеки, справедливості, верховенства права тощо.

Європейська правова традиція ґрунтується на визнанні людини найвищою соціальною цінністю та закріпленні принципу непорушності основоположних прав і свобод. Водночас збройний конфлікт об'єктивно створює ситуацію, у якій держава змушена балансувати між потребою забезпечення національної безпеки та необхідністю дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини. Саме тому в умовах воєнного стану особливо актуалізується проблема співвідношення індивідуальної свободи та публічного інтересу, безпеки.

У цьому контексті важливого значення набувають положення Європейської конвенції з прав людини, зокрема ст. 15, яка передбачає можливість тимчасового відступу держави від окремих зобов'язань під час війни або іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації (відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації) [1, ст. 15]. Україна офіційно повідомила Раду Європи про застосування механізму дерогації у зв'язку із запровадженням воєнного стану [2]. Навіть у надзвичайних умовах правове регулювання має залишатися в межах міжнародно-визнаних процедур та принципів.

Разом із тим сама по собі можливість обмеження окремих прав людини не означає відмову від європейської аксіологічної моделі. Навпаки, у сучасних умовах особливого значення набуває принцип пропорційності як універсальний механізм забезпечення балансу між безпекою держави та правами особи. У науковій літературі слушно зазначається, що воєнний стан зумовлює необхідність переосмислення співвідношення приватних і публічних інтересів, однак навіть за цих умов держава не може виходити за межі принципу верховенства права. «Принцип *pro rata* ґрунтується на конституційних засадах правової держави та верховенства права (статті 1, 8 Конституції України) і може бути визначений як загальний принцип права, спрямований на забезпечення розумного балансу

інтересів у правовому регулюванні, відповідно до якого цілі обмеження прав повинні бути істотними, а засоби їх досягнення – виправданими та мінімально обтяжливими для осіб, права яких обмежуються» [3, с. 14].

Аксіологічний вимір гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами проявляється також у трансформації самого розуміння прав людини в умовах війни. Якщо в мирний час домінуючими є цінності автономії особистості, недоторканності приватного життя та свободи пересування, то в умовах збройного конфлікту посилюється значення колективної безпеки, суспільної солідарності та державної стійкості. Мова не йде про заперечення прав людини, це свідчить про зміну акцентів у системі правових цінностей.

Зазначена проблема також проявляється у сфері кримінального судочинства та забезпечення права на справедливий суд. Дослідники наголошують, що запровадження воєнного стану спричинило суттєві зміни у кримінальному процесуальному законодавстві України, пов'язані зі строками тримання під вартою, процедурою судового контролю та особливостями досудового розслідування [4, с. 154]. Водночас практика Європейського суду з прав людини вимагає, щоб навіть в умовах надзвичайного стану будь-які обмеження прав залишалися необхідними, пропорційними та обґрунтованими. Наприклад зазначається, що «на підставі аналізу практики Європейського суду з прав людини передумовами здійснення спеціального судового провадження *in absentia* мають бути такі: органи державної влади повинні вживати розумних заходів для забезпечення участі особи у провадженні; обвинувачений повинен мати реальну можливість брати участь у судовому розгляді (зокрема й у форматі відеоконференції); відмова особи від участі у судовому розгляді повинна бути чітко встановлена ... саме існування процедури *in absentia* та її застосування є важливими для забезпечення розумного балансу між правом обвинуваченого на справедливий судовий розгляд, з одного боку, та правом потерпілих і їхніх

родичів на ефективне розслідування – з іншого, особливо коли йдеться про злочини, що уособлюють усі жахіття війни» [5, с. 97-98].

Суттєвим аксіологічним викликом є також проблема співвідношення свободи слова та інформаційної безпеки держави. В умовах сучасної гібридної війни інформаційний простір стає елементом національної безпеки, що зумовлює можливість обмеження окремих форм комунікації, медійної діяльності та поширення певної інформації. Проте такі обмеження не повинні трансформуватися у механізм довільного втручання держави у сферу фундаментальних свобод. Саме тому європейські стандарти прав людини виступають своєрідним ціннісним орієнтиром для визначення меж допустимого втручання державної влади. Невипадково узгоджені ЄС критерії для України відповідно до кластерів передбачають «посилення свободи вираження поглядів та свободи і плюралізму медіа шляхом зміцнення незалежності та інституційної спроможності суспільних медіа та регуляторного органу у сфері медіа, а також гарантій захисту журналістів» [6, с. 3].

Не менш важливим є питання забезпечення трудових і соціальних прав в умовах воєнного стану. Повномасштабне вторгнення спричинило масштабні міграційні процеси, трансформацію ринку праці та зміну механізмів реалізації права на працю. У сучасних дослідженнях наголошується, що воєнний стан призвів до виникнення нових форм обмеження трудових прав, які потребують оцінки з позицій міжнародних стандартів прав людини [7, с. 50].

Також потрібно підкреслити, що гармонізація законодавства України з європейськими стандартами не може зводитися виключно до формального запозичення нормативних конструкцій. Йдеться передусім про інтеграцію європейської правової аксіології у національну правову систему. Саме тому особливого значення набувають принципи верховенства права, правової визначеності, пропорційності, недискримінації та поваги до людської гідності.

У цьому аспекті важливу роль відіграє практика Європейського суду з прав

людини, яка фактично формує аксіологічні стандарти сучасного європейського правопорядку. Станом на 2025 рік у ЄСПЛ перебували тисячі заяв, пов'язаних із війною в Україні, що свідчить про безпрецедентний масштаб правових викликів, спричинених збройним конфліктом [8].

Таким чином, аксіологічний вимір гармонізації законодавства України з європейськими стандартами прав людини в умовах збройного конфлікту полягає у необхідності забезпечення балансу між безпекою держави та захистом фундаментальних прав людини. Збройний конфлікт не скасовує значення прав людини, однак суттєво трансформує механізми їх реалізації та переосмислює співвідношення індивідуальних і колективних цінностей. Саме тому подальший розвиток українського законодавства має здійснюватися не лише шляхом формальної адаптації до європейських норм, але й через утвердження та інтеріоризацію європейської правової аксіології як основи сучасної демократичної держави.

Список використаних джерел:

1. Європейська Конвенція з прав людини. Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Україна повідомила Єврораду про частковий відступ від конвенції з прав людини: про що йдеться. *Українські Національні Новини*. 2024. URL: <https://unn.ua/news/ukraine-povidomyla-yevroradu-pro-chastkovyi-vidstup-vid-konventsii-z-prav-liudyny-pro-shcho-ydetsia>.
3. Onishchenko N., Teremetskyi V., Otradnova O., Stefanchuk M., Fast O. Balance Between Public Interests and Human Rights in the Context of Applying Pro Rata Principle. *Science of Law*. 2025. № 1. P. 13-19. DOI: 10.55284/sol.v2025i1.183.
4. Tumanyants A., Hetman H., Babanina V., Dovbash R. Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. № 2 (19). P. 153-171.

DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.2-n000226>.

5. Krytska I. O. Particular European Standards of Guaranteeing the Right to a Fair Trial in the Context of International Armed Conflict. *Theory and Practice of Jurisprudence*. 2025. № 1 (27). P. 91-101. DOI: 10.21564/2225-6555.2025.27.316754.

6. Узгоджені ЄС критерії для України за кластерами 1, 2, 6. Дані та переклад «Європейської правди». Кластер 1 «Основи»: проміжні критерії (попередні). URL: <https://www.eurointegration.com.ua/files/f/3/f382f09-presidency-statement---ukr.pdf>.

7. Іванов Ю. Ф., Іванова М. В. Моніторинг Омбудсмана України за дотриманням трудових прав працівників в умовах воєнного стану. *Право і безпека*. 2025. № 3 (98). С. 50-66. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.05>.

8. Applications concerning the conflicts and war in Ukraine. European Court of Human Rights. 2025. URL: <https://www.echr.coe.int/web/echr/w/applications-concerning-the-conflicts-and-war-in-ukraine>.

МЕЛЬНИЧУК Ольга,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ПРАВО НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВІЙНИ: БЕЗПЕКОВИЙ І СУДОВИЙ ВИМІРИ

Право на вищу освіту, як одне із фундаментальних прав людини та складова реалізації людського потенціалу і професійного розвитку, набуває особливого значення в умовах сучасних викликів, пов'язаних із російсько-українською війною. В Україні питання забезпечення доступу до вищої освіти, недискримінації, академічних свобод дедалі частіше стають предметом наукової дискусії та судового захисту.

В умовах воєнного стану право освіти в Україні зазнало нових ризиків і обмежень, які мають об'єктивний характер. Для наукового аналізу виокремимо такі основні проблеми:

1. Реалізація права на освіту відбувається в умовах фізичної небезпеки для учасників освітнього процесу – щоденні повітряні тривоги, ракетні обстріли, бойові дії створюють постійну загрозу життю та здоров'ю здобувачів вищої освіти та викладачів. Це призводить до переривання освітнього процесу, вимушеного переходу на дистанційне навчання, що загалом спричиняє освітні втрати та позначається на якості вищої освіти. У зв'язку з цим у законі України «Про освіту» потрібно гарантувати усім учасникам освітнього процесу, а не тільки здобувачам освіти, право на безпечне освітнє середовище. Водночас законодавче визначення поняття «безпечне освітнє середовище» мало б охоплювати усю повноту безпекових заходів, які необхідні для збереження життя та здоров'я учасників освітнього процесу [1, с. 47]. Маємо на увазі створення та функціонування системи безпекових, організаційних, інженерних, медичних, психологічних і цивільно-захисних заходів, спрямованих на захист учасників освітнього процесу від наслідків збройної агресії, зокрема забезпечення укриттями та засобами оповіщення, організацію евакуації, мінної безпеки, психологічної підтримки, безперервності освітнього процесу, цифрової безпеки, готовності до надзвичайних ситуацій, а також недопущення втягнення здобувачів освіти у воєнну пропаганду, насильство чи інші дії, що створюють загрозу їхньому життю, здоров'ю та розвитку.

2. Воєнний стан актуалізував проблему балансу між конституційним обов'язком захисту держави та правом людини на освіту. Частина здобувачів вищої освіти, особливо чоловіки призовного віку, опинилися в умовах правової невизначеності щодо можливості продовження навчання, вступу до магістратури чи аспірантури, академічної мобільності та виїзду за кордон для навчання.

Попри передбачені законодавством відстрочки від мобілізації для окремих категорій студентів, на практиці виникають численні проблеми: неоднакове застосування норм територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, обмеження виїзду за кордон для участі у міжнародних освітніх та наукових програмах, правомірність формування довідок про здобувачів освіти за даними ЄДЕБО в аспекті застосування п. 1 ч. 3 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та ін. У цьому контексті особливо важливим є дотримання принципів, які активно застосовує у практиці Європейський суд з прав людини. Адже будь-які обмеження права на освіту в умовах воєнного стану повинні бути законними, необхідними для досягнення легітимної мети, пропорційними, щоб не порушувати сутність самого права на освіту.

Одним із прикладів непропорційного обмеження права на освіту в умовах воєнного стану став наказ Міністерства освіти і науки України №910, який передбачав тимчасове призупинення прийом заяв, проведення конкурсного відбору, укладання договорів про навчання між закладом вищої освіти та вступником та зарахування на навчання для здобуття третього (освітньо-наукового, освітньо-творчого) рівня вищої освіти та в асистентуру-стажування на денну або дуальну форми здобуття освіти за кошти фізичних та юридичних осіб (крім іноземців та осіб без громадянства за умови наявності державного визнання документа про освіту, на підставі якого здійснюється вступ). МОН обґрунтовувало необхідність обмежень потребами мобілізаційних процесів та недопущенням зловживань правом на відстрочку від призову під час навчання. Однак дія зазначеного наказу поширювалася не лише на військовозобов'язаних осіб, а й на інших здобувачів освіти, зокрема жінок, які не підлягають мобілізації. У результаті окремі особи були фактично позбавлені можливості реалізувати своє право на освіту за обраною спеціальністю у випадках, коли заочна форма навчання не передбачалася.

На виконання рішення Київського окружного адміністративного суду від 21 травня 2025 року у справі № 320/37685/24, залишеного без змін постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 18 лютого 2026 року, був виданий наказ МОН «Про втрату чинності наказу Міністерства освіти і науки України від 24 червня 2024 року № 910» [2]. Цей факт демонструє, що навіть в умовах воєнного стану держава зобов'язана забезпечувати баланс між потребами національної безпеки та дотриманням фундаментального права людини на освіту.

В умовах воєнного стану суттєво зросла кількість спорів, предметом яких є дотримання послідовності здобуття освіти, визначеної ч. 2 ст. 10 Законом України «Про освіту» [3], та правомірність формування довідки про здобувача освіти за даними ЄДЕБО з метою надання відстрочки від призову на військову службу на підставі п. 1 ч. 3 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [4]. До прикладу наведемо спір, який розглядала колегія суддів П'ятого апеляційного адміністративного суду у справі №420/1856/25, та визнала протиправними дії Міністерства освіти і науки України, пов'язані із вжиттям організаційних заходів щодо забезпечення функціонування ЄДЕБО [5]. Промовистими для захисту права на освіту є низка постанов Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду, які мають безпосередній вплив на формування судової практики (наведемо декілька з них: [6, 7]).

Отже, захист права на освіту в сучасних українських реаліях має здійснюватися шляхом адаптації освітнього законодавства до умов воєнного стану, передусім, розвитку системи безпечного освітнього середовища, забезпечення балансу між вимогами національної безпеки та дотриманням фундаментальних прав людини, посилення судового контролю за пропорційністю обмежень права на освіту.

Список використаних джерел:

1. Мельничук О. Ф. Право на безпечне освітнє середовище та на безпеку закладу освіти: пропозиції до законодавства. *Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри*. Збірник матеріалів III–ї Всеукраїнської науково-практичної конференції до 75-річчя Загальної декларації прав людини (м. Вінниця, 07 грудня 2023 року). Вінниця, 2024. С. 46-51. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/items/c9639ee9-a8e1-4e2f-a3af-1d36128ff645>
2. Про втрату чинності наказу Міністерства освіти і науки України від 24 червня 2024 року № 910: Наказ Міністерства освіти і науки України від 19 березня 2026 року № 488. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0425-26?fbclid=IwY2xjawRyp-xleHRuA2FlbQIxMQBicmlkETFDs2REmMFac01sc2M2a1Q5c3J0YwZhchBfaWQQMjIyMDM5MTc4ODIwMDg5MgABHoJMIxLquDr_a1sWVdhsRvm68AyMzyuNY2Sr1yTd53JK3GugyTcWnzMnScuh_aem_VLTxJayni4h0Kah_5jMLRw#Text
3. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. №38-39. Ст. 380.
4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1993. № 44. Ст.416.
5. Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду у справі №420/1856/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/135262034>
6. Постанова Верховного Суду у справі №340/7912/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134520875>
7. Постанова Верховного Суду у справі № 620/16629/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131779421>

МУСІЄНКО Богдан,
керівник відділення Національної служби посередництва та примирення
у Вінницькій області

МЕДІАЦІЯ У СОЦІАЛЬНОМУ ДІАЛОЗІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

За сучасних умов необхідності забезпечення балансу інтересів між працівниками, роботодавцями й державою медіація стає сучасним і ефективним інструментом соціального діалогу. Її застосування дозволяє уникати ескалації спорів, зменшувати соціальну напругу, формувати культуру переговорів та взаємоповаги, що відповідає європейським стандартам соціального партнерства.

Мета статті - окреслити теоретичні засади, практику застосування та перспективи розвитку трудової медіації в Україні.

Останні дослідження трудової медіації в Україні здійснили Л. П. Амелічева, А. В. Бондаренко, Г. С. Гончарова, С. І. Запара, О. Є. Луценко, О. Ф. Мельничук, С. Л. Отовчиць, Н. О. Черевко та інші, які аналізують законодавчі основи, практичні перспективи та міжнародний досвід застосування цього інституту.

Соціальний діалог в Україні є важливим механізмом узгодження інтересів між працівниками, роботодавцями та державою. У сучасних умовах ефективним інструментом врегулювання конфліктів у цій сфері стає медіація – добровільна процедура за участю нейтрального посередника, що сприяє досягненню компромісу.

Соціальний діалог в Україні визначається Законом України «Про соціальний діалог в Україні» як система колективних відносин між працівниками, роботодавцями та органами виконавчої влади та місцевого самоврядування [1]. Його мета полягає у забезпеченні балансу інтересів сторін у сфері праці та соціально-економічних питань, а також у попередженні та врегулюванні конфліктів. Соціальний діалог є основою для формування

цивілізованих відносин між соціальними партнерами, що відповідає європейським стандартам соціального партнерства.

Процедура медіації як інструмент врегулювання спорів закріплена Законом України «Про медіацію». Вона визначається як добровільна, позасудова та конфіденційна процедура, у якій нейтральний посередник допомагає сторонам конфлікту досягти взаємоприйняттого рішення. Основними принципами медіації є добровільність участі, нейтральність медіатора, рівність сторін та конфіденційність процесу. У сфері трудових відносин ці принципи дозволяють уникати формалізованих судових процесів і зберігати довіру між учасниками соціального діалогу (п.4 ст.1) [2].

У контексті соціального діалогу медіація виступає однією з форм примирних процедур, передбачених законодавством. Вона дозволяє сторонам уникати ескалації конфліктів, зменшувати соціальну напругу та знаходити компромісні рішення, які враховують інтереси як працівників, так і роботодавців. Таким чином, медіація стає важливим елементом розвитку соціального партнерства в Україні, сприяючи формуванню культури переговорів та взаємоповаги між учасниками трудових відносин.

В Україні практика застосування медіації у соціальному діалозі перебуває на етапі становлення. Оскільки провідну роль у врегулюванні колективних трудових спорів відіграє Національна служба посередництва і примирення (НСПП), яка координує процеси примирення між працівниками та роботодавцями, в межах її діяльності медіація може стати дієвим інструментом для досягнення компромісу та попередження ескалації конфліктів.

Сфери застосування медіації охоплюють колективні трудові спори між профспілками та роботодавцями, узгодження позицій між органами влади та соціальними партнерами, а також попередження конфліктів у сфері соціально-трудових відносин. Завдяки своїй гнучкості медіація дозволяє враховувати

інтереси всіх сторін, що робить її більш ефективною порівняно з формалізованими судовими процедурами.

Переваги медіації очевидні: вона сприяє економії часу та ресурсів, зменшує соціальну напругу, допомагає зберегти довіру між сторонами та формує культуру переговорів. Таким чином, медіація у практиці соціального діалогу стає важливим інструментом розвитку соціального партнерства та забезпечення стабільності у сфері трудових відносин.

Законодавче регулювання процедури медіації у сфері соціального діалогу перебуває на етапі становлення та розвитку. Основою для взаємодії сторін – працівників, роботодавців та держави – є Закон України «Про соціальний діалог в Україні», який визначає форми співпраці, серед яких переговори, консультації та примирні процедури [1]. Оскільки інститут соціального діалогу потребує оновлення та приведення до сучасних стандартів, за ініціативи НСПП разом із соціальними партнерами було підготовлено нову редакцію закону, яка на сьогодні перебуває на стадії доопрацювання та узгодження. Проєкт враховує більш ніж десятирічний досвід ведення соціального діалогу та покликаний адаптувати систему соціального діалогу до змін адміністративно-територіального устрою, сучасних викликів та процесів євроінтеграції.

Закон України «Про медіацію» закріпив правові основи проведення медіації як добровільної, позасудової та конфіденційної процедури, що може застосовуватися у різних сферах, включаючи трудові конфлікти. Він визначає принципи медіації - добровільність, нейтральність, рівність сторін та конфіденційність, які є основними для ефективного функціонування соціального діалогу. Таким чином, медіація отримала законодавче підґрунтя для застосування у сфері трудових відносин, хоча її практичне впровадження ще потребує розвитку[2].

Важливим кроком у цьому напрямі є підготовка та розгляд у Верховній Раді України проєкту Закону «Про колективні трудові спори»[3]. У ньому вперше

вводиться поняття «трудова медіація» та визначається правовий статус трудового медіатора. Це створює передумови для формування окремого інституту трудових медіаторів, які зможуть професійно здійснювати процедури врегулювання колективних спорів.

Хоча в Україні підготовка трудових медіаторів перебуває на початковому етапі, але вже має нормативне підґрунтя. У березні 2024 року було затверджено професійний стандарт «Трудовий медіатор (медіатор трудових спорів)», який визначає кваліфікаційні вимоги до спеціалістів та їхню роль у врегулюванні колективних трудових спорів [4]. Цей стандарт закріплює необхідність отримання сертифіката медіатора відповідно до Закону України «Про медіацію» та додаткового сертифіката трудового медіатора, що підтверджує спеціалізацію у сфері трудових відносин.

Підготовка трудових медіаторів передбачає створення навчальних програм, які мають забезпечити формування професійних компетентностей у сфері соціально-трудова конфліктів. Важливим завданням є формування корпусу сертифікованих фахівців, які зможуть брати участь у процесах примирення та сприяти ефективному функціонуванню соціального діалогу. У цьому контексті важливу роль відіграє Національна служба посередництва і примирення, яка вже має досвід у врегулюванні колективних трудових спорів і може стати координатором процесів трудової медіації. Саме за ініціативи НСПП у Україні активізувалася робота щодо впровадження законодавчих механізмів трудової медіації. Так, фахівці НСПП, спираючись на свій досвід та практику, розробили пропозиції до відповідних нормативно-правових актів та брали активну участь у розробці професійного стандарту «Трудовий медіатор (медіатор трудових спорів)».

Перспективи розвитку інституту трудових медіаторів в Україні значні. Міжнародний досвід показав, що трудова медіація є дієвим механізмом зниження

конфліктності у сфері праці та забезпечення балансу інтересів між роботодавцями й працівниками.

Отже, в Україні медіація поступово утверджується як важливий інструмент соціального діалогу. Законодавче підґрунтя вже створене, що свідчить про прагнення держави та соціальних партнерів інтегрувати сучасні європейські практики у сферу трудових відносин. Подальший розвиток інституту медіації в соціальному діалозі залежить від узгодження законодавчих норм, підготовки професійних трудових медіаторів та популяризації самої процедури серед учасників соціально-трудова відносин. Впровадження медіації сприятиме зниженню конфліктності, формуванню культури переговорів та зміцненню соціального партнерства, що є необхідною умовою для стабільного розвитку суспільства та економіки України.

Список використаних джерел:

1. Про соціальний діалог в Україні. Закон України від 23.12.2010 р. № 2862-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17> (дата звернення: 07.05.2026).

2. Про медіацію. Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20> (zakon.rada.gov.ua in Bing) (дата звернення: 07.05.2026).

3. Проект Закону України «Про колективні трудові спори». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44879> (дата звернення: 07.05.2026).

4. Професійний стандарт «Трудовий медіатор (медіатор трудових спорів)». Наказ Міністерства економіки України від 14.03.2024 № 1234. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/597-profstandart_trudovij_mediator_pogodzenij_05032024.pdf (дата звернення: 07.05.2026).

ОВЕРКОВСЬКИЙ Костянтин,
доктор філософії в галузі права, адвокат,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету імені Василя Стуса

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Об'єкти інтелектуальної власності, зокрема, майнові права на результати творчої діяльності, технології, торговельні марки та інші нематеріальні активи, становлять ключовий елемент сучасної економіки, визначаючи рівень конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та інноваційного розвитку держави. Водночас у період воєнного стану істотно зростають ризики їх неправомірного використання, втрати контролю над правами, ускладнення доказування порушень та фактичного припинення господарської діяльності правовласників.

24 лютого 2022 року відбулося повномасштабне військове вторгнення російської федерації на територію України. Указом Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 в Україні введено режим воєнного стану, іншими указами Президента України продовжено режим воєнного стану і до сьогодні.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України створила безпрецедентні виклики для системи охорони прав інтелектуальної власності. Дослідження особливостей захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальним, оскільки воно спрямоване на виявлення проблем правозастосування та обґрунтування необхідності удосконалення законодавчого регулювання з метою забезпечення належного рівня охорони майнових прав правовласників навіть в умовах надзвичайних викликів, пов'язаних із війною.

Як відмічається в літературі, «процес удосконалення законодавства щодо охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності під час війни є

незакінченим і потребує подальшого виявлення прогалин та їх усунення шляхом подальшого вивчення та покращення чинного законодавства» [1, с.136].

Законодавець вимушений був запровадити тимчасові правові механізми захисту інтересів правовласників в умовах воєнного стану.

Внаслідок збройної агресії проти України та введенням в Україні воєнного стану, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України» [2]. Зокрема, Закон передбачав особливості правового режиму охорони та захисту інтелектуальної власності під час воєнного стану, зупиняв перебіг процесуальних і реєстраційних строків, пов'язаних із набуттям та підтриманням прав інтелектуальної власності. Закон гарантував, що майнові права інтелектуальної власності не припиняються через пропуск строків і залишаються чинними до завершення воєнного стану. Після його припинення строки поновлюються, а суб'єктам надається додатковий 90-денний період для вчинення необхідних дій без штрафних санкцій. З одного боку, Закон забезпечував збереження прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану та запобігання їх втраті через пропуск строків, формуючи гарантії правової визначеності та стабільності для правовласників. З іншого боку, такі положення могли створювати правову невизначеність для контрагентів, які планують використання об'єктів інтелектуальної власності, а також ускладнювати оперативність правового обороту та реєстраційних процедур після завершення воєнного стану.

Як відмічається, «незважаючи на певні недоліки, вважаємо, що ухвалення цього закону є позитивним рішенням, спрямованим на забезпечення захисту прав інтелектуальної власності та мінімізацію негативних наслідків запровадження воєнного стану в нашій країні» [3, с. 241].

Попри те, що воєнний стан в Україні триває, законодавець поступово переглядає спеціальні механізми регулювання у сфері інтелектуальної власності,

що свідчить про перехід до відновлення загального правового режиму цих відносин.

Зокрема, таким кроком є прийняття Закону України від 16 квітня 2025 року № 4362-IX «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України "Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України" [4]. На підставі цього Закону втрачає чинність попередній Закон України "Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України" від 1 квітня 2022 року № 2174-IX. Крім того, після набрання чинності законом відновлюється перебіг строків для вчинення дій, пов'язаних з охороною та набуттям прав інтелектуальної власності, які були зупинені під час дії попереднього воєнного закону, при цьому враховується вже минулий строк, але гарантується мінімальний додатковий період не менше 75 днів. Усі передбачені законом збори за дії щодо промислових зразків, торговельних марок, винаходів, географічних зазначень та сортів рослин сплачуються з урахуванням продовжених строків, а несплачені платежі можуть бути здійснені протягом 75 днів після набрання чинності законом без втрати прав. Також річні збори за підтримання чинності майнових прав інтелектуальної власності, строк сплати яких припав на період дії попереднього воєнного регулювання, вважаються своєчасно сплаченими за умови їх погашення у 75-денний строк, інакше права припиняються з дати, встановленої загальними правилами. Аналогічно збір за продовження дії свідоцтва на торговельну марку може бути сплачений протягом 75 днів, після чого строк дії свідоцтва продовжується на 10 років від дати завершення попереднього строку.

Закон України від 16 квітня 2025 року № 4362-IX з 31 травня 2025 року повністю відновив загальний порядок патентного діловодства. Для адаптації учасників ринку закон встановив перехідний період для виконання накопичених

зобов'язань, зокрема, щодо сплати зборів та подання необхідних матеріалів до УКРНОІВІ.

З урахуванням того, що воєнний стан в Україні триває і його тривалість є невизначеною, запропоноване регулювання виглядає недостатньо адаптивним до тривалих кризових умов, оскільки встановлення фіксованих строків і автоматичних наслідків може не повною мірою враховувати об'єктивні перешкоди для реалізації прав суб'єктами інтелектуальної власності. У зв'язку з цим виникає ризик надмірної формалізації правозастосування та потенційного звуження реальних гарантій захисту прав у період воєнного стану.

Еволюція законодавчого регулювання строків у сфері інтелектуальної власності під час воєнного стану відображає складний процес пошуку балансу між захистом інтересів правовласників в екстремальних умовах та необхідністю забезпечення стабільного функціонування правової системи.

Подальше вдосконалення законодавства має враховувати досвід правового регулювання в умовах воєнного стану та передбачати гнучкі механізми захисту прав інтелектуальної власності, здатні адаптуватися до екстраординарних обставин.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко О. О. Стан правової охорони і захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні під час війни. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 134–136. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2023.29.
2. Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України : Закон України від 01 квіт. 2022 р. № 2174-IX. *Голос України*. 2022. 12 квіт. (№ 68). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2174-20#Text> (дата звернення: 20.05.2026).
3. Комарницька І. І., Буцяк М. М. Захист прав інтелектуальної власності під час воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне*

правознавство». 2024. № 6. С. 238–242. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.37>.

4. Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України "Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України" : Закон України від 16 квіт. 2025 р. № 4362-IX. *Голос України*. 2025. 1 трав. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4362-20#Text> (дата звернення: 20.05.2026).

ОВЕРКОВСЬКА Тетяна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ПРАВО НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Конституції України у статті 50 закріпила право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. При цьому, кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [1].

Основними ознаками права громадян на безпечне довкілля в юридичній літературі виокремлюються наступні: «1) право проживання в навколишньому середовищі, безпечному для здоров'я і життя людини; 2) право вимагати усунення різних перешкод при здійсненні цього права у встановленому законодавством порядку; 3) право на звернення у відповідні органи за захистом порушеного права з метою його поновлення (відновлення); 4) здійснення захисту порушеного права шляхом установлення державою певних правових гарантій» [2, с. 610]. Відтак – право на безпечне для життя і здоров'я довкілля

доречно розглядати як юридично забезпечену можливість проживати в навколишньому середовищі, що не становить загрози заподіяння шкоди здоров'ю і життю людини.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» у ст. 50 встановлює, що безпечним є такий стан навколишнього природного середовища, «при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [3]. Таким чином, критерієм безпечного стану довкілля слід вважати відсутність небезпеки.

Варто зауважити, для того щоб навколишнє середовище було безпечним для людини, його стан має відповідати певним юридичним критеріям. Зокрема, такими критеріями можуть бути екологічні, санітарно-протиепідемічні та інші норми, нормативи, правила, заборони тощо. Так, ст. 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», встановлює такі екологічні нормативи *як юридичні критерії екологічної безпеки*: 1) що встановлюють гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин; 2) що встановлюють рівні допустимого шкідливого впливу на довкілля фізичних та біологічних факторів; 3) нормативи для спалювальних установок, установок спалювання відходів, установок сумісного спалювання відходів, установок та видів діяльності, в яких застосовуються органічні розчинники тощо, що розробляються та затверджуються на основі актів законодавства Європейського Союзу.

Зазначимо, що із початком повномасштабного військового вторгнення на територію України, російська федерація, окрім спричинення людських втрат і значних руйнувань, продовжує завдавати значних збитків природному довкіл्लю.

Воєнні дії спричиняють забруднення ґрунтів, вод, атмосферного повітря через вибухи, пожежі та викиди від військової техніки, створюючи значні екологічні проблеми в Україні. Так, у зоні бойових дій та окупації опинилися численні об'єкти природного надбання: 3 біосферні заповідники; 14 природних

заповідників; 19 національних природних парків; десятки регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків тощо. Воєнні дії спричиняють забруднення ґрунтів, вод і повітря через вибухи, пожежі та викиди від військової техніки, створюючи значні екологічні проблеми в Україні. Заповідні зони стають небезпечними через міни та боєприпаси, окупанти знищують ліси, що порушує екосистемний баланс. Також бойові дії спричиняють масові займання лісів і степів, що веде до втрати унікальних природних територій [4].

Отже, як видається, конституційне право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля в умовах воєнного стану потребує подальшої оптимізації інституційно-правових складових забезпечення екологічної безпеки, а також повоєнною відбудовою України.

План відновлення України визначає Національні програми для досягнення ключових результатів, однією із яких є програма «Відбудова чистого та захищеного середовища», яка передбачає: 1) оцінка шкоди і збитків довкіллю та потреб на відновлення довкілля внаслідок російської збройної агресії; 2) здійснення технічного аудиту та інвентаризації джерел забруднення земель, включення пріоритетних заходів з очищення земель; 3) відновлення інфраструктури державної системи моніторингу атмосферного повітря, що постраждала внаслідок воєнних дій; 4) відновлення пошкоджених та зруйнованих об'єктів поводження з відходами, а також розбудова нових об'єктів для остаточного видалення неперероблених відходів; 5) відновлення та модернізація національної гідрометеорологічної служби України; 6) відновлення та налагодження гідротехнічних об'єктів і споруд, що використовуються для задоволення потреб населення і галузей економіки у водних ресурсах; 7) відновлення територій пошкоджених під час бойових дій та розширення екологічної мережі тощо [5]. Вважаємо, що обставини, спричинені повномасштабним вторгненням на територію України, зумовлюють необхідність

відшкодування збитків, заподіяних природним ресурсам, а також відновлення стану довкілля, сприятливого для забезпечення права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, зважаючи на потреби повоєнного відновлення, стратегічною ціллю якого є – чисте та безпечне довкілля.

Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року № 722/2019 були визначені цілі сталого розвитку, серед яких, з *точки зору безпечного для життя і здоров'я довкілля*, проголошено: 1) подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства; 2) забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці; 3) вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками; 4) захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття та інші [6].

Враховуючи викладене, констатуємо, що забезпечення права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля охоплює наступні складові: 1) охорона природи, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, досягнення гармонійної взаємодії людини, суспільства і природи; 2) захист людини і природи від негативного впливу виробничо-господарської та іншої діяльності юридичних і фізичних осіб; 3) право на вільний доступ, вільне одержання, використання, поширення і збереження інформації про стан навколишнього середовища (екологічної інформації), крім випадків, визначених законодавством; 4) забезпечення населення необхідним відповідним життєвим рівнем, включаючи їжу, одяг, житло, медичне і соціальне обслуговування і забезпечення; 5) екологічно безпечні умови праці, проживання, навчання; 6) в інтересах збереження генофонду держава здійснює комплекс заходів, спрямованих на усунення факторів, що негативно впливають на генетичний

апарат людини (ГМО, заборона медичного втручання, що може привести до розкладу генетичного апарату людини); 7) досягнення стратегічних цілей повоєнного відновлення та інші.

Отже, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля є конституційним правом громадян України, належить до основних природних прав та притаманне людині з моменту її народження.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т.14 : Екологічне право / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2018. 776 с.

3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

4. Стан екології України під час війни: нові виклики перед суспільством. URL: <https://abiznes.com.ua/stan-ekolohii-ukrainy-pid-chas-viyny-novi-vyklyky-pered-suspilstvom-1725/> (дата звернення 14.05.2026)

5. План відновлення України. URL : <https://recovery.gov.ua/project/program/re-build-clean-and-safe-environment> (дата звернення: 14.05.2026)

6. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 79. Ст. 2712.

ОВЧАРЕНКО Олена,
доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

У червні 2016 року був ухвалений Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [1], який запровадив істотні зміни в питаннях регламентації правового статусу та відповідальності судді. Трансформації були спрямовані на забезпечення суддівської незалежності й неупередженості, виключення випадків свавільного притягнення суддів до відповідальності.

1. *Імунітет судді* від юридичних санкцій за зміст постановленого ним рішення є загальновизнаним міжнародним стандартом. Добросовісні дії судді, які узгоджуються із концептом верховенства права не можуть трактуватися як підстава для переслідування. Відповідно до ч. 4 ст. 126 Конституції України суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. Згідно ч. 2 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» скасування або зміна судового рішення не має наслідком дисциплінарну відповідальність судді, який брав участь у його ухваленні, крім випадків, коли скасоване або змінене рішення ухвалено внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків [2].

Добросовісну поведінку судді від явно неправомірної можна відрізнити за певною сукупністю критеріїв, зокрема це: відповідність дій судді нормам процесуального закону, їх узгодженість із тенденціями судової практики, ухвалення рішення в розумні строки, врахування позицій і аргументів сторін у справі, дотримання правил щодо юрисдикції суду, пропорційне й справедливе застосування норм матеріального права [3]. З іншого боку, явний вихід за межі повноважень, ухвалення рішення, що не передбачене процесуальним законом,

повне ігнорування позицій учасників справи, явне зволікання з розглядом справи і винесенням рішення, прояви неупередженості, грубості й дискримінації, позапроцесуальне спілкування з учасниками судового провадження, порушення визначених законом і Кодексом суддівської етики обов'язків [4] судді можуть свідчити про допущення суддею злочину або дисциплінарного проступку. Такі обставини мають бути предметом розгляду дисциплінарного органу або органів правопорядку. Прояви суддівського свавілля потрібно відрізняти від добросовісної суддівської помилки, тобто помилки без ознак умислу або грубої недбалості. Як виснував Верховний Суд у справі № 990SCGC/11/25 (постанова від 22 січня 2026 року) добросовісність указує на те, що суддя діяв сумлінно – з належним ставленням до своїх обов'язків установив фактичні обставини, які підлягають правовій оцінці, оцінив докази та тлумачив закон, але припустився помилки, яка не була настільки очевидною і однозначною [5]. З іншої правової позиції Верховного Суду випливає (у справі № 990/75/24, постанова від 23 травня 2024 року), що «оцінка правомірності ухваленого суддями рішення не належить до повноважень дисциплінарного органу і не є предметом розгляду Вищої ради правосуддя. Водночас важливим є спосіб, у який діяли судді під час розгляду справи при виконанні ними процесуальних обов'язків та повноважень» [6].

2. *Підстави для звільнення судді* були істотно змінені під час судової реформи 2016 року. Насамперед із Основного Закону була вилучена така підстава звільнення судді, як порушення присяги. Ще у січні 2013 року Європейський Суд з прав людини, визнаючи незаконним звільнення судді Верховного Суду Олександра Волкова з посади, вказав, таке формулювання не відповідає вимозі правової визначеності [7]. Згідно пп. 2, 3, 6 ч. 4 ст. 126 Конституції України підставами для звільнення судді, які пов'язані з його відповідальністю, стали: порушення суддею вимог щодо несумісності; вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді; порушення обов'язку підтвердити

законність джерела походження майна. Формулювання «істотний дисциплінарний проступок» стало заміною звільнення судді за «порушення присяги», а ознаки цього проступку з'явилися у п. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Так, підставою для звільнення може стати повторність дисциплінарних проступків; установлення факту недоброчесної поведінки судді, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї, законність джерел яких підтверджена; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим ним та членами його сім'ї майну і доходам та ін. Новим для вітчизняних реалій став обов'язок судді підтвердити законність джерела походження майна, недотримання якого є несумісним з високим статусом судді. У 2021 році ця вимога знайшла своє закріплення рішенні Європейського Суду з прав людини по справі «Джождай проти Албанії», в якому було підтверджено законність звільнення судді за те, що вона не надала належних доказів на підтвердження законності джерел набуття свого майна і майна свого чоловіка за час перебування на посаді судді. Суд вказав, що «органи перевірки вивчили контрольну майнову декларацію заявниці. Згідно із Законом про перевірку, від заявниці вимагалось обґрунтувати основні законні джерела, які були підставою для набуття статків. Суд повторює, що відповідно до зобов'язань Албанії за міжнародним договірним правом вимога розкривати інформацію про статки й обґрунтовувати їх законне походження була закріплена у внутрішньому законодавстві з 2003 року, яке також передбачає покарання за нерозголошення даних про статки або неправдиву інформацію про них. Це причина, через яку Закон про перевірку, як це було додатково підтверджено Апеляційною палатою, передбачав використання попередніх майнових декларацій як доказів для перевірки правдивості контрольної майнової декларації» [8]. Такий підхід для перевірки майнової доброчесності системно впроваджується в практиці добору і кваліфікаційного оцінювання суддів, починаючи з 2016 року. Випадків звільнення суддів за порушення обов'язку підтвердити законність джерел

походження майна у практиці Вищої ради правосуддя станом на 1 травня 2026 року не було.

3. В аспекті впровадження судової реформи 2016 року окремої уваги потребує *Рішення Конституційного Суду України № 4-р/2020/ від 11 березня 2020 року* [9], яким Суд визнав неконституційним низку новацій судової реформи 2016 і 2019 років. Так, було скасовано: зменшення кількісного складу Верховного Суду до 100 суддів; скорочення чисельності ВККС України з 16 до 12 осіб та зміну способу їх призначення; зміну порядку повідомлення судді про розгляд його дисциплінарної справи. Суд визнав такою, що не відповідає Основному Закону редакцію ч. 1 ст. 42 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», згідно якої дисциплінарне провадження розпочиналось «після отримання скарги щодо дисциплінарного проступку судді, повідомлення про вчинення дисциплінарного проступку суддею або після самостійного виявлення членами Вищої ради правосуддя з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення суддею дисциплінарного проступку, або за ініціативою Дисциплінарної палати, Комісії з питань доброчесності та етики чи ВККС України у випадках, визначених законом (дисциплінарна скарга)» [10]. Зменшення кількісного складу Верховного Суду і ВККС України, на нашу думку, було передчасним рішенням законодавця, яке справедливо скоригував Конституційний Суд України, адже від належної чисельності найвищого органу судової влади і органу, відповідального за добір і кваліфікаційне оцінювання суддів, безпосереднього залежить якість і оперативність виконання ними своїх конституційно-правових завдань. Спрощення можливості розгляду дисциплінарної справи без участі судді, яку відхилив Конституційний Суд України, з огляду на звуження у такий спосіб гарантій суддівської незалежності, також варто вітати, враховуючи усталений міжнародно-правовий стандарт належного оповіщення судді про розгляд його дисциплінарної справи і забезпечення участі судді у відповідних засіданнях дисциплінарного органу. Водночас право члена Вищої ради правосуддя на ініціацію дисциплінарного провадження щодо

судді забезпечує можливість швидкого реагування на випадки суддівського свавілля й навмисного порушення закону. Потреба в такому механізмі особливо загострилась під час правового режиму воєнного стану, з урахуванням нових видів суддівських зловживань і порушень. На нашу думку, це питання потребує широкого обговорення й вироблення організаційного рішення, яке оптимально поєднає потребу в моніторингу й виявленні проступків суддів, й забезпеченні гарантій належної дисциплінарної процедури. За таких умов буде досягнуто баланс незалежності суддів відповідно до ч. 1 ст. 126 Основного Закону, й невідворотності покарання за серйозні правопорушення представників Феміди.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України від 02 червня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.
2. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
3. Узагальнення практики розгляду вищою радою правосуддя та її дисциплінарними органами дисциплінарних справ щодо суддів (за матеріалами справ 2017-2021 років). URL: hcj.gov.ua/sites/default/files/field/1012-3web.pdf.
4. Кодекс суддівської етики. Затв. XI черговим з'їздом суддів України від 22.02.2013 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>.
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 990SCGC/11/25 від 22 січня 2026 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133708762>.
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 990/75/24 від 23 травня 2024 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119454178>.
7. Справа «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11). Рішення Європейського суду з прав людини від 9 січня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text.

8. Справа «Джоджай проти Албанії» (Заява № 15227/19). Рішення Європейського суду з прав людини від 9 лютого 2021 р. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/dzhodzhay_against_albania.pdf.

9. Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2020 р., № 4-п/2020/. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20#Text>.

10. Про Вищу раду правосуддя. Закон України в редакції від 16 жовтня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19/ed20191107#Text>.

ОСТАПЕНКО Олександр,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри публічно - правових дисциплін

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла

Коцюбинського

СУДОВИЙ ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сучасний етап розвитку України характеризується функціонуванням правової системи в умовах воєнного стану, що зумовлює необхідність переосмислення механізмів забезпечення та захисту конституційних прав і свобод людини. Війна створює об'єктивні передумови для обмеження окремих прав, однак такі обмеження повинні відповідати принципам законності, пропорційності та необхідності в демократичному суспільстві.

Конституційні права і свободи людини є базовою цінністю правової держави, а їх забезпечення – ключовим обов'язком держави. У період воєнного стану держава отримує додаткові повноваження, що можуть впливати на обсяг прав і свобод громадян. Водночас навіть за таких умов не допускається обмеження основоположних прав, зокрема права на життя, заборони катувань, права на судовий захист.

Особливу роль у забезпеченні прав людини відіграє судова влада як гарант справедливості та верховенства права. Судовий захист є універсальним механізмом відновлення порушених прав і свобод, що набуває особливого значення в умовах війни. Як зазначається у наукових дослідженнях, ефективність судового захисту прямо залежить від інституційної спроможності судової системи функціонувати навіть в умовах кризових явищ [3, с. 7].

В умовах воєнного стану судова система України стикається з низкою викликів, серед яких:

- обмеження доступу до правосуддя через безпекові фактори;
- переміщення судів;
- кадровий дефіцит;
- збільшення кількості справ, пов'язаних із воєнними злочинами.

Попри зазначені труднощі, судова система продовжує виконувати свої функції, що свідчить про її стійкість та адаптивність. Важливу роль у цьому відіграє цифровізація судочинства та впровадження дистанційних форм розгляду справ.

Окрему увагу слід приділити діяльності Конституційного Суду України, який забезпечує конституційний контроль і відіграє ключову роль у гарантуванні прав людини. У науковій літературі підкреслюється, що Конституційний Суд є важливим інструментом стримування державної влади та запобігання зловживанням у сфері прав людини [2, с. 598]. Це особливо актуально в умовах воєнного стану, коли ризики порушення прав значно зростають.

Водночас міжнародно-правові стандарти також відіграють значну роль у формуванні механізмів захисту прав людини. Україна як учасник міжнародних договорів зобов'язана дотримуватися стандартів, встановлених міжнародним правом, навіть в умовах війни. Це стосується, зокрема, практики Європейського суду з прав людини, яка є орієнтиром для національних судів.

Значний вплив на реалізацію прав людини в умовах воєнного стану має також кримінально-правова політика держави. Зокрема, питання кваліфікації кримінальних правопорушень у період воєнного стану мають важливе значення для забезпечення справедливості та притягнення винних до відповідальності [4, с. 3].

Крім того, важливо враховувати соціально-правові аспекти реалізації прав людини, зокрема трудові права, які зазнають суттєвих змін під впливом воєнного стану. Дослідження показують, що воєнний стан істотно впливає на реалізацію трудових прав громадян, що потребує адаптації законодавства та практики його застосування [1, с. 96].

Таким чином, судовий захист прав людини в умовах воєнного стану є складним і багатогранним процесом, який вимагає комплексного підходу. Його ефективність залежить від:

- стабільності функціонування судової системи;
- дотримання конституційних принципів;
- узгодженості національного законодавства з міжнародними стандартами;
- належного рівня правової культури.

У підсумку слід зазначити, що навіть в умовах війни держава повинна забезпечувати належний рівень захисту прав людини, оскільки саме це є показником її демократичності та правової зрілості.

Список використаних джерел:

1. Остапенко О. Є. Вплив воєнного стану на реалізацію трудових прав, Трудові та соціальні права в Україні: європейська інтеграція, воєнний стан, повоєнне відновлення : матеріали наук.-практ. конф. Київ, 2025. С. 96–97.
2. Остапенко О. Є., Гапотій В. Д., Гігін О. В. Роль Конституційного Суду України в гарантуванні конституційних прав громадян. *Наукові перспективи*. 2024. № 6 (48). С. 595–604.

3. Остапенко О. Є. Роль Конституційного Суду України в гарантуванні прав громадян, Розвиток законодавства України в публічній сфері в умовах євроінтеграції : монографія. Вінниця, 2026. С. 71–82.

4. Ostapenko. O., Sasko O., Shvedova H., Orobets K., Ovcharenko R. Criminal offence during martial law in Ukraine: peculiarities of qualification. *Bangladesh Journal of Multidisciplinary Scientific Research*. 2026. Vol. 11, No. 1.

ПАЩЕНКО Ірина,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право на працю є одним з фундаментальних прав людини, що встановлене міжнародно-правовими актами та визнане усіма державами світу. Загальновідомо, що це право належить до групи соціально-економічних прав. Відповідно до норм міжнародного законодавства в сфері праці, насамперед, Європейської соціальної хартії (переглянутої) [1], ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено [13], що в умовах надзвичайного чи воєнного стану для захисту державних інтересів, національної безпеки, здоров'я людей допустимо застосувати обмеження, які встановлені законом та необхідні в демократичному суспільстві для захисту прав і свобод інших людей.

Запровадження в Україні воєнного стану Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [10], визначило правове врегулювання відносин у всіх сферах суспільного життя. Так,

оголошення воєнного стану відіграло значну роль у регулюванні трудових відносин. Нові виклики сьогодення призвели до адаптації трудових відносин до реалій війни та відповідних змін трудового законодавства. Так, спеціальний Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. регламентував правові аспекти регулювання трудових відносин на період дії воєнного стану [11]. Цим законом визначаються особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, на період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [12]. Положення вказаного закону дозволяють більш гнучко регулювати трудові відносини, запроваджено нові норми (наприклад, призупинення дії трудового договору), передбачено низку гарантій для працівника (можливість розірвати договір у строк, який вказаний у заяві тощо) та роботодавця (можливість звільнення працівника навіть у період його тимчасової непрацездатності тощо) [11].

Варто відзначити, що ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [12] та ст. 3 Указу президента України від 24.02.2022 «Про ведення воєнного стану в Україні» [10] встановлено вичепний перелік конституційних прав та свобод людини та громадянина, що обмежуються на період дії воєнного стану. Обмеження прав людини, навіть в умовах війни необхідно здійснювати відповідно до законодавства. Відповідно ст. 64 Конституції України, зазначила, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Вказана стаття Конституції передбачає перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені, вони становлять категорію абсолютних прав. Відповідно, у сфері праці обмеженню підлягають право на працю (ст. 43) та право на страйк (ст. 44) як основоположні трудові права, які забезпечать соціально-економічні інтереси людини [3]..

Так, обмеження права на працю варто розглядати через застосування норм ст. 32 Кодексу Законів про працю України щодо зміни істотних умов праці [4]. Відповідно до умов воєнного стану дозволяється змінювати низку істотних умов праці, не дотримуючись при цьому двохмісячного терміну повідомлення працівника.

Важливими змінами, що стосуються розірвання трудового договору за ініціативи працівника є те, що у зв'язку з веденням бойових дій в районах, в яких розташоване підприємство, установа, організація та загрозою для життя і здоров'я працівника, він може розірвати трудовий договір за власною ініціативою без двотижневого строку попередження (за винятком примусового залучення до суспільно-корисних робіт в умовах воєнного часу, а також якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах віднесених до критичної інфраструктури).

Крім того, нововведення законодавства передбачають, що на період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (за виключенням переведення на роботу в іншу місцевість, де тривають активні бойові дії), якщо вона не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей/

Відповідно ст. 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» передбачено можливість призупинення дії трудового договору, тобто тимчасового припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором [11]. Дія трудового договору може бути призупинена у зв'язку з військовою агресією проти України, що виключає можливість надання та виконання роботи. Призупинення дії трудового договору не тягне за собою припинення трудових відносин. Призупинення дії трудового договору

роботодавець та працівник за можливості мають повідомити один одного у будь-який доступний спосіб. Відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам на час призупинення дії трудового у повному обсязі покладається на державу, що здійснює військову агресію проти України.

Воєнний стан в Україні вніс значні корективи щодо процедури звільнення працівників. На період дії воєнного стану допускається звільнення працівника за ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці, крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною, із зазначенням дати звільнення, яка є першим робочим днем, наступним за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначеним у документі про тимчасову непрацездатність, або першим робочим днем після закінчення відпустки.

Випробування у ч. 3 ст. 26 КЗпП України вказуються категорії працівників, до яких випробування не встановлюється. Відповідно ч. 2 ст. 2 Закону, в період дії воєнного стану умова про випробування працівника під час прийняття на роботу може встановлюватися для будь-якої категорії працівників [4].

Обмежуючи право на працю під час війни, обмежують право кожного працівника щодо безпечних умов праці. Насамперед, це стосується роботи у нічний час. Відповідно до статті 8 та статті 9 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», заборона залучення до роботи в нічний час залишається тільки для працівників, які молодші 18 років [11]. Поряд з цим розширюється значно перелік працівників, які тільки за їх згодою можуть бути залучені до роботи у нічний час, до них віднесені такі категорії працівників, як вагітні жінки та жінки, які мають дитину віком до 1 року, або ж особи з інвалідністю чи яким за медичними висновками протипоказана така робота. Також на період дії воєнного стану дозволяється застосування праці жінок за їх згодою: на важких роботах, на роботах із шкідливими чи небезпечними умовами

праці та на підземних роботах. Так вони за власною згодою можуть залучатися до нічних, надурочних робіт та робіт у вихідні чи святкові дні.

Під час дії воєнного стану також обмежується таке право, яке визначено у статті 45 Конституції України, а саме право на відпочинок та право на працю через збільшення загального тижневого навантаження на працівника. Варто зауважити, що загальнотижнєве навантаження на одного працівника під час дії воєнного стану не може перевищувати 60 годин на тиждень, а при скороченому робочому часі 50 годин. Слід відзначити, що це є правом, а не обов'язком роботодавця та повинно зумовлювати потребу у ефективній діяльності відповідного підприємства, установи або ж організації в оборонній сфері [11].

Отже, запровадження воєнного стану зумовило значні корективи у регулювання трудових відносин. Внесенні зміни до трудового законодавства суттєво обмежують трудові права працівників (запровадження можливості збільшення тривалості робочого часу на критичній інфраструктурі, розширено перелік підстав для звільнення працівника з ініціативи роботодавця, змінено підходи у регулюванні права на відпустки тощо). Водночас такі зміни необхідні для ефективного розвитку економіки та забезпечення робочими місцями в умовах повномасштабної війни. Проаналізовані обмеження права на працю є тимчасовими та є правом, а не обов'язком роботодавця і повинні застосовуватись роботодавцем з обережністю щодо найманих працівників.

Список використаних джерел:

1. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи від 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.
2. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995015>.

3. Конституція України.: Закон України від 28 червня 1996 р. No 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Кодекс законів про працю України.: Закон України No 322-VIII від 10 грудня 1971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
5. Конвенція № 105 МОП «Про скасування примусової праці» від 25.06.1957 р. Ратифіковано 05.10.2000 р. No 2021-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_013#Text10.
6. Конвенція № 29 МОП «Про примусову чи обов'язкову працю» від 28.06.1930 р., ратифікована 10.08.1956 р., No 993-136. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_136#Text.
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнято 16 груд. 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Док. ООН A/RES/2200 A(XXI). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
8. Порядок залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 р. № 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-п#Text>.
9. Про відпустки : Закон України від 15 листопада 1996 р. No 504/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
10. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022/. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
11. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
12. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

13. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>.

ПОНОМАРЕНКО Денис,

адвокат Вінницької міської юридичної консультації №1, медіатор

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Конституційна скарга в Україні є відносно новим, проте концептуально важливим інститутом конституційного права, який покликаний забезпечити ефективний захист прав і свобод людини на національному рівні. Її запровадження стало одним із ключових етапів реформування системи конституційної юстиції та наближення національного механізму захисту прав людини до європейських стандартів.

Відповідно до Конституції України, кожному гарантується право звернення до Конституційного Суду України з конституційною скаргою щодо перевірки на відповідність Конституції України закону, який був застосований в остаточному судовому рішенні у справі особи [1]. Конституційна скарга виступає як індивідуалізований засіб захисту, що дозволяє особі безпосередньо ініціювати процедуру конституційного контролю.

У теоретико-правовому вимірі конституційну скаргу доцільно розглядати крізь призму сучасної доктрини конституціоналізму як складний, багаторівневий правовий інститут, що функціонує на перетині приватноправових та публічно-правових засад. Її сутність полягає у забезпеченні безпосереднього зв'язку між індивідом, як носієм конституційних прав, і державою в особі органу

конституційної юрисдикції, що виступає гарантом верховенства Конституції України. У цьому сенсі конституційна скарга є не лише процесуальним засобом захисту, а й формою реалізації принципу прямої дії Конституції, закріпленого в Основному Законі. Особливу увагу в науковій літературі приділено подвійній правовій природі конституційної скарги, яка зумовлює її унікальне місце в системі правових засобів. З позиції суб'єктивного права вона постає як гарантована державою можливість особи ініціювати перевірку конституційності закону, застосованого в її справі, тобто як індивідуальний інструмент захисту порушеного права. Тобто конституційна скарга є продовженням механізму судового захисту, однак переносить акцент із перевірки законності правозастосування на оцінку відповідності самого закону Конституції, що означає наступне: об'єктом захисту стає не лише конкретне право особи, а й конституційний порядок загалом. Водночас у публічно-правовому вимірі конституційна скарга виконує функцію інструменту конституційного контролю, спрямованого на забезпечення верховенства Конституції як акта найвищої юридичної сили. Рішення, ухвалені за результатами розгляду конституційної скарги, мають нормативний характер, оскільки їх наслідком є визнання закону або його окремих положень неконституційними, що тягне за собою втрату ними чинності [3, с. 89]. Індивідуальна ініціатива особи трансформується у загальнообов'язковий правовий результат, який впливає на всю правову систему. І ця трансформація приватного інтересу в публічно значущий результат і становить ключову рису конституційної скарги як правового явища.

У контексті зазначеного важливо підкреслити, що конституційна скарга виконує також функцію «нормативної корекції» законодавства. Завдяки їй виявляються дефекти правового регулювання, які не були усунуті на стадії правотворчості або судового застосування норм. Як слушно зазначають В. О. Боняк та Я. В. Єрмоленко, цей інститут виступає юридичною гарантією прав і свобод людини саме тому, що забезпечує не декларативний, а реальний механізм

усунення неконституційних норм із правової системи, тим самим запобігаючи повторним порушенням прав у майбутньому [4, с. 76].

Суттєвою ознакою індивідуальної конституційної скарги в Україні є її обмежений предмет, оскільки вона може стосуватися виключно законів України або їх окремих положень, застосованих у конкретній справі. Даний підхід відрізняє українську модель від деяких європейських систем, де допускається оскарження також інших нормативних актів або навіть індивідуальних рішень органів влади. Крім того, обов'язковою передумовою звернення є вичерпання всіх інших національних засобів юридичного захисту, що підкреслює субсидіарний характер цього інституту. Як наголошують Ю. Барабаш і Г. Берченко, ефективність конституційної скарги значною мірою залежить від дотримання процесуальних вимог та належного обґрунтування заявником порушення його конституційних прав [2, с. 14].

Крім того, у теоретичному аспекті конституційна скарга розглядається як прояв тенденції до «суб'єктивізації» конституційного контролю, яка полягає у розширенні можливостей індивіда впливати на функціонування конституційної юстиції. Традиційно конституційний контроль у континентально-європейській правовій системі мав об'єктивний характер, тобто був спрямований передусім на забезпечення відповідності нормативно-правових актів Конституції незалежно від наявності конкретного порушення прав особи. Запровадження інституту конституційної скарги принципово змінює цю парадигму. Воно означає перехід до елементів суб'єктивного конституційного контролю, за якого підставою для перевірки конституційності закону є не абстрактна невідповідність Конституції, а конкретне порушення прав особи, яка звертається до Конституційного Суду України. Така трансформація безпосередньо пов'язана з утвердженням людиноцентристської (антропоцентричної) парадигми права, відповідно до якої права і свободи людини визнаються найвищою соціальною цінністю, а діяльність держави підпорядковується їх забезпеченню [3, с. 87]. Вона є ознакою розвитку

сучасної системи захисту прав людини, яка орієнтується на багаторівневу та людиноцентричну модель гарантій.

Отже, конституційна скарга в Україні є важливим теоретико-правовим та практичним інструментом захисту прав людини, який поєднує в собі індивідуальний і публічний аспекти. Її значення полягає не лише у забезпеченні захисту конкретних прав, а й у зміцненні конституційного ладу, утвердженні принципу верховенства Конституції та розвитку правової держави. Подальше вдосконалення цього інституту має стати одним із пріоритетних напрямів розвитку національної системи захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text>.

2. Барабаш Ю., Берченко Г. Ефективність індивідуальної конституційної скарги як засобу захисту прав особи в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 9-21. URL: <https://ccu.gov.ua/library/efektyvnistindyvidualnoyi-konstytuciynoyi-skargy-yak-zasobu-zahystu-prav-osoby-vukrayini>.

3. Белов Д.М. Белова М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 74. С. 85–90. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/273656/269026>.

4. Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні : монограф. / В. О. Боняк, Я. В. Єрмоленко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 192 с. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/10071>.

ПРАВДЮК Андрій,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративної діяльності,
навчально-наукового інституту № 3
Харківський національний університет внутрішніх справ

РОЛЬ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

У сучасних демократичних державах дотримання принципу народного суверенітету, забезпечення демократичної легітимації конституційних органів влади, визнання та ефективний захист основних прав людини, а також закріплення комплексу конституційних принципів і цінностей становлять фундаментальні стандарти якості функціонування державної влади. Пряме застосування Конституції як основного джерела права та наявність дієвих гарантій її охорони і захисту забезпечують стабільність правової системи, підвищують рівень легітимності інституцій та сприяють утвердженню верховенства права у суспільстві.

Забезпечення прав і свобод людини є першочерговим завданням національного розвитку в Україні та основними соціальними цінностями та свободами, що визначають необхідність забезпечення прозорого, ефективного та орієнтованого на населення функціонування всіх державних інституцій, що забезпечують захист прав людей і громадян [1].

В Україні захист прав і свобод людини та громадянина становить базову засаду конституційного ладу, визначаючи не лише напрямок політичного розвитку та економічного поступу держави, а й забезпечуючи її інтеграцію до європейського співтовариства на основі демократичних цінностей. Конституція України встановлює людину, її честь, гідність, життя і здоров'я найвищою соціальною цінністю, а також гарантує права та свободи громадян як на національному рівні, так і через механізми міжнародно-правового захисту, що створює підґрунтя для формування правової держави [2].

Серед органів державної влади, покликаних забезпечувати права і свободи людини, важливе місце займає Національна поліція, яка відрізняється від інших правоохоронних структур акцентом на захисті громадян, гарантуванні їх безпеки та підтриманні суспільного порядку. Саме Національна поліція є тим органом, що безпосередньо взаємодіє із населенням, служить суспільству шляхом боротьби зі злочинністю, оперативного реагування на надзвичайні події та реалізації комплексу заходів щодо охорони публічного порядку, що в сукупності забезпечує реальність та дієвість правових гарантій у повсякденному житті громадян. Враховуючи багатокomпонентний інституційний та державно-правовий статус, Національна поліція України здійснює свою діяльність як ключовий виконавець державної політики у сферах підтримання публічної безпеки, охорони прав і свобод людини, захисту інтересів суспільства та держави, а також протидії злочинності. Серед важливих напрямів її роботи — надання, у визначених законодавством межах, допомоги громадянам, які опинилися у складних життєвих обставинах з особистих, економічних, соціальних причин чи через надзвичайні ситуації [3].

Поліція виконує свої завдання неупереджено, в точній відповідності із законом. Ніякі виняткові обставини або вказівки посадових осіб не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій або бездіяльності поліції. Характерною особливістю діяльності Національної поліції України є те, що у стосунках з окремою особою її працівники представляють все суспільство, а при захисті його інтересів нерідко змушені в межах, встановлених законом, вдаватися до обмеження прав та свобод цієї особи. Але таке обмеження впливає виключно з визнання поваги до прав і свобод інших осіб, додержання вимог моралі, публічного порядку, загального благополуччя. Діяльність поліції здійснюється у суворій відповідності до конституційних гарантій захисту прав і свобод особи, що передбачає неухильне дотримання принципу презумпції невинуватості: жодна особа не вважається винною у вчиненні злочину, доки її вина не буде

доведена у встановленому законом порядку. Обвинувачення не може ґрунтуватися на незаконно здобутих доказах чи припущеннях, а всі сумніви щодо вини трактуються на користь обвинуваченого, і ніхто не зобов'язаний доводити власну невинуватість. Важливим аспектом є також право кожного на правову допомогу та свобода вибору захисника, що гарантується Конституцією України. Працівники поліції, виконуючи свої обов'язки, мають право не виконувати явно злочинні накази чи розпорядження. Оцінка ефективності діяльності поліції здійснюється суспільством, що відображає сучасний підхід до розуміння поліції не як карального органу, а як інституції, головним завданням якої є служіння інтересам громадян. Такий підхід підкреслює принципово нову роль держави у взаємодії з людиною — роль захисника і партнера, а не носія влади над особистістю.

Водночас трансформація публічної влади та посилення вимог суспільства стосовно ефективності правоохоронних органів обумовлюють актуальність питань практичного забезпечення прав людини. Національна поліція України, як центральний елемент сектору безпеки, виконує не лише завдання з охорони публічного порядку, а й виступає гарантом реалізації прав громадян, проте на шляху до ефективного виконання цих функцій поліція стикається з низкою організаційних, правових та інституційних викликів, що вимагає подальшого вдосконалення управлінських та правозастосовчих механізмів. Органи Національної поліції України порівняно з іншими правоохоронними органами вирішують найбільш широке коло питань, пов'язаних із захистом прав, свобод і законних інтересів людини. Із сутності права випливає, що реалізація конституційних прав і свобод людини не можлива без забезпечення цих прав організаційно-виконавчою діяльністю державних органів та службових осіб, тому що діяльність останніх є свідченням реальності свободи особи, необхідним фактором переходу правових можливостей користування благами, закріпленими

в Конституції України, у практику життєдіяльності кожної людини в нашій державі [4].

Отже, забезпечення конституційних прав і свобод людини є фундаментальною цінністю сучасної української держави, що визначає її політичний та правовий розвиток і сприяє інтеграції у європейське співтовариство. Конституція України закріплює пріоритет людини, її гідності, життя і здоров'я, гарантує права та свободи не лише на національному, а й на міжнародному рівні, що закладає підґрунтя для побудови правової держави. Особлива роль у реалізації цих гарантій належить Національній поліції, яка діє як основний виконавець державної політики у сфері захисту громадян, забезпечення публічної безпеки та дотримання правопорядку. Діяльність поліції повинна здійснюватися неупереджено та суворо відповідно до Конституції, принципу презумпції невинуватості, права на правову допомогу та відмови від виконання явно злочинних наказів. Ефективність роботи поліції визначається рівнем довіри суспільства, а кожне обмеження прав особи допускається лише у рамках закону, з урахуванням поваги до гідності та інтересів інших громадян. Таким чином, реальне забезпечення конституційних прав і свобод є головною умовою розвитку демократичної держави, формування правового суспільства і гарантією практичної реалізації прав людини у повсякденному житті.

Список використаних джерел:

1. Правдюк А. Л. Функціонування національної поліції у сфері захисту прав і свобод людини. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. №11(52). С. 241–258. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11\(52\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11(52))
2. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96> (дата звернення: 15.09.2026).

3. Матяш В.М., Роговенко О.В. Національна поліція України в механізмі забезпечення конституційних прав і свобод громадян. *Молодий вчений*. 2022. № 10 (110) С.22-26. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-10-110-5>

4. Семенишин М.О., Механізм захисту прав і свобод людини в діяльності Національної Поліції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. №2. С.143-146.

СКІЧКО Ірина,

доктор філософії у галузі права, асистент кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ЗАХИСТ МОЛОДІ ВІД НЕЗАКОННОГО ВЕРБУВАННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Актуальність теми - збройні конфлікти сучасності, зокрема повномасштабна агресія російської федерації проти України, докорінно змінили характер безпекових загроз для цивільного населення. Однією з найбільш уразливих соціальних груп є молодь. Захист цієї категорії традиційно розглядається через призму прав дитини (осіб до 18 років). Проте в умовах гібридної війни поняття «молодь», яке в Україні охоплює осіб віком від 14 до 35 років, потребує ширшого правового захисту. Окрім прямого залучення до бойових дій (комбатантства), сучасне незаконне вербування набуло прихованих, цифровізованих форм: від залучення до агентурних мереж та диверсійної діяльності до використання молодих людей в інформаційних психологічних операціях [8, с. 4]. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу міжнародно-правових та національних механізмів протидії цьому явищу.

Аналіз міжнародно-правової бази - міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини встановлюють чіткі імперативні заборони щодо

залучення неповнолітніх до збройних конфліктів [6, с. 115]. Додаткові протоколи I та II 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року зобов'язують держави-учасниці вживати всіх практичних заходів для того, щоб діти, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях [2]. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000 р.) підвищив цей віковий ценз, встановивши обов'язок держав забезпечити, щоб особи, які не досягли 18 років, не підлягали обов'язковому призову до їхніх збройних сил [3]. Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) класифікує набір або вербування дітей віком до 15 років до складу національних збройних сил або їх використання для активної участі в бойових діях як воєнний злочин. Особливості юридичної кваліфікації таких діянь часто пов'язані із труднощами розмежування добровільної та примусової участі [7, с. 147].

Окремим аспектом є захист молоді на тимчасово окупованих територіях (ТОТ). Відповідно до ст. 51 Четвертої Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, держава-окупант не має права примушувати осіб, які перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах [1]. Будь-який тиск або пропаганда на користь добровільного вступу до армії є грубим порушенням МГП.

Сучасні тенденції та методи незаконного вербування. У сучасних реаліях вербування трансформувалося під впливом цифрових технологій. Дослідження показують, що супротивник активно використовує соціальні мережі (Telegram, TikTok, Instagram) та онлайн-ігри для маніпулювання свідомістю молоді [8, с. 11]. Можна виділити кілька основних векторів протиправного впливу:

- Використання фінансової скрути молодих людей, особливо студентів або безробітних, задля залучення їх до виконання «дрібних завдань», наприклад: фотофіксація об'єктів критичної інфраструктури, підпали автомобілів військовослужбовців або релейних шаф на залізниці, за грошову винагороду [8,

с. 14]. Молодь часто не усвідомлює, що такі дії кваліфікуються як державна зрада або диверсія:

- Створення закритих каналів та груп, де під виглядом «боротьби за справедливість» або через поширення антидержавних наративів формуються екстремістські погляди.

- Створення державою-агресором мілітарних дитячо-юнацьких організацій, на кшталт «Юнармії», де через систему освіти та дозвілля здійснюється виховання у дусі лояльності до окупаційного режиму та підготовка до майбутньої служби в армії рф, що є повзучою формою вербування [7, с. 149].

Кримінально-правовий захист за законодавством України. Національне законодавство адаптується до викликів воєнного стану. Кримінальний кодекс України містить низку статей, спрямованих на караність дій, пов'язаних із вербуванням:

- Стаття 447 ККУ (Найманство) передбачає відповідальність за вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання найманців з метою використання у збройних конфліктах [5].

- Стаття 438 ККУ (Воєнні злочини) охоплює випадки примусового призову чи вербування цивільного населення (включаючи молодь) на окупованих територіях [5].

- Стаття 111-1 ККУ (Колабораційна діяльність) карає за пропаганду в закладах освіти з метою сприяння здійсненню збройної агресії, що є елементом ідеологічного вербування молоді [5].

Водночас існує проблема правової кваліфікації дій самої молоді, яка стала жертвою вербування. Якщо особа вчинила правопорушення під впливом обману, шантажу або психологічного тиску, судова практика має чітко розмежовувати ступінь вини, враховуючи положення про крайню необхідність або фізичний/психічний примус (ст. 39, 40 КК України) [5].

Напрямки вдосконалення механізмів захисту. Для мінімізації ризиків залучення молоді до протиправної діяльності в умовах війни необхідна реалізація комплексної державної стратегії, яка має включати:

- Впровадження в закладах вищої та середньої освіти обов'язкових курсів із цифрової безпеки. Молодь повинна вміти розпізнавати маркери вербувальних психотехнік у мережі Інтернет [8, с. 19].

- Роз'яснення молоді кримінально-правових наслідків «легкого заробітку», який пропонується спецслужбами ворога. Особа має чітко розуміти, що за підпал авто чи передачу координат настає відповідальність за статтями «диверсія» або «терористичний акт» із суворими строками ув'язнення.

- Розробка специфічних кваліфікуючих ознак у ККУ за вербування неповнолітніх та молоді з використанням інформаційно-комунікаційних технологій в умовах воєнного стану [5].

- Фіксація фактів мілітаризації та вербування української молоді на ТОТ для формування доказової бази у Міжнародному кримінальному суді та інших міжнародних інстанціях проти посадових осіб держави-агресора [4].

Захист молоді від незаконного вербування в умовах збройного конфлікту є питанням національної безпеки та збереження людського капіталу держави. Сучасні міжнародно-правові інструменти створюють базовий фундамент для заборони використання дітей як комбатантів [6, с. 122], проте вони потребують модернізації з огляду на появу цифрових методів гібридного вербування дорослішої молоді. Україна, перебуваючи в епіцентрі такого конфлікту, має демонструвати гнучкість законодавства, поєднуючи сувору кримінальну відповідальність для організаторів вербувальних мереж із превентивними, освітніми та соціально-психологічними заходами захисту молодих громадян.

Список використаних джерел:

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. База даних «Законодавство України» / ВВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.
3. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25 травня 2000 року. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795.
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. *Офіційний вісник України*. 2024.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
6. Короткий Т. Р., Коваль Д. О. Міжнародне гуманітарне право : підручник. Одеса : Фенікс, 2022. 462 с.
7. Гнатів М. О. Особливості кваліфікації воєнних злочинів проти дітей за міжнародним та національним правом. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 145–151.
8. Протидія залученню молоді до диверсійної діяльності в умовах воєнного стану : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2025. 24 с.

СУШКО Олег,
суддя Сьомого апеляційного адміністративного суду,
доктор філософії у галузі права

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ У СПОРАХ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРОХОДЖЕННЯМ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В
УКРАЇНІ**

24 лютого 2002 року Російська Федерація здійснила повномасштабне збройне вторгнення в Україну. У зв'язку з такою військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, на підставі Указу № 64/2022 Президента України, затвердженого Верховною Радою України, введений в Україні воєнний стан [1].

Україною було здійснено дерогацію шляхом інформування Міністерством закордонних справ України в Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про введення в Україні воєнного стану, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, про відхилення від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, та про допустимі межі цих відхилень і причин прийняття такого рішення.

Пунктом 3 названого Указу, зокрема, передбачено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України [2].

Конституція України, як основний закон держави установила принцип поваги і непорушності прав та свобод людини, утвердження і забезпечення яких є головним обов'язком держави. Конституційний принцип правової держави вимагає від неї утримуватися від обмеження загальновизнаних прав і свобод людини і громадянина, у тому числі майнових прав.

З цього приводу Конституційний Суд України у рішенні від 29.12.1999 № 11-рп/1999 (справа про смертну кару) вказав, що Конституція України

проголошує, що конституційні права і свободи, зокрема, право людини на життя, гарантуються і не можуть бути скасовані (частина друга статті 22), що забороняється внесення будь-яких змін до Конституції України, якщо вони передбачають скасування прав і свобод людини і громадянина (частина перша статті 157). Не допускається також звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, в тому числі невід'ємного права людини на життя, в разі прийняття нових або внесення змін до чинних законів (частина третя статті 22) [3].

Разом із тим, у відповідності до вимог ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Проте, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції.

Тобто такі права, як заборона дискримінації, рівність прав та рівність перед законом, право на життя, право на повагу до його гідності, право на свободу та особисту недоторканність, право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб тощо.

Отже, право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб Конституцією віднесено до категорії прав, які не підлягають обмеженню навіть в умовах воєнного часу.

Відповідно до позиції Венеційської комісії, при надзвичайних правових режимах судова система має продовжувати гарантувати здійснення права на справедливий суд. Функціонування судової системи не повинно обмежуватися, за винятком ситуацій цілковитої необхідності або в тому разі, коли таке функціонування фактично неможливе. Таке втручання має бути пропорційним і не посягати на сутнісний зміст права на судовий захист, щодо забезпечення якого держава має виконати низку позитивних зобов'язань [4].

Особливої актуальності у діяльності адміністративних судів, на які покладено конституційний обов'язок щодо забезпечення захисту від порушення прав фізичних та юридичних осіб у публічно-правовій сфері, в умовах воєнного стану в умовах воєнного стану набирає питання конкуренції та колізії правових норм, що регулюють одну й ту саму сферу правовідносин, оскільки виклики сьогодення вимагають від органів виконавчої та законодавчої влади швидкого реагування для вирішення нагальних питань.

До прикладу, чи може Указ Президента України чи Постанова Кабінету Міністрів України, ухвалені в умовах військового стану, містити відмінне від профільного Закону правове регулювання або ж чи може бути змінений розмір певної соціальної виплати шляхом внесення змін не до спеціального закону, а до загального закону.

Актуальними питаннями, які наразі вирішуються адміністративними судами у контексті розгляду публічно-правових спорів, є:

- особливості проведення мобілізації в Україні в умовах зміни нормативного-правового регулювання;
- особливості проходження військової служби в умовах воєнного стану;
- соціальне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, а також осіб, які мають право на таке забезпечення.

Протягом дії правового режиму воєнного стану до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 №3543-XII (далі – Закон №3543-XII) [5] станом на 01.05.2026 були внесені зміни дев'ятнадцять разів.

Особливої уваги заслуговують зміни ухвалені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11.04.2024 №3633-IX (далі – Закон №3633-IX) [6].

Так, згідно із абзацом 5 підпункту 1) пункту 2 розділу II Прикінцевих та перехідних положень Закону №3633-IX громадяни України, які перебувають на військовому обліку, зобов'язані протягом 60 днів з дня набрання чинності цим Законом уточнити адресу проживання, номери засобів зв'язку, адреси електронної пошти (за наявності електронної пошти) та інші персональні дані.

Також були переглянуті підстави відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації (стаття 23 Закону №3633-IX), відбулося їх уточнення та визначений порядок надання.

Крім цього, Законом України №3633-IX були внесені суттєві зміни до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992, №2232-ХІІ [7], які, наприклад, визначили новий порядок взяття громадян України на військовий облік, зняття та виключення із нього, запроваджено проходження базової військової служби замість строкової, уточненні порядок та підстави призову і прийняття на військову службу, а також – звільнення зі служби.

Що стосується соціального забезпечення військовослужбовців, то також Законом України №3633-IX були внесені суттєві зміни до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991, №2011-ХІІ [8], які стосувалися складових і порядку виплати грошового забезпечення у разі тривалого лікування, на період дії воєнного стану (особливого періоду), відшкодування витрат на відрядження в межах України або за кордоном, врегульовані тривалість і підстави надання відпусток, виплат вихідної допомоги у разі звільнення з військової служби та одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), тощо.

Одним із складових елементів конституційного принципу верховенства права є принцип юридичної визначеності.

Конституційний Суд України зазначав, що юридичну визначеність слід розуміти через такі її складові елементи: чіткість, зрозумілість, однозначність норм права; право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану

стабільність існуючого законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права (легітимні очікування) (абзац п'ятий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 23 січня 2020 року № 1-р/2020) [9].

Відповідно до частини першої статті 129 Конституції України суди зобов'язані вирішувати спори, керуючись верховенством права, що, серед іншого, означає врахування тлумачення Конвенції з прав людини, яке надається Європейським судом з прав людини як мінімальний стандарт демократичного суспільства.

Європейський суд з прав людини виснував принцип передбачності юридичної норми, зазначивши: «Припис не може розглядатись як „право“, якщо його не сформульовано з достатньою мірою чіткості, даючи громадянину змогу регулювати свою поведінку: громадянин повинен мати змогу (отримавши при потребі відповідну пораду) передбачити - до тієї міри, що є допустимою за конкретних обставин, - наслідки, що їх може спричинити конкретна дія» [рішення Європейського суду з прав людини у справі „*The Sunday Times v. The United Kingdom (No. 1)*“ від 26 квітня 1979 року (заява № 6538/74), § 49] [10].

Будь-яка зміна правил (правове регулювання), особливо попередньо не узгоджена сторонами у цих відносинах, без попереднього повідомлення про їх зміну, обґрунтування або хоча б обговорення з метою почути різні думки, завжди буде викликати певний супротив, не сприйняття, що впливає на можливість суспільного примирення особливо у разі звуження певних прав і свобод (заробітної плати, грошового утримання, пільг, соціального захисту, тощо).

Сучасне розуміння права передбачає визнання людини найвищою соціальною цінністю, а забезпечення прав і свобод людини і громадянина - головною метою державної влади, яка реалізує свою компетенцію тільки в межах Конституції та законів України.

Як вже зазначалося, обмеження певних прав і свобод є допустимим за умов воєнного або надзвичайного стану. Однак, такі обмеження мають

запроваджуватися пропорційно, із встановленням чітких часових строків та в жорсткій відповідності до Конституції та законів України.

Таким чином, виходячи із завдань та основних засад адміністративного судочинства, справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення адміністративним судом спорів у сфері публічно-правових відносин є запорукою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, що, у свою чергу, сприяє примиренню у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану: Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року, № 11-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>
4. Дотримання принципів демократії, прав людини та верховенства права в умовах надзвичайного стану – міркування: Венеційська комісія за демократію через право, CDL-PI(2020)005rev, 26.05.2020, с. 24. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)014-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)014-ukr).
5. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 №3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12/conv#Text>
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11.04.2024 №3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20/conv#Text>

7. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992, №2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/conv#Text>
8. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991, №2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12/conv#Text>
9. Рішення Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року, № 1-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20/conv#Text>
10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі „The Sunday Times v. The United Kingdom (No. 1)». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57584%22%5D%7D>

ЯВІР Віра,

доктор політичних наук, старший дослідник
провідний науковий співробітник Інституту держави і права імені
В.М. Корецького НАН України

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія РФ негативно вплинула на ступінь, умови та гарантії реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні. При чому це стосується всіх груп конституційних прав і свобод: особистих (громадянських), політичних, економічних, соціальних, екологічних та культурних. Наприклад, в умовах воєнних дій, обстрілів фронтових і тилкових територій держава не може вповні забезпечити виконання конституційного обов'язку, передбаченого ст. 27 Основного Закону - захищати життя людини, тому не може гарантувати кожній людині невід'ємне право на життя, право на свободу і особисту недоторканність (ст. 29).

На тлі цих викликів культурні конституційні права та свободи, ступінь та гарантії їх реалізації в умовах воєнного стану та необхідності захисту держави від збройної агресії, збереження територіальної цілісності не перебувають у фокусі такої пильної уваги міжнародних правозахисних організацій. Однак це не стосується права на освіту, гарантованого Конституцією кожному (ст. 53). Освіта визначена освітнім законодавством України державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства (ст.5); запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави [1]. Російсько-українська війна на етапі повномасштабного воєнного вторгнення суттєво і деструктивно вплинула на всю сферу освіти в Україні, включаючи ступінь, умови та гарантії реалізації права на освіту, а також змусила державу коригувати освітню політику.

Навіть перший етап війни, який розпочався у лютому-березні 2014 р., призвів до зупинки освітнього процесу на тимчасово окупованій території. На тимчасово окуповану територію України внаслідок її окупації Росією в ході російсько-української війни не поширюється фактичний контроль української влади, хоча суверенітет України поширюється на всю її територію, яка в межах міжнародно визнаного державного кордону є цілісною і недоторканною. Як наслідок, Україна не може забезпечити реалізацію конституційного права на освіту на тимчасово окупованій Росією території. Водночас вживає всіх необхідних заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, всім громадянам України, які там проживають. Не випадково, Конституційний Суд наголошує на тому, що «держава, виконуючи свій головний обов'язок – утвердження і забезпечення прав і свобод людини – повинна... вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією» [2]. Згідно з Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій

території України» ці заходи полягають переважно у забезпеченні доступу до закладів освіти України, що визначено одним з основних напрямів захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях (ст. 5) [3].

Повномасштабне воєнне вторгнення РФ призвело до повного переривання освіти на тимчасово окупованій території України. Частина батьків припиняють очне навчання дітей в школах заради їх безпеки, вчителі намагаються залучити дітей до продовження української освіти в дистанційній формі, наражаючись на небезпеку переслідування. Окупаційна адміністрація РФ змушує батьків відправляти дітей у школи, застосовуючи примус та погрожуючи вилученням дітей - до дитбудинків в Росії. Крім того, українські діти, які здобули освіту після початку окупації, мають суттєві труднощі з подальшою інтеграцією в освітнє поле України. Вони мають пройти процедуру визнання результатів навчання осіб, які проживали на тимчасово окупованій території України, відповідно до ст. 40-1 Закону «Про освіту».

Потужного тиску та примусу зазнають і українські освітяни, які залишилися на тимчасово окупованих територіях. Окупаційна влада РФ намагається змусити українських вчителів викладати предмети за російськими освітніми програмами, знищуючи всю українську навчальну літературу. Всі символи української державності, зокрема історичні пам'ятки, музеї та навіть написи українською мовою в закладах освіти також знищуються. За відмову переходити на російські освітні програми, освітяни зазнають погроз, залякувань, іноді навіть катувань. Вчителів примусово відправляють на територію Росії для проходження програм перекваліфікації.

Російська Федерація, порушуючи міжнародне гуманітарне право, (Женевські конвенції 1949 р.), незаконно включає заклади освіти України, що розташовані на тимчасово окупованій території України, до системи освіти РФ і підпорядковує їх новоствореним органам управління освітою у складі окупаційних адміністрацій. Окупаційні органи влади протиправно

використовують матеріально-технічну базу закладів освіти України для налагодження та провадження освітньої діяльності за російськими стандартами. Організація освітнього процесу на окупованих територіях України супроводжується утворенням начебто нових, вже «російських» закладів освіти, до роботи в яких залучаються українські освітяни, які погодилися на співпрацю з РФ (колабораційну діяльність), завозяться російські вчителі, навчання переходить на російську мову, російську систему оцінювання та підручники.

Антиукраїнська пропаганда в освітньому процесі на тимчасово окупованій території України супроводжується використанням мови ворожнечі, ксенофобії та інших засобів, які містять заклики і наміри знищення української нації та української ідентичності. Російські окупаційні адміністрації насильно депортують з тимчасово окупованої території України дітей, розлучаючи з батьками, у тому числі дітей-сиріт, а також дітей, батьки яких загинули на війні. Згідно з Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього ці дії кваліфікуються як складова злочину геноциду, а саме насильницька передача дітей з такої групи в іншу [4]. Діти викрадаються з українських дитячих будинків, лікарень та інших закладів, примусово доправляються до Росії.

Відмова від здобуття обов'язкової російської середньої освіти є достатньою підставою для вилучення дітей та вивезення їх до РФ. Батькам, які відмовляються віддавати дітей до шкіл на тимчасово окупованій території України, погрожують штрафами та позбавленням батьківських прав. У 2022 р. РФ спростила процедуру усиновлення українських дітей росіянами, попри те, що російське законодавство забороняє усиновлення дітей з інших країн, та запровадила грошові виплати за усиновлення українських дітей, які отримали громадянство Росії. Точна кількість депортованих дітей з України наразі не встановлена.

У зв'язку з цим Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) визнала депортацію та насильницьке переміщення українських дітей на територію Росії такою, що має ознаки геноциду, закликала припинити ці злочини та притягнути

до відповідальності винних. Відповідною резолюцією Асамблея засуджує практику «перевиховання» українських дітей, вилучених з сімей, як в інтернатних закладах, так і в прийомних чи усиновлених сім'ях у Росії. Ця освітня практика отримала назву «русифікації», оскільки забороняє дітям розмовляти українською мовою або в будь-який інший спосіб демонструвати свою українську ідентичність та культуру, передбачає примусове вивчення російської мови та культури у школі, вивчення російської версії історії, відвідування «патріотичних» сайтів, військову підготовку та заперечення української мови, культури й історії. Часто неправдиво українським дітям повідомляють, що їх батьки померли, вони не мають можливості дізнатися точне місце свого перебування, способів зв'язатися зі своїми родинами або отримати допомогу і страждають від знущань та психологічного переслідування. Всі ці злочинні дії, на думку депутатів ПАРЄ, можуть означати складові злочину геноциду. У зв'язку зі збройною агресією проти України у 2022 р. Росію було виключено з Парламентської асамблеї Ради Європи за процедурою, передбаченою ст. 8 Статуту Ради Європи.

Водночас «обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина... у жодному разі не повинні спотворювати саму сутність цих прав і свобод», - наголошує Ю. Ірха [5, с. 87]. Україна в умовах війни і вимушених обмежень прав людини і громадянина водночас намагається зміцнювати гарантії та розширювати механізми реалізації прав і свобод людини та громадянина, адже саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Прикладами додаткових гарантій є механізми забезпечення безпеки, доступності до освіти всім учасникам освітнього процесу, напрацювання інноваційних та дистанційних методів навчання.

Список використаних джерел:

1. Про освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. ст. 380.

2. Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2016 від 1 червня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>.

3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 26. ст. 892.

4. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text.

5. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78-87.

ДЯКІВ Назар,

аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ КІБЕРЗАГРОЗ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія Росії проти України загострила проблему захисту прав і свобод людини не лише в традиційних площинах, але й у цифровому просторі. Воєнний стан, введений із 24 лютого 2022 року, зумовив необхідність перегляду механізмів публічного управління у сфері забезпечення конституційних прав громадян — насамперед права на захист персональних даних, свободи слова та доступу до інформації в умовах масштабного кібернаступу з боку агресора.

Конституція України гарантує невід'ємні права особи, які зберігають свою дію навіть в умовах воєнного стану. Стаття 64 Конституції визначає вичерпний перелік прав, що можуть обмежуватися за умов надзвичайного або воєнного стану, однак право на інформацію та захист персональних даних не

підпадають під ці обмеження у їх сутнісному змісті [1, с. 215]. Водночас реальна практика демонструє суперечність між конституційними гарантіями та потребами держави щодо моніторингу кіберпростору з метою забезпечення безпеки.

Система публічного управління у сфері забезпечення прав людини в цифровому просторі в умовах воєнного стану стикається з кількома ключовими викликами. По-перше, масштабні кібератаки на державні реєстри та бази персональних даних, зафіксовані протягом 2022–2024 років, призвели до витоку конфіденційної інформації мільйонів громадян [2, с. 47]. По-друге, маніпулятивні інформаційні кампанії в соціальних мережах систематично порушують право на достовірну інформацію та свободу від пропаганди. По-третє, блокування окремих ресурсів та платформ — хоча й обґрунтоване міркуваннями безпеки — ставить питання щодо дотримання принципу пропорційності обмежень прав [3, с. 112].

Порівняльний аналіз практики країн-членів ЄС щодо захисту прав людини в цифровому просторі в умовах надзвичайних ситуацій демонструє виразну тенденцію до посилення нормативного регулювання та інституційних гарантій. Зокрема, у Франції після терактів 2015 року було запроваджено спеціальні процедури судового контролю за заходами цифрового спостереження, що дозволило зберегти баланс між безпековими потребами та правами особи [4, с. 23]. Естонія, маючи розвинену правову базу кібербезпеки, закріпила процедуру оцінки впливу на права людини як обов'язкову складову будь-яких заходів у кіберпросторі.

Вітчизняна система захисту прав людини в умовах кіберзагроз потребує системних змін на рівні публічного управління. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та Національна рада з питань телебачення і радіомовлення фактично поділяють повноваження у сфері захисту прав в інформаційному просторі, проте їх координація залишається недостатньою [5, с.

88]. Водночас Закон України «Про захист персональних даних» потребує адаптації до вимог Загального регламенту ЄС про захист даних (GDPR) з урахуванням особливостей воєнного часу.

На підставі проведеного аналізу пропонуються такі рекомендації щодо вдосконалення публічного управління у сфері захисту прав людини в умовах кіберзагроз та воєнного стану:

1. Розробити та прийняти Закон України «Про захист прав людини в цифровому просторі», який визначатиме гарантії конституційних прав громадян при здійсненні державного моніторингу кіберпростору.

2. Запровадити інститут парламентського контролю за заходами кіберспостереження з обов'язковим залученням незалежних правових експертів та представників громадянського суспільства.

3. Закріпити обов'язковість проведення оцінки впливу на права людини перед запровадженням будь-яких обмежень доступу до інформаційних ресурсів.

4. Гармонізувати законодавство про захист персональних даних із вимогами GDPR ЄС з урахуванням положень Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність (Будапештська конвенція).

5. Створити міжвідомчу робочу групу за участі Уповноваженого з прав людини, ДССЗІ та представників ІТ-спільноти для розробки стандартів дотримання прав людини при реагуванні на кіберінциденти.

Таким чином, ефективний захист прав людини в умовах кіберзагроз та воєнного стану вимагає не лише розбудови технічної кіберспроможності держави, а й формування правових та інституційних механізмів, здатних забезпечити конституційні гарантії в цифровому просторі. Досвід країн ЄС переконливо свідчить, що безпека та права людини є взаємодоповнюючими, а не конкуруючими цінностями в системі публічного управління.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. Звіт про стан кібербезпеки в Україні у 2024 році. Київ, 2024. 64 с.
3. Пилипчук В.Г. Конституційні права і свободи особи в інформаційній сфері. *Правова інформатика*. 2021. № 1. С. 108–119.
4. Тимошенко О.В. Зарубіжний досвід захисту прав людини в умовах кіберзагроз. *Публічне право*. 2023. № 2. С. 18–29.
5. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.
6. Регламент (ЄС) 2016/679 Загальний регламент про захист даних (GDPR). EUR-Lex. 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679> (дата звернення: 01.05.2026).

ЖАЛОБА Станіслав,

аспірант відділу конституційного та муніципального права
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВА ВЛАДА: ДО ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ВИЗНАННЯ В УКРАЇНІ

Формування України як демократичної та правової держави вимагає реального утвердження в процесі вітчизняного державотворення вироблених світовою спільнотою демократичних засад державного будівництва. Це ставить на порядок денний цілий ряд питань, пов'язаних з модернізацією національного механізму публічної влади. Одне із таких питань – це удосконалення як статусу, так

і роботи органів державної влади, яка більше повинна відповідати принципам верховенства права, конституційної законності, народовладдя, визнання людини, її прав і свобод вищою соціальною цінністю тощо.

В цьому аспекті звертає на себе увагу проблема здійснення контролю за їх діяльністю. Контроль та нагляд розглядаються як основні та найбільш дієві способи забезпечення дисципліни та законності в конституційно-правовому механізмі публічної влади. Як влучно зазначає відомий вітчизняний вчений В.Ф. Сіренко: «Контроль є обов'язковою й неминучою складовою будь-якої функціонуючої організаційної структури» [1, с. 134].

Виходячи з цього, деякі автори стверджують, що в сучасних умовах має місце нова тенденція поділу влади і поява нової гілки влади - контрольно-наглядової. Зокрема, у національній юридичній науці на таких позиціях у свій час стояли Ю. Грошевий, В. Костицький, О. Марцеляк, В. Погорілко, В. Тацій, Ю. Тодика, М. Цвік та цілий ряд інших відомих науковців. Вони говорили, що в Україні активно відбувається процес становлення контрольної влади, про що свідчить створення цілого ряду державних органів, на яких покладено функцію загальнодержавного контролю: Конституційний Суд України, прокуратура України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Рахункова палата та інші органи.

Прихильники контрольно-наглядової гілки влади називали і ті ознаки, котрі характеризують контрольно-наглядові органи як самостійну гілку влади, відносячи до їх числа:

- по-перше, що органи конституційного контролю, інститут омбудсмана (Уповноважений з прав людини), органи прокуратури, Рахункові палати, не дивлячись на наявність у них різних функцій, об'єднані загальною цільовою установкою - охороною Основного закону держави, її конституційного ладу, прав та свобод людини і громадянина;

- по-друге, що аналіз положень конституцій багатьох зарубіжних країн, присвячених цим органам, приводить до висновку, що їх функції, повноваження, в

цілому правовий статус урегульовані особливими, окремими главами (розділами) конституцій. Прикладом цього слугують глави, присвячені Конституційним Судам, Конституційним Радам і іншим органам конституційного контролю в Конституціях Іспанії, Португалії, Словаччини, Болгарії, Молдови, Хорватії, Італії та ряду інших країн.

Окремі глави присвячені в конституціях і іншим органам влади, головне призначення яких – контрольна діяльність. Зокрема, в Конституції Колумбії в двох главах регулюється правове положення і основи діяльності генерального контролера і публічного міністерства (роль якого в деякій мірі нагадує роль прокуратури). Окрема глава, присвячена статусу омбудсмана чи статусу рахункової палати має місце в Конституції Намібії, Польщі, Угорщини та ін. країн.

- третьою конституційною ознакою самостійності контрольної-наглядової гілки влади є системний характер її структури і спільне функціональне призначення усіх елементів, що входять до відповідної системи (орган конституційного контролю, прокуратура, омбудсман, рахункова палата), яких об'єднує функціональна єдність.

- по-четверте, контрольні-наглядові органи незалежні у здійсненні своїх функцій.

- по-п'яте, вони представлені вищими органами.

- по-шосте, ці органи можуть бути колегіальними та одноособовими, обраними та призначеними, діючими протягом певного терміну, але завжди робота в цих органах несумісна із зайняттям будь-якої іншої посади [2, с. 43-45; 3; 4].

Слід відзначити, що сьогодні ідея контрольної-наглядової влади не так активно підтримується як раніше. Певною мірою цьому сприяла конституційна реформа в Україні у 2015-2016 роках, завдяки якій змінився статус прокуратури і вона стала складовою судової гілки влади. Проте, не слід залишати поза увагою, що при цьому посилюється статус Конституційного Суду України. Також законодавчі зміни щодо статусу Уповноваженого Верховної Ради України та Рахункової палати

засвідчують, що ці інституції стають все більш незалежними в конституційно-правовому механізмі публічної влади України. Це свідчить, що концепція контрольно-наглядової влади залишається актуальною і такою, що в умовах євроінтеграції може бути реалізованою.

Як зазначається в літературі, інститути контрольно-наглядової влади надають необхідного динамізму перетворенням, які відбуваються в державі, стають чинниками поглиблення реального демократизму та побудови правової держави. Максимально повне забезпечення юридичними засобами охорони і захисту прав людини і громадянина неможливо уявити без упорядкованої системи органів контрольної влади, оскільки ефективність державної влади безпосередньо залежить від того, наскільки повноцінно в ній функціонує ця система [5, с. 4].

Список використаних джерел:

1. Сіренко В.Ф. Проблеми теорії держави: монографія. Київ. Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2025. 340 с.
2. Тодика Ю.М., Марцеляк О.В. Конституційний Суд України і прокуратура в конституційно-правовому механізмі забезпечення основних прав громадян: Монографія. Харків: «Лібра», 1998. 107 с.
3. Тацій В. Я., Грошевий Ю.М. Правові засоби охорони Конституції. *Вісник Академії правових наук України*. 1995. № 3. С. 35-42.
4. Цвік М. Конституційні проблеми розподілу властей (деякі загально-теоретичні аспекти). *Вісник Академії правових наук України*. 1994. № 1. С. 60-68.
5. Опаленко Д.А. Контрольна влада в Україні: від Вищої ради юстиції до Вищої ради правосуддя: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Одеса, 2016. 211 с.

БОНЧУК Вікторія,
здобувачка вищої освіти юридичного факультету Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО ЯК СКЛАДОВА ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПРАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Електронне судочинство (підсистема «Електронний суд») є складовою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), яка забезпечує електронний документообіг у судовому процесі. Вона призначена для створення, надсилання, отримання та обміну процесуальними документами в електронній формі між судами, органами системи правосуддя та учасниками судового процесу [1].

Нормативною основою функціонування електронного судочинства є положення Цивільного процесуального кодексу України. Відповідно до частин 1, 4 і 8 статті 14 цього кодексу, у судах запроваджено Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, яка використовується як засіб електронної комунікації між судом та учасниками процесу. Впровадження цифрових інструментів на законодавчому рівні спрямоване на підвищення зручності, прозорості, відкритості та доступності правосуддя.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій значно розширив можливості організації судового процесу. Серед важливих досягнень цифровізації правосуддя варто відзначити створення Єдиного державного реєстру судових рішень, проведення судових засідань у режимі відеоконференції, обов'язкову аудіо- та відеофіксацію судових засідань, онлайн-трансляції судових процесів, а також можливість подання процесуальних документів у електронній формі [2, с. 143].

Практичне впровадження електронного судочинства в Україні активізувалося після ухвалення рішення Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року, яким було затверджено «Положення про порядок функціонування

окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». Цей нормативний акт визначив організаційні та функціональні засади роботи ключових електронних сервісів судової системи.

З жовтня 2021 року офіційно розпочали роботу три основні підсистеми ЄСІТС: «Електронний кабінет»; «Електронний суд»; підсистема відеоконференцзв'язку. Їх функціонування спрямоване на спрощення комунікації між судом та учасниками процесу, розширення доступу до правосуддя та підвищення ефективності діяльності судових установ шляхом використання сучасних цифрових технологій [3, с. 208].

Основним інструментом доступу до ЄСІТС є Електронний кабінет. За його допомогою користувачі можуть зареєструватися в системі, отримувати процесуальні повідомлення, користуватися іншими підсистемами, оформлювати електронні довіреності та працювати з мобільним застосунком «єСуд».

Підсистема «Електронний суд» надає можливість створювати, подавати та надсилати процесуальні документи і докази в електронній формі. Користувачі можуть також формувати електронні довіреності та використовувати спеціальні інструменти для підготовки документів. У 2021 році в цій системі зареєструвалися 55 183 користувачі, з яких 29 909 приєдналися після її офіційного запуску.

Важливим елементом цифровізації судової системи став мобільний застосунок «єСуд», представлений у травні 2021 року для платформ Android та iOS. Він надає доступ до функцій електронного кабінету, зокрема дозволяє переглядати інформацію про судові справи та процесуальні документи. У 2021 році додаток було завантажено 28 688 разів (16 392 – для Android та 12 296 – для iOS), хоча користувачі відзначали певні технічні недоліки його роботи.

Підсистема відеоконференцзв'язку дозволяє учасникам процесу брати участь у судових засіданнях дистанційно – через електронний кабінет або з використанням обладнання іншого суду. З жовтня 2021 року в цій системі

zareєструвалися 10 097 користувачів, а загалом у 2021 році – 27 555 осіб [4, с. 310-311].

Після запуску окремих підсистем ЄСІТС певні категорії осіб зобов'язані zareєструвати офіційну електронну адресу в системі. До них належать адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, державні органи, органи місцевого самоврядування, а також державні та комунальні підприємства. Після реєстрації такої адреси суд надсилає процесуальні документи виключно в електронній формі через ЄСІТС, а подання документів до суду здійснюється із використанням електронного підпису.

Для входу до електронного кабінету необхідний чинний кваліфікований електронний підпис. Авторизація здійснюється на вебпорталі судової влади шляхом завантаження електронного ключа та введення пароля. Після входу система автоматично заповнює основні дані користувача, а він додає контактну інформацію. Після підтвердження даних реєстрація завершується, і користувач отримує доступ до електронного кабінету, де може відстежувати подані документи та етапи їх розгляду.

Система також дозволяє дистанційно сплачувати судовий збір, оформлювати електронні довіреності та переглядати матеріали судових справ, включаючи процесуальні документи, судові рішення, повідомлення та інформацію про хід розгляду справи [1].

Функціонування електронного судочинства має ряд переваг. Передусім це розширення доступу до правосуддя завдяки можливості дистанційної взаємодії із судом, що зменшує територіальні бар'єри та скорочує часові й фінансові витрати. Важливою перевагою є також цифровізація документообігу, яка сприяє підвищенню ефективності розгляду справ, спрощує обробку і зберігання матеріалів та скорочує строки судового провадження.

Водночас впровадження електронного судочинства супроводжується певними проблемами. Серед них можна виокремити цифрову нерівність

населення, обмежений доступ окремих осіб до сучасних технологій, необхідність забезпечення належного рівня кібербезпеки, недостатнє фінансування технічної інфраструктури судів, а також потребу у підвищенні цифрової компетентності користувачів. Окрім цього, ефективність функціонування системи можуть знижувати технічні недоліки окремих її модулів [5, с. 104-105].

Таким чином, функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та її електронних сервісів є важливим етапом цифровізації правосуддя. Використання електронних інструментів сприяє підвищенню оперативності обміну інформацією між судом та учасниками процесу, забезпечує більшу прозорість судочинства та розширює доступ до правосуддя в умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Список використаних джерел:

1. Що таке «Електронний суд» та які переваги його використання для учасників судових справ. URL: https://tem.te.court.gov.ua/sud1915/pres-centr/pres_releases/1423336/ (Дата звернення: 26.03.2026 р.)
2. Бежевець А. М. Електронне судочинство як необхідний елемент цифрової трансформації суспільства та держави. *Інформація і право*. 2020. №4(35). С.142-146.
3. Скочиляс-Павлів О. В. Сучасний стан електронного судочинства в Україні. *Київський часопис права*. 2024. №1. С. 207-212.
4. Горішня А. М. Електронне судочинство України: Сучасний стан та тенденції розвитку. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск № 06, 2025, частина 1. С. 308-312.
5. Котович І. О. Електронне судочинство в Україні. Чому майже вдалося. Scientific Achievements and Innovations as a Way to Success: XXI International scientific and practical conference (May 1–3, 2024, Vilnius, Lithuania). International Scientific Unity, 2024. С. 103–105.

ВИХОВАНЧУК Дарія,
здобувачка вищої освіти Донецького національного
університету імені Василя Стуса

**СУДОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ
СПРАВЕДЛИВОСТІ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ
ПОКАРАНЬ ЗА МАЙНОВІ ЗЛОЧИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави відповідно до статті 3 Конституції України [1], який не втрачає актуальності в період дії правового режиму воєнного стану. Проте, повномасштабна збройна агресія росії проти України змусила законодавця радикально посилити каральну функцію кримінального закону. Прагнення держави оперативно реагувати на злочинність призвело до ухвалення низки актів (зокрема, Закону України № 2117-ІХ від 03.03.2022 р.) [3], які кардинально змінили правила кваліфікації злочинів проти власності. Зокрема, з березня 2022 року за крадіжку, вчинену в умовах воєнного стану, має наставати покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років (ч. 4 ст. 185 КК України) [2].

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ролі судової влади у забезпеченні конституційного принципу справедливості під час призначення кримінальних покарань за майнові злочини в умовах воєнного стану, аналізі ефективності застосування матеріально-правових інструментів індивідуалізації відповідальності судами, а також у розробці рекомендацій щодо вдосконалення чинних норм Кримінального кодексу України.

Автоматичне переведення будь-яких майнових злочинів, вчинених під час воєнного стану, до категорії тяжких із підвищенням нижньої межі покарання (наприклад, за ч. 4 ст. 185 КК України - від 5 до 8 років позбавлення волі) породило колізію між каральною доцільністю та конституційними гарантіями захисту особи. У цих умовах саме судова влада стає центральним суб'єктом

захисту прав людини, балансуючи між жорсткою буквою закону та конституційним принципом справедливості.

Відповідно до ст. 61 Конституції України, юридична відповідальність особи має індивідуальний характер [1]. Державне покарання не може бути механічним, воно має відповідати ступеню суспільної небезпечності діяння, обставинам його вчинення та особі правопорушника.

Варто звернути увагу на той факт, що КК України охоплює широкий спектр кримінальних правопорушень, ознаки яких встановлюються як у Загальній частині, так і в окремих статтях або частинах статей Особливої частини. Одна стаття або її частина може містити опис одного або кількох складів злочину. Склади злочину поділяються на такі види: звичайні (наприклад, крадіжка); привілейовані; кваліфіковані (із обтяжуючими ознаками, наприклад, крадіжка, вчинена за попередньою змовою групою осіб); особливо кваліфіковані (що містять найбільш небезпечні обставини, як-от крадіжка з проникненням у житло). При цьому покарання за вчинення злочину залежить від виду складу злочину [6].

Згідно з Рішенням Конституційного Суду України № 15-рп/2004, принцип правової держави вимагає пропорційності між правопорушенням і заходами відповідальності, а санкція закону має залишати простір для суддівської дискреції [4]. Проте, кримінальне законодавство воєнного періоду продемонструвало відхід від цих засад: встановлення єдиної безальтернативної межі (від 5 років позбавлення волі) як за дрібну крадіжку в тилу, так і за розкрадання майна на територіях, де ведуться бойові дії, що нівелює принципи співмірності та індивідуалізації покарання. За умов обмеження гнучкості санкцій Особливої частини КК України, місія судового захисту перемістилася в площину Загальної частини КК України.

Аналіз практики свідчить, що суди активно протидіють законодавчим дисбалансам через два матеріально-правові інструменти. По-перше, на підставі статті 69 КК України, за наявності кількох пом'якшуючих обставин (щире каяття,

відшкодування збитків, статус ВПО тощо), судді знижують строк ув'язнення нижче найнижчої межі. По-друге, через механізм статті 75 КК України суди звільняють засуджених від відбування покарання з випробуванням (іспитовим строком від 1 до 3 років), що захищає громадян, які вчинили ситуативні проступки під впливом обставин війни, від надмірної та безпідставної ізоляції від суспільства.

Важливим орієнтиром для судової дискреції у цьому контексті стає наукова позиція дослідників. О. Кравчук та Д. Михайленко зазначають, що таємне викрадення майна в умовах воєнного стану може вчинятися як у зонах бойових дій чи окупації, так і за їхніми межами. Дослідники вважають кваліфікацію за ч. 4 ст. 185 КК України виправданою, коли правопорушник експлуатує вразливий стан потерпілих (наприклад, викрадає майно евакуйованих осіб або тих, хто перебуває в укритті) [7].

Водночас, якщо крадіжка вчинена у тиловому регіоні без використання специфічних факторів воєнного стану, застосування цієї суворої кваліфікуючої ознаки є недоцільним. Такий підхід узгоджується з метою Закону № 2117-ІХ, яка полягала у посиленні відповідальності за посягання на власність саме в період підвищеної вразливості населення [3], проте остаточне формування правозастосування залежатиме від подальшої практики вищих судових інстанцій.

В процесі змін законодавства, що передбачає відповідальність за кримінально карану крадіжку суди з масового застосування комбінації статей 69 і 75 КК України перейшли на застосування ст. 75 КК України з різними іспитовими строками [5].

Таке судове забезпечення конституційних гарантій узгоджується з міжнародними зобов'язаннями держави (ст. 9 Конституції України) [1], зокрема зі статтею 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка забороняє неспівмірне покарання [8].

Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що в умовах воєнного стану роль суду трансформувалася від суто правозастосовної до вираженої правозахисної функції, де забезпечення конституційного принципу справедливості змістилося в площину Загальної частини КК України. Завдяки дискреційним повноваженням та активному застосуванню статей 69 та 75 КК України, суди наразі ефективно індивідуалізують відповідальність, згладжуючи надмірну суворість кримінального закону. Водночас, покладання цієї місії виключно на судовий розсуд створює об'єктивні ризики суб'єктивізму та неоднакової практики в різних регіонах. Для системного розв'язання цієї колізії законодавцю необхідно диференціювати відповідальність на рівні закону. Доцільно обмежити застосування суворих санкцій у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти років виключно тими майновими злочинами, які вчинені із безпосереднім використанням факторів воєнного стану, як-от мародерство, розкрадання гуманітарної допомоги чи злочини безпосередньо в зоні бойових дій. Натомість, за звичайні правопорушення у тилу судам слід повернути можливість призначення альтернативних покарань, що повністю відповідатиме вимогам статті 61 Конституції України [1] та критеріям пропорційності правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 р. № 2117-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 14. Ст. 89.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України

(конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004. 2004.

5. Острогляд О. В. Юридична відповідальність за крадіжку в умовах воєнного стану: матеріальні та процесуальні аспекти. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*: Серія Право. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 162-169

6. Рибальченко А. М. Особливості кваліфікації таємного викрадення чужого майна в умовах воєнного стану. Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Восьмі юридичні читання : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 18 квіт. 2025 р.). Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2025. С. 125–129.

7. Кравчук О., Михайленко Д. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. URL: <https://pravo.ua/voiennyistan-iak-obstavyna-iaka-vplyvaie-na-kvalifikatsiiu-zlochynu-ta-pryznachenniapokarannia/> (дата звернення 17.05.2026).

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (з урахуванням Протоколів), ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.

9. Суд шляхом здійснення правосуддя лише застосовує норми закону, однак не може перебирати на себе функції законодавчого органу, – позиція ОП ККС ВС. *Судово-юридична газета*. 2024. 5 березня. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/294778-sud-putem-osuschestvleniya-pravosudiya-tolko-primenyaet-normy-zakona-odnako-ne-mozhet-perenimat-na-sebya-funktsii-zakonodatelnogo-organa-pozitsiya-op-kus-vs> (дата звернення: 19.05.2026).

ГРИЦИК Крістіна,
здобувачка вищої освіти факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАХИСТ ПРАВА НА МИРНЕ ВОЛОДІННЯ МАЙНОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КОНВЕНЦІЙНИЙ ВИМІР ДІЯЛЬНОСТІ АРМА

Повномасштабна збройна агресія проти України та запровадження воєнного стану зумовили суттєве розширення повноважень державних органів у сфері втручання у майнові права приватних осіб. В умовах війни особливої актуальності набуває проблема забезпечення справедливого балансу між потребами національної безпеки, суспільними інтересами та законодавчими гарантіями права власності.

Право на мирне володіння майном гарантується статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Навіть в умовах воєнного стану втручання держави у це право не може мати свавільного характеру та повинно відповідати принципам верховенства права, законності, пропорційності та правової визначеності.

У сучасній правозастосовній практиці дедалі більшої дискусійності набувають питання арешту майна та його подальшої передачі в управління Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА – Агентство з розшуку та менеджменту активів) [2] з його подальшою реалізацією та використанням отриманих коштів, зокрема шляхом придбання військових облігацій. Незважаючи на суспільну значущість фінансування оборонного сектору, подібна практика актуалізує питання меж допустимого державного втручання у право власності та відповідності таких заходів стандартам Європейської конвенції з прав людини.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував, що навіть за умов суспільного інтересу втручання держави у право

на мирне володіння майном повинно відповідати критеріям законності, легітимної мети та пропорційності [3]. При цьому будь-яке обмеження права власності не може покладати на особу *«індивідуальний і надмірний тягар»* [4].

Таким чином, в умовах воєнного стану особливого значення набуває проблема забезпечення ефективного конституційного та конвенційного контролю за діяльністю державних органів у сфері арешту, передачі та реалізації майна.

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції містить три взаємопов'язані правила: загальний принцип мирного володіння майном, умови допустимості позбавлення власності та право держави контролювати використання майна в суспільних інтересах. У рішенні у справі «Călin v. Romania» Суд наголосив, що принцип верховенства права є невід'ємною складовою статті 1 Першого протоколу, а тому навіть формальне дотримання національного законодавства не є достатнім для визнання втручання правомірним, якщо таке втручання має ознаки свавільності [5, п. 71].

На практиці арешт майна та його подальша передача в АРМА нерідко супроводжується його фактичною економічною трансформацією через реалізацію активів та подальше придбання військових облігацій. У таких випадках втручання у право власності виходить за межі тимчасового обмеження права користування майном і набуває ознак фактичного позбавлення особи її активів.

Особливо проблемним це є у випадках, коли на момент передачі активів в управління АРМА відсутній обвинувальний вирок суду або належний зв'язок між майном та протиправною діяльністю не був доведений у достатній мірі. За таких умов виникає ризик порушення конституційного принципу презумпції невинуватості та фактичного покладення на особу надмірного тягара в інтересах держави.

ЄСПЛ неодноразово наголошував, що втручання у право власності повинно бути не лише формально законним, але й передбачуваним у своєму застосуванні. У рішенні «*Lelas v. Croatia*» Суд зазначив, що правова невизначеність, непослідовність практики або надмірно широке тлумачення повноважень державних органів є несумісними з принципом верховенства права [6, п. 77-79].

Однією з ключових вимог допустимості втручання держави у право власності є дотримання принципу пропорційності. Відповідно до практики ЄСПЛ, втручання у майнові права повинно забезпечувати «*справедливий баланс*» між суспільним інтересом та необхідністю захисту прав особи [7]. Такий баланс відсутній, якщо на особу покладається «*індивідуальний і надмірний тягар*». Використання реалізованих активів для придбання військових облігацій за умов може класифікуватися як покладання такого «*тягару*».

У рішенні «*Feldman and Slovyanskyu Bank v. Ukraine*» Суд наголосив, що будь-яке втручання у право власності повинно супроводжуватися належними процесуальними гарантіями, які забезпечують особі реальну можливість бути почутою та ефективно оскаржити відповідні обмеження [8, п. 59].

У контексті діяльності АРМА особливе значення має проблема достатності судового контролю за передачею активів в управління державі. Якщо ухвала про передачу майна в управління АРМА містить формальне обґрунтування та не передбачає належного аналізу наслідків такого втручання для власника майна це може становити порушення Статті 1 Першого протоколу до Конвенції [9, с. 246-264].

Отже, проведений аналіз свідчить, що в умовах воєнного стану проблема захисту права на мирне володіння майном набуває особливої актуальності та виходить за межі суто кримінального процесу, набуваючи конституційно-правового значення.

Практика ЄСПЛ демонструє, що навіть за наявності значного суспільного інтересу, пов'язаного із забезпеченням обороноздатності держави, втручання у право власності повинно відповідати критеріям законності, пропорційності, правової визначеності та ефективного судового контролю.

Особливу дискусійність викликає практика передачі арештованого майна в управління АРМА з його подальшою реалізацією та використанням отриманих коштів для фінансування державних потреб, зокрема придбання військових облігацій. Незважаючи на суспільну важливість підтримки оборонного сектору, такі заходи можуть призводити до непропорційного втручання у право власності ще до ухвалення остаточного рішення суду.

Таким чином, в умовах війни особливого значення набуває принцип верховенства права, який вимагає, щоб навіть суспільно необхідні заходи здійснювалися виключно в межах Конституції України та міжнародних стандартів захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Протокол; Рада Європи від 20.03.1952. Протокол ратифіковано Законом N 475/97-ВР від 17.07.97. URL: База даних «Законодавство України».

2. Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10.11.2015 № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>.

3. Справа «Tre Traktörer Aktiebolag проти Швеції» (Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden), заява № 10873/84, рішення від 7 липня 1989 року. HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57586%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57586%22]}).

4. Справа «Суханов та Ільченко проти України» (Sukhanov and Ilchenko v. Ukraine), заяви № 68385/10 та № 71378/10, рішення від 26 червня 2014 року. HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-145014%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-145014%22]}).

5. Справа «Калін проти Румунії» (Călin v. Romania), заява № 54491/14, рішення від 5 квітня 2022 року. HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-216860%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-216860%22]}).

6. Справа «Лелас проти Хорватії» (Lelas v. Croatia), заява № 55555/08, рішення від 20 травня 2010 року. HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-216860%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-216860%22]}).

7. Справа «Sporrong та Lönnroth проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden), заяви № 7151/75 та № 7152/75, рішення від 23 вересня 1982 року. HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57580%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57580%22]}).

8. Справа «Фельдман і Слов'янський банк проти України» (Feldman and Slovyanskyu Bank v. Ukraine), заява № 42758/05, рішення від 21 грудня 2017 року. HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-179557%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-179557%22]}).

9. Kaplina O., Fomin S. Proportionality of Interference with the Right to Peaceful Enjoyment of Property During the Seizure of Property in Criminal Proceedings in Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2020. Vol. 4(8). P. 246–264. URL: <https://ajee-journal.com/proportionality-of-interference-with-the-right-to-peaceful-enjoyment-of-property-during-the-seizure-of-property-in-criminal-proceedings-in-ukraine>.

ІВАНОВА Валерія,

здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ЮРИСДИКЦІЙНІ ТА НОРМАТИВНІ ВИКЛИКИ

Інтенсивний розвиток цифрових технологій та глобальна трансформація інформаційного простору докорінно змінюють природу суспільних відносин,

формуючи принципово нові виклики для національної безпеки держави. В умовах тотальної цифровізації інформація перетворилася не лише на ключовий економічний ресурс, а й на потужну зброю, яка здатна впливати на суверенітет, конституційний лад та територіальну цілісність країни. Відповідно до статті 17 Конституції України, забезпечення інформаційної безпеки є однією з найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу [1, с. 6]. Однак класичні правові інститути, які створювалися в індустріальну епоху, нині стикаються з серйозними труднощами при спробах врегулювати відносин у віртуальному середовищі. Це актуалізує нагальну юридичну проблему – адаптацію національного законодавства до умов цифрової епохи без порушення демократичних стандартів.

Ключовою проблемою правового забезпечення інформаційної безпеки в сучасному світі є питання визначення та реалізації юрисдикції. Традиційна модель державного суверенітету жорстко прив'язана до принципу територіальності. Натомість кіберпростір має екстериторіальний, транскордонний характер. Сучасні транснаціональні цифрові платформи, месенджери та соціальні мережі (зокрема, Telegram, TikTok, Meta) функціонують у глобальному вимірі, де-юре перебуваючи поза межами ефективної правової досяжності української юрисдикції.

Це створює ситуацію глибокого правового вакууму – контент, який генерується і поширюється на іноземних серверах, безпосередньо впливає на українське суспільство та часто є інструментом ворожих інформаційно-психологічних операцій (ІПСО). Проте процесуальні механізми притягнення до юридичної відповідальності адміністраторів цих платформ або авторів деструктивного контенту залишаються вкрай обмеженими. Екстериторіальність цифрових медіа вимагає переосмислення доктрини юрисдикції у міжнародному приватному та публічному праві, а також активного запровадження в українську правову доктрину концепції «цифрового суверенітету».

Основи правового регулювання вітчизняного кіберпростору та захисту даних закладені в Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який визначає правові та організаційні основи захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі [3, с. 2]. Окрім того, фундаментальним нормативним актом є Закон України «Про національну безпеку України», який прямо відносить інформаційну та кібербезпеку до базових складових національної безпеки, що підлягають захисту [2, с. 14]. Важливим кроком у формуванні системної державної політики стало ухвалення Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України № 685/2021. Цей документ нормативно фіксує, що одним із головних викликів для держави є глобальна дезінформація та маніпулятивні кампанії, спрямовані на розпалювання ворожнечі [4]. Проте, попри наявність цих стратегічних документів, правовий механізм їх імплементації залишається недосконалим і потребує розробки чітких норм адміністративного та кримінального процесів для оперативного реагування на кіберінциденти.

Новою віхою у правовому регулюванні цифрового інформаційного простору стало ухвалення Закону України «Про медіа». Цей комплексний нормативно-правовий акт став прямою юридичною відповіддю на виклики цифровізації, оскільки він вперше на законодавчому рівні запровадив механізми регулювання онлайн-медіа, платформ спільного доступу до інформації та відео, а також визначив межі співпраці національного регулятора (Національної ради з питань телебачення і радіомовлення) з іноземними провайдерами [7, с. 45]. З правової точки зору, цей закон є спробою поширити національну юрисдикцію на цифрові ресурси. Проте на практиці реалізація положень стикається з відсутністю дієвих міжнародних договорів про правову допомогу у справах модерації контенту з країнами, де зареєстровані відповідні ІТ-корпорації.

Ще одним вкрай складним правозастосовним викликом є знаходження легітимного балансу між імперативними заходами держави із забезпечення національної безпеки та дотриманням основоположних прав людини, зокрема права на свободу думки і слова, що гарантоване статтею 34 Конституції України та статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6, с. 11]. Будь-які нормативні обмеження щодо поширення інформації, навіть з міркувань захисту конституційного ладу, повинні суворо відповідати критеріям законності, легітимної мети та пропорційності. Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово наголошувала, що втручання держави у цифрові права є допустимим лише за наявності суспільної необхідності. У сучасних реаліях правового режиму воєнного стану питання обмеження інформаційних прав набуває особливої складності, що вимагає філігранної точності з боку законодавця задля уникнення цензури.

В контексті європейської інтеграції Україна зобов'язана гармонізувати своє інформаційне законодавство з *acquis communautaire* Європейського Союзу. Орієнтиром у цьому напрямку є Акт про цифрові послуги (Digital Services Act, DSA), який встановлює жорсткі зобов'язання для цифрових гігантів щодо алгоритмічної прозорості та боротьби з дезінформацією. Імплементация подібних правових конструкцій в українське поле дозволила б розширити юрисдикційний вплив держави, зобов'язавши транснаціональні платформи відкривати офіційні представництва в Україні та підпорядковуватися нормам національного права [5, с. 342]. Не менш пріоритетним є впровадження норм Загального регламенту захисту даних (GDPR) для запобігання несанкціонованому використанню цифрових слідів громадян.

Суттєвої модернізації потребує і кримінально-правова площина. Відповідальність за правопорушення у цифровому просторі (поширення дезінформації, що загрожує нацбезпеці, або несанкціоноване втручання в ІТ-

системи) повинна бути ширше регламентована у Кримінальному кодексі України з урахуванням специфіки технологій штучного інтелекту та deepfakes.

Забезпечення інформаційної безпеки держави в епоху цифровізації – це комплексне юрисдикційне та правове завдання. Воно вимагає модернізації всієї правової системи: від нормативного закріплення поняття «цифрової юрисдикції» до посилення юридичної відповідальності за інформаційні делікти. Формування стійкого правового інформаційного простору можливе лише через системну кодифікацію інформаційного законодавства, укладання нових міжнародних конвенцій про кібербезпеку та створення ефективних процесуальних механізмів, здатних захистити національні інтереси у транскордонному цифровому вимірі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 17.05.2026).
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 17.05.2026).
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 17.05.2026).
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021> (дата звернення: 17.05.2026).
5. Адміністративістика в умовах цифровізації: теорія, правове регулювання, практика : монографія / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла-Тіунова та ін. Одеса . Гельветика, 2022. 800 с.

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 17.05.2026).

7. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20> (дата звернення: 17.05.2026).

КОГУТ Яна,

здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні істотно змінила не лише характер суспільних відносин, а й саму природу конфліктів щодо честі, гідності та ділової репутації. Якщо до 2022 року такі спори здебільшого стосувалися меж свободи слова журналістів, політичної критики чи недобросовісної конкуренції, то в умовах війни вони набули виразного публічно-безпекового виміру. Інформація стала елементом оборони держави, а будь-яке публічне висловлювання здатне впливати не лише на репутацію окремої особи, але й на довіру до армії, волонтерського сектору, органів влади або бізнесу, що функціонує в умовах воєнного часу. Саме тому судовий захист немайнових прав у період війни опинився на межі між необхідністю гарантувати свободу вираження поглядів та потребою припиняти деструктивні інформаційні кампанії [1].

Показовою у цьому контексті є справа, розглянута Касаційним цивільним судом Верховного Суду 24 жовтня 2018 року за позовом ОСОБА_6 до Дочірнього підприємства «Телерадіокомпанія «Аверс» про спростування недостовірної інформації та відшкодування моральної шкоди. Верховний Суд, залишаючи без змін рішення судів попередніх інстанцій, наголосив, що відповідно до статті 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, а

також право вільно поширювати інформацію. Водночас реалізація цього права не повинна порушувати честь, гідність та ділову репутацію інших осіб. Суд акцентував увагу на практиці ЄСПЛ у справі «Лінгенс проти Австрії», відповідно до якої необхідно чітко розмежовувати фактичні твердження та оціночні судження. Верховний Суд дійшов висновку, що висловлювання журналіста у цій справі мали характер саме оціночних суджень, а тому не підлягали спростуванню. Крім того, суд підкреслив, що позивач мав право скористатися механізмом відповіді у тому ж засобі масової інформації відповідно до статті 65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», однак належним чином цього не зробив [2].

Окремого аналізу потребує ситуація із публічними звинуваченнями волонтерів у привласненні гуманітарної допомоги. Після 2022 року волонтерський рух став одним із ключових елементів стійкості держави, а тому репутаційні втрати у цій сфері мають особливо чутливий характер. Судова практика засвідчує, що поширення у соціальних мережах інформації про нібито незаконне використання донатів без підтвердження відповідними доказами нерідко визнається судом порушенням права на повагу до честі та ділової репутації. Водночас у таких справах суди стикаються зі складною проблемою: суспільство має право знати про можливі зловживання у сфері благодійності, однак сама лише підозра не може бути підставою для фактичного публічного засудження особи. Це особливо важливо в умовах війни, коли інформаційний осуд у медіапросторі часто стає сильнішим за будь-яке судове рішення. Аналіз практики демонструє, що Верховний Суд дедалі частіше оцінює не лише зміст висловлювання, а й контекст його поширення: емоційний фон воєнного часу, масштаби аудиторії, форму подання інформації та наслідки для репутації позивача [3].

Не менш складною є ситуація щодо критики військовослужбовців та командування Збройних Сил України. Воєнний стан спричинив істотне

розширення суспільного інтересу до діяльності армії, однак це не означає відсутності правового захисту честі та гідності військових. У судовій практиці виникають спори, де відповідачі, посилаючись на свободу слова, поширюють інформацію про нібито зраду, некомпетентність чи корупційні дії конкретних військових посадових осіб. Верховний Суд у таких категоріях справ наголошує, що суспільна важливість теми не усуває обов'язку діяти добросовісно та перевіряти достовірність інформації. Особливої уваги заслуговує підхід суду до балансу між критикою та дискредитацією: критичні оцінки діяльності посадових осіб визнаються допустимими, однак твердження про конкретні злочинні дії без доказової бази не охоплюються гарантіями свободи слова. В умовах війни це питання набуває додаткового значення, оскільки дискредитація військового командування може впливати на моральний стан суспільства та довіру до оборонних інституцій [2].

Показовими є також справи, пов'язані з діяльністю журналістів та блогерів у соціальних мережах. Сучасний інформаційний простір воєнного часу характеризується високою швидкістю поширення інформації та фактичним стиранням меж між професійною журналістикою й особистими публікаціями. Це створює ситуацію, коли будь-яка особа з великою аудиторією може впливати на суспільну репутацію інших осіб значно сильніше, ніж традиційні медіа. У таких спорах суди дедалі частіше аналізують не лише формальний статус автора інформації, а й реальний вплив його публікацій на суспільну думку. Практика ККС ВС свідчить про тенденцію до посилення відповідальності за поширення недостовірних відомостей у цифровому середовищі, особливо якщо йдеться про обвинувачення у злочинах, колабораціонізмі чи зловживанні гуманітарною допомогою. Водночас суди визнають, що емоційність та різкість висловлювань, характерна для воєнного часу, сама по собі не є достатньою підставою для задоволення позову: основним залишається встановлення факту поширення саме недостовірної інформації, а не суб'єктивної оцінки.

Умови війни також трансформували підхід до визначення моральної шкоди. Якщо раніше у справах про захист честі та гідності суди нерідко формально підходили до оцінки репутаційних втрат, то сучасна практика демонструє врахування особливого психологічного навантаження воєнного періоду. Поширення неправдивої інформації в умовах постійної суспільної тривоги здатне мати значно серйозніші наслідки для психоемоційного стану особи, ніж у мирний час. Крім того, репутаційні втрати в умовах війни часто мають незворотний характер, оскільки інформація миттєво поширюється через соціальні мережі та цифрові платформи, а подальше спростування не здатне повністю нейтралізувати первинний негативний ефект.

Отже, судовий захист честі, гідності та ділової репутації в умовах війни перетворюється на складний механізм балансування між правом суспільства на інформацію та необхідністю захисту особи від інформаційного знищення. Воєнний стан не скасовує права на свободу слова, однак і не легалізує поширення недостовірних обвинувачень. Аналіз судової практики Верховного Суду свідчить про поступове формування нових критеріїв оцінки інформаційних конфліктів, де визначальними стають контекст війни, суспільний резонанс, цифровий характер поширення інформації та потенційний вплив висловлювань на безпеку, довіру та суспільну стабільність.

Список використаних джерел:

1. Спори про захист честі, гідності, ділової репутації та права власності – огляд практики КЦС ВС. *Газета судова практика*. URL: <https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/314696-spory-o-zaschite-chesti-dostoinstva-delovoy-reputatsii-i-pravakh-sobstvennosti-obzor-praktiki-kgs-vs> (дата звернення: 13.05.2026).
2. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogliad_KCS.pdf (дата звернення: 13.05.2026).

3. Захист честі та гідності: аналіз на основі кейсів судової практики. *Платформа прав людини*. URL:<https://ppl.org.ua/zaxist-chesti-i-gidnosti-analiz-na-osnovi-kejsiv-sudovo%D1%97-praktiki.html> (дата звернення: 13.05.2026).

КУЗЬМІНА Ольга,

здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДІА ЗА ПОШИРЕННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У сучасному інформаційному суспільстві медіа відіграють важливу роль у формуванні громадської думки, поширенні суспільно важливої інформації та забезпеченні права громадян на свободу слова. Водночас стрімкий розвиток цифрових технологій і соціальних мереж значно збільшив масштаби поширення недостовірної інформації. Фейкові новини, маніпулятивні матеріали та неперевірені відомості можуть негативно впливати як на окрему людину, так і на суспільство загалом. Особливо небезпечним це є в умовах інформаційної війни та збройної агресії проти України, коли дезінформація використовується як інструмент впливу на громадську свідомість.

Свобода слова є одним із фундаментальних принципів демократичного суспільства, однак вона не означає безконтрольного права на поширення неправдивих відомостей. Законодавство України передбачає, що кожна особа має право на захист честі, гідності та ділової репутації у разі поширення про неї недостовірної інформації. Основними нормативно-правовими актами, які регулюють це питання, є Цивільний кодекс України, Закон України «Про інформацію» та Закон України «Про медіа» [4].

Відповідно до законодавства, недостовірною вважається інформація, яка подається як факт і може бути перевірена на істинність. При цьому важливо розмежовувати фактичні твердження та оціночні судження. Закон України «Про

інформацію» визначає, що оціночні судження, критика, суб'єктивна оцінка або сатиричні висловлювання не тягнуть юридичної відповідальності, оскільки не можуть бути перевірені на достовірність. Натомість повідомлення про конкретні дії чи події, які можна підтвердити або спростувати, вважаються фактичними твердженнями та можуть бути предметом судового спору [4].

Судова практика у справах щодо захисту честі, гідності та ділової репутації наголошує на необхідності дотримання балансу між свободою вираження поглядів і правом особи на захист репутації. Це означає, що медіа мають право на критику та висловлення власної позиції, однак повинні підтверджувати фактичні твердження належними доказами. Крім того, в українському законодавстві діє презумпція недостовірності негативної інформації: якщо особа поширила негативні відомості про іншу особу, саме вона повинна довести їх правдивість [1].

У випадку поширення неправдивої інформації особа має право вимагати спростування, надання відповіді, припинення подальшого поширення інформації та відшкодування моральної шкоди. Законодавство також передбачає можливість досудового врегулювання спору шляхом звернення до редакції медіа із вимогою про добровільне спростування або видалення матеріалу. Якщо ж конфлікт не вдається вирішити мирним шляхом, особа може звернутися до суду [1].

Особливо актуальною проблема відповідальності медіа стала з розвитком інтернет-видань і соціальних мереж. Інформація в мережі поширюється надзвичайно швидко, а анонімність користувачів ускладнює встановлення автора публікації. У таких випадках відповідальність може покладатися не лише на автора матеріалу, а й на власника вебсайту. Судова практика свідчить, що власник домену може визнаватися відповідальним за поширення недостовірної інформації, якщо саме він створив умови для її розміщення та поширення [1].

Окрему увагу слід звернути на проблему доказування у справах, пов'язаних із поширенням інформації в Інтернеті. Відповідно до процесуального

законодавства, електронні матеріали можуть використовуватися як докази в суді. До них належать вебсторінки, скріншоти, відеозаписи, текстові повідомлення та інші цифрові дані. Тому для захисту своїх прав особі важливо своєчасно зафіксувати факт поширення недостовірної інформації, зберегти URL-адресу сторінки, дату публікації та інші електронні докази [4].

Важливу роль у контролі за діяльністю медіа в Україні відіграє Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Вона здійснює нагляд за дотриманням законодавства у сфері медіа та має право застосовувати до порушників відповідні санкції. Закон України «Про медіа» передбачає такі заходи реагування, як припис, штраф, анулювання ліцензії, скасування реєстрації або тимчасова чи повна заборона поширення медіа [3].

Закон також поділяє порушення на незначні, значні та грубі залежно від рівня суспільної небезпеки. До грубих порушень належать, зокрема, поширення закликів до насильницької зміни конституційного ладу, пропаганда війни, розпалювання ворожнечі, виправдовування збройної агресії проти України та поширення недостовірної інформації щодо воєнних дій [3]. Особливо актуальним це питання стало після початку повномасштабної війни Росії проти України, коли інформаційний простір став одним із головних інструментів впливу на суспільство.

Водночас законодавство передбачає певні гарантії для онлайн-медіа. Зокрема, суб'єкти у сфері онлайн-медіа можуть бути звільнені від відповідальності за коментарі або користувацькі публікації, якщо вони оперативно обмежують доступ до незаконного контенту після отримання відповідної скарги чи припису Національної ради [3]. Це свідчить про прагнення законодавця забезпечити баланс між свободою слова, розвитком цифрових платформ та необхідністю протидії дезінформації.

Отже, відповідальність медіа за поширення недостовірної інформації є важливим елементом захисту прав людини та забезпечення інформаційної

безпеки держави. В умовах розвитку цифрових медіа та інформаційної війни особливого значення набувають правові механізми контролю за достовірністю інформації, а також ефективне функціонування системи державного нагляду у сфері медіа. Водночас важливо зберігати баланс між свободою слова та відповідальністю за поширення неправдивих відомостей, оскільки саме це є основою демократичного інформаційного простору.

Список використаних джерел:

1. АО «Бачинський та партнери». Відповідальність за поширення недостовірної інформації в Інтернеті. URL: <https://www.bacinskiy.com.ua/vidpovidalnist-za-poshyrennya-nedostovirnoyi-informatsiyi-v-interneti/> (дата звернення: 17.05.2026).
2. Інститут масової інформації. Відповідальність за порушення законодавства у сфері медіа. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/vidpovidalnist-za-porushennya-zakonodavstva-u-sferi-media-i49910> (дата звернення: 17.05.2026).
3. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Офіційний сайт. URL: <https://www.nrada.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2026).
4. Відповідальність ЗМІ за недостовірну інформацію: правові механізми захисту. URL: <https://urist24.com.ua/blog/vidpovidalnist-zmi-za-nedostovirnu-informacziyu-pravovi-mehanizmy-zahystu/> (дата звернення: 17.05.2026).

ЛЕРХ Катерина,
здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ВІДСІЧ МАНІПУЛЯЦІЯМ НАВКОЛО НАЦІОНАЛЬНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ПИТАНЬ

У сучасних умовах гібридної агресії інформаційна сфера перетворилася на повноцінний театр бойових дій. Питання національної ідентичності, мови, релігії та політичного вектору розвитку України стають головними мішенями для зовнішніх маніпулятивних впливів. Захист національного інформаційного простору є не лише технічним завданням, а передусім питанням збереження соціальної єдності та стійкості держави. Актуальність теми зумовлена необхідністю вироблення дієвих механізмів протидії деструктивним технологіям, що експлуатують внутрішні суперечності українського суспільства.

Маніпуляції навколо національних питань часто базуються на технології «штучного розколу». Ворог використовує реальні дискусії в українському суспільстві, радикалізуючи їх та доводячи до абсурду. Основними темами є мовне питання та релігійне самовизначення. Як зазначає дослідник Г. Почепцов, стратегічною метою таких операцій є когнітивна дезорієнтація населення, коли через перенасичення інфопростору суперечливими фактами людина втрачає здатність до критичного аналізу [1, с. 44].

Особливо гостро маніпуляції проявляються у питаннях історичної пам'яті. Створення «історичних міфів» має на меті делегітимізувати українську державність та посіяти сумніви щодо права нації на самовизначення. У цьому контексті інформаційна безпека вимагає не просто спростування фейків, а формування власного сильного наративу, заснованого на об'єктивних історичних даних та стратегічних комунікаціях.

Політична стабільність держави напряму залежить від рівня довіри громадян до владних інституцій. Маніпулятивні технології спрямовані на

поширення зневіри, апатії та агресії щодо державних органів. Використання анонімних Telegram-каналів дозволяє поширювати дезінформацію під виглядом «інсайдів», що створює ефект залученості читача до «таємних знань» [2, с. 87]. Найбільш небезпечними є кампанії, що спекулюють на темах корупції, мобілізаційних процесів та військової допомоги партнерів. Такі впливи мають на меті не лише внутрішню дестабілізацію, а й підрив міжнародного авторитету України.

Ефективна відсіч інформаційним загрозам потребує комплексного підходу, що поєднує державний контроль, роботу медіа та громадську активність. Відповідно до Стратегії інформаційної безпеки України, одним із пріоритетів є розвиток медіаграмотності населення [3]. Громадянин, який володіє навичками критичного мислення, стає менш вразливим до емоційних маніпуляцій та фейків.

Важливим інструментом є стратегічні комунікації (StratCom). Держава має діяти проактивно, заповнюючи інформаційний вакуум офіційними роз'ясненнями ще до того, як його заповнять ворожі наративи. Також вагому роль відіграють проєкти з фактчекінгу (наприклад, StopFake або VoxCheck), які деконструють маніпулятивні механізми та демонструють аудиторії технологію створення неправдивих повідомлень [4, с. 112].

Окрему увагу слід приділити співпраці з глобальними технологічними компаніями (Meta, Google, X) щодо блокування ботоферм та протидії поширенню мови ворожнечі. Проте адміністративні методи мають бути збалансованими, щоб не порушувати принципи свободи слова, оскільки саме демократичні цінності є фундаментом національної безпеки.

Отже, Інформаційна безпека України в сегменті національних та політичних питань залежить від здатності суспільства до консолідації. Головною зброєю проти маніпуляцій є не цензура, а якісний національний контент, прозорість державних процесів та високий рівень критичного мислення громадян. Подальші дослідження мають зосередитися на вивченні впливу

штучного інтелекту на створення дипфейків та розробці алгоритмів їх автоматичного виявлення в інформаційному просторі.

Список використаних джерел:

1. Почепцов Г. Г. Когнітивні війни. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2021. 252 с.
2. Курбан О. В. Інформаційні війни у соціальних мережах : навч. посіб. Київ : Вид. центр «Київський університет», 2018. 215 с.
3. Про Стратегію інформаційної безпеки: Указ Президента України від 28 груд. 2021 р. № 685/2021. URL: president.gov.ua (дата звернення: 20.05.2024).
4. Дезінформація та маніпуляції в інформаційному просторі: посіб. для журналістів / за ред. В. Ф. Іванова. Київ: Академія української преси, 2022. 180 с.

ЛИСТОПАД Богдана,

здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДИНИ ВІД ВОРОЖИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОПЕРАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної збройної агресії росії проти України особливої актуальності набуває захист інформаційного простору, який перетворився на арену гібридного протистояння. Системні інформаційно-психологічні операції (ІПСО) держави-агресора створюють прямі загрози для національної безпеки та стабільності суспільства, деструктивно впливаючи на свідомість громадян. За таких обставин виникає необхідність оптимізації механізмів конституційного захисту прав і свобод людини, зокрема права на безпечне інформаційне середовище та отримання об'єктивних даних.

Відповідно до статті 17 Конституції України [2, с. 6], забезпечення інформаційної безпеки є однією з найважливіших функцій держави. Проте в

епоху домінування цифрових медіаплатформ виключно нормативно-правових засобів контролю стає недостатньо. У цьому контексті медіаграмотність та інформгігієна громадян мають розглядатися як дієві превентивні інструменти у загальній системі правового захисту особистості. Формування критичного мислення суспільства є необхідною умовою мінімізації впливу дезінформації та забезпечення інформаційного суверенітету держави в умовах воєнного стану.

Ескалація гібридного протистояння актуалізувала проблему безперервного перебування індивіда в агресивному комунікаційному середовищі. Особливо, починаючи з 24 лютого 2022 року українці цілодобово перевіряють свої соціальні мережі, моніторять новини, поринають в інформаційний світ. Саме тому медіаграмотність важлива як пересічному громадянину, так і освітянину [4, с. 119], адже в умовах надмірного інформаційного навантаження критичне мислення стає чинником ментальної стійкості та правової безпеки особи.

Згідно зі Стратегією кібербезпеки України на 2021-2025 роки, російська федерація є одним із основних джерел загроз національній та міжнародній безпеці, яка активно реалізує концепцію інформаційного протиборства. Ця концепція базується на поєднанні деструктивних дій у кіберпросторі разом з інформаційно-психологічними операціями. В свою чергу деструктивна активність створює загрози вчинення актів кібертероризму та кібердиверсій щодо національної інформаційної інфраструктури. Як елемент спеціальних інформаційних операцій ворогом використовуються також кібератаки [1, с. 30].

Практична реалізація ворожих інформаційно-психологічних операцій (ПІСО) у сучасному цифровому медіасередовищі має системний і високотехнологічний характер. Найбільш вразливими сегментами вітчизняного інформпростору, де деструктивний вплив безпосередньо загрожує конституційним правам громадян на безпеку та правдиву інформацію, є транскордонні платформи Telegram та TikTok.

Першим поширеним інструментом дестабілізації є функціонування анонімних Telegram-каналів, які вдаються до мімікрії під офіційні джерела інформації (органі державної влади, військові командування чи регіональні адміністрації). Використовуючи схожу візуальну айдентику, логотипи та маніпулятивні назви, такі суб'єкти поширюють панічні чутки, недостовірні дані про мобілізаційні заходи або викривлену інформацію про наслідки ворожих обстрілів. Метою таких дій є штучне провокування соціальної напруги та підірив довіри до інститутів публічної влади, що прямо суперечить засадам інформаційної безпеки, закріпленим у законодавстві.

Другим деструктивним детермінантом виступає генерація та віральне поширення у мережі TikTok фейкового відеоконтенту, створеного за допомогою технологій штучного інтелекту (зокрема, дипфейків та синтезованого аудіо). Такий контент зазвичай моделює ситуації так званої «зради», дезінформує про критичні проблеми на лінії бойового зіткнення або імітує заяви військово-політичного керівництва держави про капітуляцію чи масові втрати. Через специфіку алгоритмів рекомендацій TikTok, подібні матеріали миттєво охоплюють значну аудиторію, атакуючи психоемоційний стан користувачів.

У контексті конституційно-правового захисту, правові інструменти протидії (блокування, кримінальне переслідування) часто мають відтермінований характер через анонімність платформ. Відтак, медіаграмотність індивіда – як здатність верифікувати першоджерело, розпізнавати ознаки ШІ-генерації та відрізняти емоційний маніпулятивний контент від фактів – виступає первинним і найбільш ефективним внутрішнім механізмом захисту особистості від когнітивної агресії в умовах війни.

Кумеда Т. А. зазначає, що критичне мислення допомагає розробляти альтернативні плани дій та оцінювати їхні наслідки, виявляти власні когнітивні упередження та враховувати їх при оцінці інформації, що у свою чергу знижує ризик стати жертвою маніпуляцій через дезінформацію. У воєнний час дуже

легко піддатися емоціям, страху та груповому мисленню, а критичне мислення надає здатність зберігати незалежність думки, розглядати аргументи з обох сторін конфлікту і приймати рішення, які ґрунтуються на логіці та розсудливості, а не на паніці або стереотипах. Крім того, критичне мислення під час війни також включає врахування етичних аспектів рішень - допомагає визначити, які дії є морально виправданими з точки зору людських цінностей, навіть у найскладніших обставинах [3, с. 59].

Таким чином, в умовах воєнного стану традиційні правові механізми забезпечення інформаційної безпеки мають бути доповнені стратегією розвитку медіаграмотності населення. Набуття громадянами навичок цифрової гігієни та критичного аналізу контенту безпосередньо мінімізує ефективність ворожих ІІСО у месенджерах та соціальних мережах. Медіаграмотність сучасного українського суспільства є не просто елементом освітнього процесу, а фундаментальним інструментом конституційного захисту прав особистості та запорукою збереження інформаційного суверенітету держави під час війни.

Список використаних джерел:

1. Бразалук М. Ю. Вплив інформаційно-психологічних операцій на морально-психологічний стан військовослужбовців та цивільних осіб у кіберпросторі. Київ, 2025. 181 с.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Стаття 17. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: rada.gov.ua (дата звернення: 19.05.2026).
3. Кумеда Т. А. Критичне мислення як запорука медіастійкості під час війни. Київ, 2025. 178 с.
4. Пандазі А. Медіаграмотність та інформаційна безпека в освіті в умовах інформаційного стану. Дніпро, 2024. 305 с.

МАЛИК Віталій,
здобувач вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету
імені Михайла Коцюбинського

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану питання забезпечення прав людини набуває особливої актуальності. Повномасштабна війна створила нові виклики для системи публічного управління, оскільки державні органи змушені одночасно забезпечувати національну безпеку, підтримувати стабільність функціонування держави та гарантувати дотримання основних прав і свобод громадян. Саме тому ефективний менеджмент у сфері публічного управління є важливим елементом захисту прав людини навіть в умовах надзвичайних загроз.

Воєнний стан в Україні регулюється Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно до законодавства, під час воєнного стану можуть тимчасово обмежуватися окремі права і свободи людини, однак такі обмеження повинні бути законними, необхідними та пропорційними [1, с. 12]. Держава не може повністю відмовитися від виконання своїх зобов'язань щодо захисту прав людини, адже навіть у складних умовах міжнародне право вимагає дотримання основоположних стандартів.

Важливу роль у сфері забезпечення прав людини відіграють органи публічного управління. До них належать органи державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронні органи та військові адміністрації. Їхня діяльність повинна бути спрямована на координацію дій щодо захисту населення, забезпечення доступу до медичних, соціальних та адміністративних послуг, а також підтримання правопорядку. Особливого значення набуває питання швидкого реагування на потреби внутрішньо переміщених осіб,

військовослужбовців та громадян, які постраждали внаслідок бойових дій [2, с. 44].

Одним із ключових напрямів менеджменту у сфері забезпечення прав людини є організація ефективної комунікації між державою та суспільством. Під час воєнного стану громадяни повинні отримувати достовірну інформацію щодо безпекової ситуації, евакуації, соціальної допомоги та доступу до адміністративних послуг. Важливим завданням держави є також протидія дезінформації, яка може негативно впливати на громадську безпеку та довіру до органів влади.

Крім того, сучасне публічне управління активно використовує цифрові технології. Запровадження електронних сервісів дозволяє забезпечити доступ населення до державних послуг навіть в умовах війни. Наприклад, через електронні платформи громадяни можуть оформлювати документи, отримувати соціальні виплати чи подавати заяви на компенсацію пошкодженого майна. Це свідчить про те, що цифровізація стала важливим інструментом забезпечення прав людини та підтримання ефективності державного управління [3, с. 27].

Водночас воєнний стан створює ризики порушення прав людини. Серед основних проблем можна виділити обмеження свободи пересування, втручання у приватне життя, труднощі з доступом до правосуддя та перевантаження системи соціального захисту. У таких умовах важливим є контроль за діяльністю органів влади з боку громадянського суспільства, засобів масової інформації та міжнародних організацій. Саме прозорість та підзвітність органів влади сприяють дотриманню принципів демократії навіть у період війни.

Не менш важливою є міжнародна співпраця у сфері захисту прав людини. Україна активно взаємодіє з міжнародними організаціями, зокрема з Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи та іншими партнерами. Така співпраця дозволяє отримувати гуманітарну допомогу, фіксувати порушення

міжнародного гуманітарного права та забезпечувати підтримку постраждалим громадянам [4, с. 18].

Таким чином, публічне управління у сфері забезпечення прав людини в умовах воєнного стану мають надзвичайно важливе значення для функціонування держави. Ефективна діяльність органів влади, впровадження сучасних технологій, міжнародна співпраця та дотримання принципів законності й прозорості є необхідними умовами забезпечення прав людини навіть у період війни. Незважаючи на складність ситуації, держава повинна залишатися гарантом прав і свобод громадян, адже саме це є основою демократичного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII.
3. Державне управління в умовах воєнного стану : монографія / за ред. О. В. Кузьменко. Київ . Юрінком Інтер. 2023. 312 с.
4. Права людини в умовах збройного конфлікту: навч. посіб. / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Алерта. 2022. 198 с.

МАРТИНЮК Ольга,

здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право на справедливий суд є одним із основних і закріплюється Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, а саме в статті 6 йдеться, що «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи

упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...» [1]. Ратифікувавши дану Конвенцію, Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватись міжнародних норм в сфері захисту прав людини.

В умовах воєнного стану питання забезпечення цього права набуває особливої актуальності, оскільки функціонування судової системи відбувається в умовах небезпеки для життя громадян, обмеженого доступу до окремих територій, переміщення населення та зміни механізмів здійснення правосуддя. Незважаючи на складність безпекової ситуації, держава зобов'язана забезпечувати реалізацію права кожної особи на ефективний судовий захист. Воєнний стан не має бути виправданням незаконним діям з боку інших, а навпаки змушує шукати шляхи подолання викликів які тягне за собою.

Введення правового режиму воєнного стану в Україні спричинило значні ускладнення у функціонуванні судової системи. Розміщення окремих судових установ на тимчасово окупованих територіях або в зонах інтенсивних бойових дій унеможливило їхнє повсякденне функціонування та стандартний порядок здійснення правосуддя. Це викликало нагальну потребу у коригуванні територіальної юрисдикції судових справ, релокації судових інституцій, ротації персоналу до безпечніших регіонів та впровадженні віддалених форм роботи. Зазначені заходи мали на меті забезпечення безперервності правосуддя та ефективного доступу громадян до судового захисту.

Розпорядженням Голови Верховного Суду від 13.03.2022 № 6/0/9-22 було затверджено Рекомендації судам першої та апеляційної інстанції на випадок захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньої загрози його захоплення [2]. В умовах воєнного стану судам було надано рекомендації щодо дій у разі загрози захоплення чи окупації території, при цьому пріоритетом

визначено збереження життя і здоров'я суддів та працівників апарату суду. У разі небезпеки передбачалася евакуація працівників суду, вивезення судових справ, серверів, носіїв інформації, особових документів і засобів електронного підпису, а за неможливості - забезпечення їх належного зберігання або знищення окремих матеріалів, що містять державну таємницю. Особлива увага приділялася оцифруванню матеріалів справ, внесенню рішень до Єдиного реєстру судових рішень та передачі документів до судів, яким було змінено територіальну підсудність. Суддям і працівникам апарату суду, які перебували на тимчасово окупованих територіях, рекомендувалося уникати співпраці з окупаційною владою та очікувати офіційних евакуаційних заходів. Координацію роботи судів, відрядження працівників та забезпечення виплат здійснювали Державна судова адміністрація України, Верховний Суд та Рада суддів України.

Відповідно до рішення Ради Суддів України від 14.03.2022 р. № 10 було затверджено Окремі рекомендації організації роботи судів та суддів в умовах воєнного стану [3].

Багато осіб виїхали з територій де ведуться бойові дії, з окупованих територій і цим самим унеможливили свою участь у судових засіданнях, які в свою чергу не можуть проводитись через загрозу повітряних атак і не тільки. Тому, хорошим рішенням було впровадження електронного судочинства, що дає можливість рівного доступу до правосуддя в Україні. В Україні проводяться судові засідання в режимі відеоконференції за наявності обґрунтованих обставин, а саме: неможливість особисто брати участь в судовому засіданні, що пов'язано зі станом здоров'я або поважними причинами; введення воєнного стану; за умови якщо тільки в дистанційному режимі судового засідання особи перебувають у безпеці. На сьогоднішній день широко застосовується система «Електронний суд», яка дозволяє учасникам судового процесу надсилати свої процесуальні документи за допомогою технічних ресурсів. Також система дозволяє переглядати стан розгляду справ та отримувати інформацію по конкретній справі

у будь-який час і з будь якого місця. Проте і це рішення, на жаль, є недосконалим, оскільки в умовах постійних обстрілів виникають перебої з інтернетом та проблеми з електропостачанням, також для окремої категорії осіб, менш обізнаних у цифрових технологіях, такі системи є майже непосильними.

Питання забезпечення прав військовослужбовців та внутрішньо переміщених осіб набуває особливої актуальності. Запровадження воєнного стану зумовило суттєве збільшення обсягу правових спорів, які стосуються соціального забезпечення, порядку проходження військової служби, процедури набуття статусу учасника бойових дій, відшкодування за ушкоджене майно, а також інших релевантних питань. У зв'язку з цим на судову систему покладається відповідальність за створення ефективного механізму розгляду таких справ, зважаючи на складність та специфіку умов, у яких перебувають суб'єкти звернення.

Введення воєнного стану об'єктивно вплинуло на тривалість судового провадження. Проте, навіть за цих обставин, держава зобов'язана вживати всіх можливих заходів для запобігання зловживання даними обставинами. Недотримання ж принципу своєчасності та оперативності правосуддя підриває довіру суспільства до судової гілки влади.

Окрему увагу представники судової влади приділяють питанням розслідування та судового розгляду воєнних злочинів, учинених в умовах збройної агресії проти України. «За даними Офісу Генерального прокурора, зареєстровано майже 130 тис. злочинів агресії та воєнних злочинів (понад 124 тис. з них – порушення законів та звичаїв війни). У свою чергу суди ухвалили 67 вироків у кримінальних провадженнях щодо порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України)...» [4].

Отже, під час воєнного стану забезпечення права на справедливий суд стало одним з найскладніших завдань для судової системи України. Незважаючи на бойові дії, окупацію частини територій та загрози безпеці учасників судового

процесу, держава продовжує вживати заходів для того, щоб громадяни мали доступ до правосуддя. Важливу роль у цьому відіграли зміна територіальної підсудності справ, впровадження цифрових технологій у судочинство, дистанційна робота судів та організація евакуаційних заходів. Зокрема, важливою є реалізація правосуддя у справах про військові злочини, що підтверджує дотримання принципу невідворотності відповідальності навіть під час війни. Подальше вдосконалення роботи судової системи в кризових умовах є необхідним для ефективного захисту прав і свобод людини в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.05.2026).
2. Одеський апеляційний суд. URL: https://oda.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/rozp_6_V_C_13_03_22.pdf (дата звернення: 19.05.2026).
3. Про затвердження окремих рекомендацій з організаційних питань роботи суддів в умовах воєнного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0010414-22#Text> (дата звернення: 19.05.2026).
4. Судочинство під час війни: судді ВС розповіли про виклики та особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1576075/> (дата звернення: 19.05.2026).
5. Електронний суд. URL: <https://id.court.gov.ua/> (дата звернення: 19.05.2026).
6. Рада суддів України. URL: <https://rsu.gov.ua/> (дата звернення: 19.05.2026).

7. Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/> (дата звернення: 19.05.2026).

МЕЛЬНИК Таміла,
здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Права і свободи людини є визначальною цінністю сучасної демократичної держави та становлять основу конституційного ладу України. Їх гарантування закріплює соціальну спрямованість держави, визначає межі владного втручання та виступає критерієм легітимності державної політики. В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України та запровадження правового режиму воєнного стану питання забезпечення конституційних прав людини набуває особливої складності, оскільки держава змушена одночасно гарантувати безпеку, оборону та дотримання прав людини.

Воєнний стан як особливий правовий режим не означає припинення дії Конституції України або автоматичного звуження правового статусу особи. Навпаки, він передбачає функціонування держави на основі Конституції, але з можливістю тимчасового обмеження окремих прав і свобод у тій мірі, в якій це є необхідним для забезпечення оборони держави, захисту територіальної цілісності, громадської безпеки та життя населення [6]. Таким чином, обмеження прав не є самоціллю держави, а виступає виключним інструментом реагування на надзвичайні загрози.

Ключове значення у цьому контексті має стаття 64 Конституції України, яка встановлює конституційні межі допустимого обмеження прав і свобод. Вона передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть

встановлюватися окремі обмеження прав, але виключно із зазначенням строку їх дії та на підставі закону. Водночас Конституція містить перелік прав, які мають абсолютний характер і не можуть бути обмежені за жодних обставин, що відповідає міжнародним стандартам у сфері прав людини [4].

Особливу роль у сучасних наукових дослідженнях відіграє питання балансу між національною безпекою та правами людини. Українські науковці наголошують, що навіть в умовах війни держава не звільняється від обов'язку дотримуватися принципу верховенства права. Так, Данильян О. Г. та Дзьобань О. П. підкреслюють, що будь-які обмеження прав повинні бути юридично визначеними, необхідними та пропорційними, а також підлягати ефективному судовому контролю [1]. Вони звертають увагу, що саме судова влада виступає ключовим гарантом недопущення зловживань з боку виконавчих органів у період дії воєнного стану.

У науковій літературі також наголошується на ризиках надмірної концентрації владних повноважень у виконавчих органах під час війни. Це може призводити до потенційного обмеження прав людини без належного контролю, що є небезпечним для демократичного розвитку держави. У цьому контексті особливо важливою є роль інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль у сфері дотримання прав і свобод.

Маркович Х. М. акцентує увагу на тому, що навіть в умовах воєнного стану людська гідність залишається незмінною та абсолютною цінністю, яка не може бути знецінена жодними державними рішеннями [5]. Автор підкреслює, що саме повага до людської гідності є критерієм цивілізованості держави, а її порушення призводить до втрати довіри як всередині країни, так і на міжнародному рівні.

Метою дослідження є поглиблений аналіз конституційно-правових гарантій прав людини в умовах воєнного стану в Україні, визначення меж

допустимого втручання держави у права людини, а також характеристика національних і міжнародних механізмів їх захисту.

Правову основу гарантій прав людини становлять Конституція України [4], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [6], а також міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, зокрема Європейська конвенція з прав людини та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [2; 3]. Вони формують багаторівневу систему правового захисту, яка поєднує національний і міжнародний механізми гарантування прав людини.

Відповідно до статті 64 Конституції України, обмеження прав і свобод допускається лише в умовах воєнного або надзвичайного стану та виключно на підставі закону. При цьому забороняється обмеження найбільш фундаментальних прав, серед яких право на життя, право на повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканність, право на справедливий суд, презумпція невинуватості та інші базові гарантії [4].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» деталізує механізми реалізації владних повноважень у період війни та визначає перелік можливих тимчасових обмежень прав і свобод. Серед них: обмеження свободи пересування, запровадження комендантської години, обмеження свободи слова в частині військової інформації, регулювання діяльності медіа, обмеження права на мирні зібрання, а також можливість примусового відчуження або реквізиції майна для потреб оборони держави [6].

Водночас будь-які обмеження повинні відповідати принципу пропорційності, який є ключовим у практиці конституційного та міжнародного правосуддя. Це означає, що держава повинна довести необхідність втручання, відсутність менш обмежувальних альтернатив та відповідність меті захисту національної безпеки [1]. Принцип пропорційності є також базовим критерієм оцінки рішень держави Європейським судом з прав людини.

Європейська конвенція з прав людини (стаття 15) передбачає право держави на відступ від зобов'язань у разі війни або надзвичайної ситуації, однак лише у межах суворої необхідності та за умови офіційного повідомлення Ради Європи [2]. При цьому навіть у режимі дерогації забороняється порушення абсолютних прав, таких як заборона катувань, рабства та позбавлення права на життя у позасудовому порядку.

Україна, попри складні умови воєнного стану, продовжує залишатися учасницею міжнародної системи захисту прав людини та визнає юрисдикцію Європейського суду з прав людини. Це означає, що громадяни України зберігають право на міжнародний захист у випадку порушення їхніх прав державою.

Особливе значення в умовах воєнного стану має система гарантій запобігання зловживанням владою. До неї належать: незалежна судова влада, парламентський контроль, діяльність прокуратури, інститут омбудсмана та міжнародні моніторингові механізми. Данильян О. Г. і Дзьобань О. П. підкреслюють, що саме багаторівнева система контролю дозволяє зберегти баланс між безпекою держави та правами людини [1].

Механізми захисту конституційних прав і свобод в Україні включають:

- судовий захист (ст. 55 Конституції України), який гарантує право кожної особи оскаржити дії органів влади;
- звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини як інституційного гаранта конституційних прав;
- можливість подання індивідуальних заяв до Європейського суду з прав людини після вичерпання національних засобів захисту;
- відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями чи діями органів державної влади [4].

Отже, система гарантій прав людини в умовах воєнного стану є складним багаторівневим механізмом, що поєднує конституційні, законодавчі та

міжнародно-правові інструменти. Її ефективність залежить від реального дотримання принципів верховенства права, законності, пропорційності та судового контролю.

У підсумку слід зазначити, що навіть в умовах війни Україна зберігає орієнтацію на європейські стандарти прав людини. Подальший розвиток системи гарантій потребує посилення інституційної спроможності судової влади, удосконалення механізмів парламентського контролю, цифровізації доступу до правосуддя та активізації міжнародної співпраці у сфері захисту прав людини.

Перспективними напрямками подальших досліджень є аналіз практики ЄСПЛ щодо справ, пов'язаних із воєнними конфліктами, а також оцінка ефективності національних механізмів захисту прав людини в умовах тривалого воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Інформація і право*. 2025. № 1(52). С. 9–21. <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/324649-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-752878-1-10-20250312.pdf> (дата звернення: 12.05.2026)
2. Європейська Конвенція з прав людини. URL: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention> (дата звернення: 13.05.2026).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 14.05.2026).
4. Конституція України: Закон України від 28.06.96. р. № 254/96. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K?an=1> (дата звернення: 13.05.2026).
5. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітичне-порівняльне правознавство*/ редкол.: Ю. М.

Бисага (голов. ред.), В. В. Заборовський, Д. М. Белов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, 2023. №4. С. 95-99.

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 04.03.2026 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/comp20230709> (дата звернення: 11.05.2026).

МИКУЛІНА Марина,
здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙНИ

Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України проблема внутрішнього переміщення населення набула особливої актуальності. Воєнний стан, активні бойові дії, тимчасова окупація окремих територій та постійна загроза життю і безпеці громадян зумовили значне збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб. Мільйони громадян були змушені залишити місця свого постійного проживання та переміститися до більш безпечних регіонів України.

Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, які законно перебувають на території держави та мають право на постійне проживання в Україні. Така особа була змушена залишити своє місце проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, прояви насильства, порушення прав людини або надзвичайні ситуації природного чи техногенного походження, а також з метою уникнення їхніх негативних наслідків [4].

У зв'язку з цим особливого значення набуває забезпечення права внутрішньо переміщених осіб на соціальний захист. Держава зобов'язана гарантувати таким особам належний рівень соціального забезпечення, зокрема надання грошової допомоги, доступ до житла, медичних, освітніх та соціальних послуг. Право на соціальний захист є одним із основоположних конституційних прав людини, закріплених у Конституції України, а в умовах війни його реалізація потребує особливої уваги з боку держави.

Водночас на практиці внутрішньо переміщені особи часто стикаються з низкою проблем, пов'язаних із реалізацією своїх соціальних прав. Серед них можна виділити труднощі з отриманням соціальних виплат, нестачу житла, складнощі із працевлаштуванням, а також недосконалість окремих механізмів державної підтримки. Саме тому дослідження особливостей соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану є актуальним і має важливе практичне значення.

Станом на середину червня 2023 року в Україні було зареєстровано 4 871 807 внутрішньо переміщених осіб. Серед них переважали жінки (60%) та чоловіки (40%). Близько 21,6% від загальної кількості становили діти віком до 17 років, а ще 21,6% — особи віком понад 65 років. Окремо зазначається, що через війну свої домівки були змушені залишити близько 700 людей віком 100 років і старше. [2].

Особливий правовий статус ВПО як суб'єкта соціального забезпечення пов'язаний з їх вразливим становищем та передбачає додаткові порівняно з іншими громадянами пільги у сфері соціального захисту. Вразливе становище внутрішньо переміщених осіб у свою чергу обумовлене вимушеним переїздом з попереднього місця постійного проживання, труднощами у пошуку та заселенні до нового житла, вступу до закладів освіти, тимчасовим безробіттям, втратою документів та ін.

В.О. Боняк зазначає, що особливістю правового статусу внутрішньо переміщених осіб є поєднання їхнього спеціального статусу ВПО з іншими соціальними статусами, зокрема пенсіонера, безробітного, особи з інвалідністю, вагітної чи особи, яка доглядає за дитиною. Наприклад, одна й та сама особа може одночасно бути пенсіонером і мати статус ВПО або отримувати допомогу по безробіттю чи інвалідності паралельно зі статусом внутрішньо переміщеної особи. На думку дослідниці, це створює проблему поєднання та певного «подвоєння» соціального статусу особи як отримувача соціального забезпечення [1].

Після 24 лютого 2022 року до законодавства у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб було внесено зміни, спрямовані на покращення їхнього правового та соціального становища. Зокрема, спрощено процедуру отримання довідки ВПО завдяки можливості подання заяви через портал «Дія». Також збільшено розмір щомісячної допомоги на проживання, запроваджено одноразову фінансову підтримку багатодітних сімей ВПО у співпраці з ЮНІСЕФ, передбачено компенсації роботодавцям за працевлаштування переселенців та власникам житла за безкоштовне розміщення внутрішньо переміщених осіб [3, с 106].

Попри те, що правовий статус внутрішньо переміщених осіб з 2014 року формально врегульований, на сьогодні зберігаються проблеми реалізації їхнього права на соціальний захист. Однією з ключових є недостатність фінансування житлових потреб ВПО. Так, Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 року «Про деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» затвердила порядок формування таких фондів, а також придбання й будівництва житла для тимчасового розміщення переселенців. Фінансування цих заходів передбачається за рахунок державного та місцевих бюджетів, коштів міжнародних донорів,

волонтерських внесків, а також інших джерел, не заборонених законодавством [5].

Недоліки правового регулювання процедури призначення пенсій внутрішньо переміщеним особам, які виїхали з тимчасово окупованого Криму, полягають у наявності додаткових та ускладнених вимог. Згідно з п. 5 Порядку виплати пенсій і надання соціальних послуг громадянам України, які проживають на території АР Крим та м. Севастополя, затвердженого постановою КМУ від 02.07.2014 №234, однією з умов призначення пенсії є отримання інформації від органів пенсійного забезпечення РФ про те, що особі не призначалася пенсія за місцем реєстрації на окупованій території.

На думку дослідників, така вимога є проблемною, оскільки фактично ускладнює доступ ВПО до пенсійного забезпечення та ставить його в залежність від інформації з органів держави-агресора. Крім того, зазначене положення може суперечити ст. 14 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», яка гарантує рівність прав ВПО з іншими громадянами України [4].

Окрім цього, практична реалізація даного положення після 24 лютого 2022 року є неможливою у зв'язку розривом дипломатичних та будь-яких інших відносин з РФ як країною-агресором. Фактично, відсутня об'єктивна можливість в умовах воєнного стану та розриву дипломатичних відносин з РФ підтвердити факт отримання або неотримання ВПО пенсії від країни-агресора. Враховуючи зазначене, видається доцільним приведення у відповідність положень п. 5 Порядку до Конституції України та Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» шляхом виключення положення про необхідність підтвердження факту неодержання пенсії та соціальних послуг від органів російської федерації як умови призначення пенсії ВПО на підконтрольній Україні території [3, с 107].

Отже, система соціального захисту внутрішньо переміщених осіб потребує подальшого вдосконалення шляхом усунення правових колізій, спрощення адміністративних процедур, розширення джерел фінансування та підвищення ефективності державних програм підтримки. Це дозволить забезпечити більш повну реалізацію соціальних прав ВПО та їхню інтеграцію в суспільство.

Список використаних джерел:

1. Боняк В. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №6. С. 20–22. URL: http://lsej.org.ua/6_2023/1.pdf (дата звернення: 14.05.2026).
2. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення. National Institute for Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/5096> (дата звернення: 10.05.2026).
3. Івчук Ю. Ю. Соціальний захист окремих категорій громадян в умовах воєнного стану: законодавчі новели та проблемні аспекти. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. №2. С. 101–111. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-101-111>.
4. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 14.05.2026).
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» від 29.04.2022 р. №495 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-п#Text> (дата звернення: 14.05.2026).

ПЕНЬКІВСЬКА Адріана,
здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В умовах сучасної збройної агресії питання збереження життя та гідності особистості набуває критичного значення, оскільки традиційні державні інституції не завжди здатні миттєво реагувати на масштабні гуманітарні виклики. Актуальність дослідження волонтерського руху зумовлена його трансформацією з допоміжного інструменту у фундамент системи життєзабезпечення цивільного населення. Метою роботи є розкриття ролі волонтерства як дієвого механізму реалізації основоположних прав людини в умовах воєнного стану та аналіз правових засад такої діяльності.

Волонтерство визначається як добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється шляхом надання допомоги [3]. Така активність стає формою безпосередньої участі громадян у подоланні наслідків бойових дій. Волонтерські ініціативи заповнюють ніші, де державний апарат потребує додаткових ресурсів, забезпечуючи мобільність та адресність допомоги. Саме через таку гнучкість вдається підтримувати рівень захищеності осіб, які опинилися в епіцентрі конфлікту.

Як зазначає у своїй праці В. В. Дульська, міжнародно-правові механізми захисту прав людини під час війни передбачають створення безпечного середовища, проте їх реалізація часто закономірно покладається на локальних суб'єктів [1, с. 98]. Практичне впровадження стандартів міжнародного гуманітарного права стає можливим завдяки залученню громадського сектору. Волонтери фактично виступають гарантами права на життя та охорону здоров'я, доставляючи медикаменти та продукти харчування у зони високого ризику. Це

створює дієвий бар'єр проти системного порушення прав людини, спричиненого руйнуванням інфраструктури.

У науковій роботі О. Хмелевської підкреслюється, що гуманітарна діяльність в Україні в умовах війни стала безпрецедентним прикладом самоорганізації суспільства [5, с. 102]. Масштабування допомоги дозволяє охоплювати найбільш вразливі категорії населення: внутрішньо переміщених осіб, людей похилого віку та дітей. Координація зусиль між міжнародними організаціями та місцевими активістами посилює ефективність захисту соціально-економічних прав. Такий синергетичний ефект забезпечує виживання суспільства та збереження його соціальної структури навіть під час тривалого виснажливого конфлікту.

У період воєнного стану залучення волонтерів до виконання робіт, що мають суспільно корисний характер, є важливим елементом функціонування держави [4]. Державно-приватне партнерство у правовій площині дозволяє оперативно мобілізувати людський ресурс для гуманітарних потреб. Волонтерська допомога в межах правового режиму стає легітимним способом підтримки цивільного населення в обхід бюрократичних затримок. Законодавче закріплення такої взаємодії підвищує загальний рівень національної стійкості через захист базових потреб особистості.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», однією з цілей такої діяльності є сприяння обороноздатності та захист населення у надзвичайних ситуаціях [2]. Правове поле чітко розмежовує сфери відповідальності, надаючи волонтерам офіційний статус для роботи в умовах конфлікту. Це дозволяє здійснювати гуманітарні місії без ризику правової невизначеності. Системність регулювання сприяє прозорості розподілу ресурсів, що безпосередньо впливає на довіру суспільства та стійкість держави.

Волонтерський рух є невід'ємною складовою сучасної архітектури захисту людських прав, виконуючи функції оперативного реагування на гуманітарні кризи. Виконана мета дослідження підтверджує, що через механізми самоорганізації та законодавчо закріплені форми благодійності забезпечується реальна реалізація прав на безпеку, медичну допомогу та гідний життєвий рівень. Волонтерство в умовах збройного конфлікту трансформується у стратегічний інструмент, що нівелює негативний вплив війни на цивільне населення.

Список використаних джерел:

1. Дульська В. В. Міжнародно-правові механізми захисту прав та свобод людини під час війни. *Збірник наукових праць «ΛΟΓΟΣ»*, (4 квітня 2025 р.; Париж, Франція), 97–100. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-04.04.2025.019>.
2. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 06.05.2026).
3. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 06.05.2026).
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 06.05.2026).
5. Khmelevska O. Humanitarian Action in the Conditions of War in Ukraine. Demography and social economy. 2023. Т. 1. С. 96–117. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2023.01.096> (дата звернення: 06.05.2026).

ПЕРЕБЕЙНІС Анастасія,
здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ОПТИМІЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

З початком повномасштабного вторгнення, та окупацією територій агресором постало нагальне питання в забезпеченні справедливого судочинства на важкодоступних територіях. Та забезпечення безпеки проведення судочинства по території усієї країни. Головними чинниками тобто передумовами такого питання постало багато чинників: руйнуванням судової інфраструктури; постійною загрозою життю та здоров'ю учасників судового процесу під час повітряних тривог; тимчасова окупація певних територій та необхідність в релокації суддів. Саме за таких умов і постало питання про ефективну адаптацію судової системи до нових умов. Мета моєї роботи полягає в аналізі сучасних механізмах судочинства, та їх адаптації під сьогодення. Та наскільки ефективно вони дозволяють забезпечити баланс між безпекою та дотриманням процесуальних гарантій справедливості.

В умовах воєнного стану процес оптимізації судочинства розвивається загалом у двох напрямках це: організаційно-інституційному та процесуально-цифровому. Першим викликом для сучасного судочинства став початок воєнних дій та окупація певних територій та територія близької межі з найбільш небезпечних зон. Саме тут і застосовується зміна територіальної підсудності, а тобто передача справи з одного суду до іншого, якщо перший не може здійснити судочинство через воєнний стан, окупацію чи інші надзвичайні обставини. Процедурний аспект деталізовано саме в частині сьомій статті 147 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Процес вивезення справ з одного суду до іншого здатне відбуватись декількома способами. Залежно від рівня безпеки та поточної ситуації на території. Якщо не вдається вивезти справу звичайним

способом можливо це зробити ще двома способами: у разі наявності рішення суду першої інстанції – справа відновлюється згідно процесуального законодавства; якщо рішення ще не було – особа може подати новий до відповідного суду [1]. Наступним постає питання про повідомлення осіб на окупованих територіях. Положення Закону України «Про судоустрій та статус суддів» зазначає що у випадку якщо відоме місце проживання, перебування, місцезнаходження або місце роботи учасників справи розташоване на тимчасово окупованій території, суд інформує осіб які не мають офіційної електронної адреси, про час, дату, місце проведення судового засідання розміщенням оголошення на офіційному веб-сайті судової влади України. З моменту опублікованого повідомлення відповідач вважається повідомленим про дату, час і місце розгляду справи. Порядок вручення судового рішення відбувається схожим чином з повідомленням особи про час, дату та місце проведення судового засідання. А саме, якщо остання відома адреса місця проживання чи місцезнаходження яких знаходиться на тимчасово окупованій території і які не мають офіційної електронної адреси. Суд повідомляє про ухвалення відповідного судового рішення шляхом розміщення даного рішення на офіційному веб-порталі судової влади з посиланням на веб-адресу такого судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень або шляхом розміщення тексту відповідного судового рішення на офіційному веб-порталі судової влади України, з урахуванням вимог, визначених Законом України "Про доступ до судових рішень". Звісно такі положення не завжди враховують дійсні обставини та ситуацію загалом.[2] Також зазначити що при неможливості особи що бере участь в судовій справі бути присутньою фізично на самому судовому засіданні можливо застосувати судові засідання з відеоконференцією. Хоча це застосовувалось і набирало попиту ще до повномасштабного вторгнення. Але такий спосіб проведення судового засідання є одним із варіантів для забезпечення права на судочинство під час повномасштабного вторгнення [3].

Отже, зміна територіальної підсудності під час воєнного стану виступає важливим механізмом забезпечення безперервності судочинства в умовах коли суди неспроможні виконувати свої функції через окупацію територій, активних бойових дій або руйнування інфраструктури. Завдяки цьому судові процеси можуть швидко перенаправлятися із зон небезпеки до більш безпечних територій країни, що і забезпечує право громадян на справедливий суд. Використання цифровізації забезпечує можливість екстериторіального судочинства, завдяки платформи «Електронний суд» та відеоконференції. Саме завдяки цим технологія учасники справ мають можливість долучатись до засідань дистанційно. Після звільнення території та стабілізації безпекової ситуації, робота місцевих судів поновиться за відповідним розпорядженням.

Список використаних джерел:

1. Судочинство під час війни: судді ВС розповіли про виклики та особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1576075/> (дата звернення: 14.05.2026).

2. Як здійснюється правосуддя на тимчасово окупованих територіях України: нові правила. Юридична компанія АРЕС. URL: <https://areslex.com/novini/2260-sudove-provadzhenia-pid-chas-voiennoho-stanu> (дата звернення: 14.05.2026).

3. Проведення судового засідання в режимі відеоконференції. Зарічний районний суд м. Суми. URL: <https://zr.su.court.gov.ua/sud1805/gromadyanam/lektorii/videokonferencia> (дата звернення: 14.05.2026).

ПРИСЯЖНЮК Христина,
здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ПРАВОЗАХИСНИЙ ФРОНТ: РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ФІКСАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 року супроводжувалося беспрецедентними за своїми масштабами порушеннями міжнародного гуманітарного права та прав людини. Звірства проти цивільного населення, масовані атаки на критичну інфраструктуру, катування, депортації та сексуальне насильство стали частиною систематичної політики держави-агресора. В умовах, коли державна правоохоронна система (зокрема, органи прокуратури, поліції та СБУ) зіткнулася з колосальним, непідйомним обсягом роботи, на передову вийшло громадянське суспільство. В Україні сформувався потужний «правозахисний фронт», де провідну роль у фіксації та документуванні воєнних злочинів взяли на себе неурядові громадські організації (ГО). Їхня діяльність стала не просто допоміжною, а критично важливою ланкою в архітектурі майбутнього правосуддя, адже від якості зібраних сьогодні доказів залежить винесення вироків у національних судах та Міжнародному кримінальному суді (МКС) завтра.

Документування воєнних злочинів, яке здійснюють громадські організації, докорінно відрізняється від звичайної журналістської роботи чи фіксації руйнувань для новин. Це суворо регламентований процес, що вимагає дотримання міжнародних стандартів, зокрема Протоколу Берклі (Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations) щодо роботи з цифровими доказами, та протоколів опитування свідків, які не допускають ретравматизації постраждалих [1].

Правозахисні організації застосовують комплексний підхід: вони поєднують польові місії на деокуповані або прифронтові території з

високотехнологічним OSINT-аналізом (розвідкою на основі відкритих джерел), вивченням супутникових знімків, перехоплень розмов та цифрових слідів російських військових. Завдяки такій синергії вдається не лише зафіксувати факт злочину, а й встановити ланцюг командування (chain of command), що є найскладнішим завданням у міжнародному кримінальному праві.

Яскравим прикладом консолідації зусиль громадянського суспільства є глобальна ініціатива «Трибунал для Путіна» (Т4Р), яка була заснована у березні 2022 року Українською Гельсінською спілкою з прав людини, Харківською правозахисною групою та Центром громадянських свобод (який згодом отримав Нобелівську премію миру). Ця ініціатива об'єднала десятки регіональних організацій, що дозволило покрити мережею документаторів усю територію України. Завдяки Т4Р була створена унікальна електронна база даних, до якої станом на сьогодні внесено десятки тисяч детально задокументованих епізодів воєнних злочинів. Особливість цієї бази полягає в тому, що вона фіксує не лише загальну статистику, а й конкретні обставини кожного інциденту з прив'язкою до геолокації та часу, що робить її безцінним масивом даних для прокурорів МКС [2].

Іншим показовим прикладом є робота організації «Truth Hounds», яка з 2014 року спеціалізується на розслідуванні воєнних злочинів. Їхні польові місії працювали в найбільш небезпечних зонах – від Київщини та Чернігівщини у перші місяці вторгнення до Херсонщини, Харківщини та Донеччини. Наприклад, завдяки їхньому детальному розслідуванню ракетного удару по залізничному вокзалу в Краматорську, правозахисникам вдалося зібрати неспростовні докази того, що атака була здійснена саме російськими військами з використанням комплексу «Точка-У», спростувавши російську пропаганду. Крім того, «Truth Hounds» стали одними з перших, хто почав системно документувати екологічні злочини (екоцид), детально аналізуючи наслідки підризу Каховської ГЕС та атак

на промислові об'єкти, що матимуть довготривалий вплив на довкілля та здоров'я нації [4].

Специфічний, але надзвичайно важливий напрямок взяла на себе організація «ZMINA» (Центр прав людини). Їхня діяльність значною мірою сфокусована на документуванні злочинів проти людяності на окупованих територіях, зокрема функціонування розгалуженої системи незаконних місць позбавлення волі (катівень), фільтраційних таборів та насильницької депортації українських громадян до РФ. Зібрані ними та їхніми партнерами свідчення депортованих родин, яким вдалося повернутися, стали частиною тієї масивної доказової бази, що врешті-решт дозволила Міжнародному кримінальному суду видати ордер на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Бєлової. Це безпрецедентний випадок, коли робота громадського сектору напряду конвертувалася у рішення вищої міжнародної судової інстанції [3].

Важливою складовою роботи правозахисного фронту є також адвокація та співпраця з державними органами. Громадські організації не підміняють собою державу, а доповнюють її ресурси. Вони регулярно передають верифіковані пакети документів до Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту (Офіс Генерального прокурора України), а також подають так звані «подання відповідно до статті 15 Римського статуту» (Article 15 communications) безпосередньо до Офісу Прокурора МКС. Крім юридичної роботи, громадський сектор відіграє ключову роль у психологічній та юридичній підтримці свідків і потерпілих. Правозахисники часто є першими, кому люди, що пережили окупацію чи тортури, наважуються розповісти свою історію. Забезпечення конфіденційності, супровід у судах та захист від ретравматизації – це ті стандарти людяності, які громадські організації впроваджують у сувору юридичну процедуру.

Отже, аналізуючи роботу правозахисного фронту під час російсько-української війни, можна стверджувати, що діяльність громадських організацій з

фіксації воєнних злочинів вийшла за межі класичного активізму і набула стратегічного значення для держави та міжнародної спільноти. Громадські організації формують якісний, верифікований за міжнародними стандартами (OSINT, Протокол Берклі) масив доказів. Вони доповнюють роботу державних слідчих органів, які фізично не здатні охопити десятки тисяч епізодів. Зібрані правозахисниками свідчення, фото-, відеоматеріали та аналітика стають основою для відкриття кримінальних проваджень як в Україні, так і за механізмом універсальної юрисдикції в судах інших країн, а також у Міжнародному кримінальному суді.

Створені громадським сектором бази даних (наприклад, архів ініціативи «Трибунал для Путіна») виконують функцію збереження національної пам'яті. Тотальна фіксація злочинів не дозволить у майбутньому російській пропаганді чи ревізіоністам спотворити історію та заперечити масштаби трагедії, як це неодноразово траплялося в минулому (наприклад, з Голодомором). Документатори з ГО повертають голос жертвам. Вони змінюють парадигму з сухої статистики на людоцентричний підхід, де кожна зруйнована доля має ім'я, а страждання визнаються суспільством і світом. Це є першим кроком до зцілення нації та відновлення соціальної справедливості для тих, хто пережив жахіття війни.

Правозахисні організації виступають рушієм змін у національному законодавстві, спонукаючи державу ратифікувати Римський статут, імплементувати норми міжнародного кримінального права у Кримінальний кодекс України та створювати спеціальні трибунали. Вони формують міжнародний тиск, не дозволяючи світовій спільноті «втомитися» від теми російських злочинів.

Отже, правозахисний фронт є фундаментом архітектури майбутнього міжнародного правосуддя. Громадські організації України сьогодні пишуть нову сторінку у світовій практиці притягнення до відповідальності за воєнні злочини,

доводячи, що громадянське суспільство є ключовим гарантом невідворотності покарання.

Список використаних джерел:

1. Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних: Посібник. Нью-Йорк і Женева, 2022. 119 с. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/archive/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf> (дата звернення: 13.05.2026).
2. Звіти та методологія глобальної ініціативи «Трибунал для Путіна» (Т4Р). *Офіційний портал Української Гельсінської спілки з прав людини*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/> (дата звернення: 13.05.2026).
3. Звіт Центру прав людини ZMINA «Депортація громадян України на територію РФ: правовий аналіз та задокументовані свідчення». *Офіційний портал ГО ZMINA*, 2023. URL: <https://zmina.ua/> (дата звернення: 13.05.2026).
4. «Терор у деталях»: Звіти польових місій та розслідувань громадської організації «Truth Hounds» щодо нападів на цивільну інфраструктуру України (2022–2023 рр.). *Офіційний сайт Truth Hounds*. URL: <https://truth-hounds.org/> (дата звернення: 13.05.2026).
5. Романов Р., Матвійчук О. та ін. Роль громадянського суспільства у документуванні міжнародних злочинів: український досвід. *Видання Центру громадянських свобод*, Київ, 2023.

САУСТЯН Альона,
здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ВІЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ І ПЕРЕКОНАНЬ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: МЕЖІ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Право на вільне вираження поглядів і переконань є наріжним каменем демократичного суспільства, однак воно не є абсолютним. Стаття 10 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) та стаття 34 Конституції України прямо передбачають можливість його обмеження в інтересах національної безпеки [6–7]. В умовах сучасних гібридних війн, де інформація стає зброєю, держава стикається з надскладним завданням: захистити свій інформаційний простір, не допустивши переходу до авторитарних методів цензури. Межі таких обмежень окреслюються міжнародним трискладовим тестом, а проблеми реалізації чітко простежується в українській практиці останнього десятиліття.

Аналіз нормативних джерел та судової практики дозволяє виокремити ключові критерії, яким має відповідати будь-яке обмеження свободи слова: законність, легітимна мета та пропорційність. Як зазначається в науковій літературі, баланс між безпекою та свободою є динамічною моделлю, яка має враховувати гібридний характер сучасних загроз, уникаючи надмірного державного контролю [1, с. 456]. Це передбачає, що будь-які обмеження, навіть запроваджені з міркувань безпеки, мусять мати чітке законодавче підґрунтя.

Перший критерій – «передбачено законом» – означає, що законодавство має бути доступним та сформульованим з достатньою точністю, щоб громадянин міг передбачити наслідки своїх дій. Тут і виникає перша суттєва проблема. Прийнятий у 2015 році в Україні Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору» забороняв трансляцію фільмів, що містять популяризацію органів держави-агресора,

фактично запровадивши заборону за територіальною ознакою [8]. Хоча закон мав легітимну мету, його імплементація призвела до ситуацій, коли під заборону потрапляли твори без жодного ворожого змісту (наприклад, радянські мультфільми «Троє з Простоквашино»), що свідчить про надмірно широку дискрецію органів влади та нечіткість формулювань [2]. Це ілюструє, як неякісна законодавча техніка може підірвати принцип верховенства права навіть за наявності виправданої безпекової мети.

Другий та третій критерії – легітимна мета та необхідність у демократичному суспільстві – тісно пов'язані з пропорційністю. Українське законодавство та міжнародне право однозначно визнають захист національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку легітимною метою для втручання у свободу вираження [1, с. 457]. Однак ключовим є тест на пропорційність: чи є обмеження найменш обтяжливим засобом досягнення задекларованої мети.

Водночас, практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у новітніх справах демонструє більшу гнучкість щодо інформаційних загроз в умовах збройного конфлікту. У справі *Boyarov and Others v. Ukraine* ЄСПЛ визнав неприйнятними скарги на блокування російських сервісів «ВКонтакте» та «Яндекс», наголосивши, що обмеження були спрямовані не на користувачів, а на юридичних осіб як інструменти інформаційного впливу. Суд врахував, що ці платформи використовувалися для поширення пропаганди та збору даних про українських військових, а громадяни мали технічну можливість доступу до аналогічних сервісів або використання VPN [3]. Тут ЄСПЛ відійшов від суто формального підходу, визнавши інформаційну складову гібридної війни юридично значущою обставиною, яка дозволяє державі пропорційно обмежувати роботу цифрових платформ.

Наукові дослідження підтверджують, що безпекові підстави для обмежень не є надуманими. Емпіричний аналіз, проведений Шостек та Орловою, виявив

зв'язок між споживанням заборонених медіа та викривленим сприйняттям реальності, а також нижчим рівнем підтримки демократії в Україні [4, с. 19]. Це свідчить, що держава мала вагомі підстави для втручання. Однак проблема реалізації полягає в тому, щоб такі обмеження не перетворювалися на інструмент політичної цензури. Як застерігає правозахисна організація Article 19, в Україні існує ризик використання безпекової риторики для виправдання позасудових блокувань контенту та тиску на антикорупційних журналістів [5].

Отже, аналіз нормативних джерел та судової практики показує, що межі обмеження права на вираження поглядів та переконань в інтересах національної безпеки визначаються трискладовим тестом. Проблеми реалізації в Україні зосереджені у двох площинах: недосконалість законодавчої техніки, що призводить до непропорційних заборон, та ризик довільного застосування безпекових норм для цензури. Успішне подолання цих проблем можливе лише за умови посилення парламентського контролю за діяльністю спецслужб та забезпечення незалежного судового нагляду за кожним випадком обмеження свободи слова.

Список використаних джерел:

1. Горай О. С. Баланс між безпекою та свободою: державний контроль і права людини в контексті гібридних загроз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2026. Вип. 93. С. 452–461. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/356190/342071> (дата звернення: 08.05.2026).
2. Dronova K. The curious case of Uncle Fyodor: burn after reading. VoxUkraine. 2018. 25 листопада. URL: <https://voxukraine.org/en/the-curious-case-of-uncle-fyodor-burn-after-reading> (дата звернення: 08.05.2026).
3. ECtHR declares complaints about blocking Russian internet services in Ukraine inadmissibl. Українські Національні Новини. 2026. URL:

<https://unn.ua/en/news/ecthr-declares-complaints-about-blocking-russian-internet-services-in-ukraine-inadmissible> (дата звернення: 08.05.2026).

4. Szostek J. Free speech versus defence of the nation? The media as sources of national insecurity in Ukraine. J. Szostek, D. Orlova. European Security. 2023. 1-25 p. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/26338> (дата звернення: 08.05.2026).

5. Ukraine Archives. ARTICLE 19. 2025 URL: <https://www.article19.org/resources/ukraine-1000-days-on-journalists-continue-their-fight/> (дата звернення: 08.05.2026).

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.05.2026).

7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.05.2026).

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору: Закон України від 05.02.2015 р. № 159-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-19#Text> (дата звернення: 08.05.2026).

СТАСЬЄВА Вікторія,
здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

РОЛЬ МЕДІАБЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

До початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році переважна частина приватних медіа в Україні, зокрема ті, що належали олігархічним групам, не приділяли суттєвої уваги тематиці медіаграмотності та протидії дезінформації. Подібні ініціативи здебільшого реалізовувалися незалежними редакціями, які часто функціонували за підтримки міжнародних донорських організацій. Водночас такі медіа мали обмежені можливості впливу на широку аудиторію, оскільки не могли конкурувати з великими телеканалами за рівнем охоплення та ресурсною базою.

Після 24 лютого 2022 року ситуація докорінно змінилася, оскільки протидія дезінформації набула статусу одного з ключових елементів національної безпеки України. У результаті ця проблематика стала значно більш помітною та інтегрованою в діяльність практично всіх українських медіа, незалежно від їхнього формату чи масштабу. Відтоді як загальнонаціональні, так і регіональні медіа почали активно створювати широкий спектр контенту, присвяченого медіаграмотності та викриттю фейків.

Зокрема, серед проаналізованих загальноукраїнських медіа було реалізовано 103 різні проєкти, спрямовані на протидію дезінформації, з яких 65 мали регулярний характер і виходили на постійній основі [2]. Регіональні медіа, своєю чергою, створили 55 подібних проєктів, із яких 35 також є систематичними та довготривалими. Це фактично свідчить про те, що більшість редакцій впроваджує щонайменше один або два окремі проєкти у цій сфері, доповнюючи їх відповідними матеріалами у щоденному новинному контенті.

Окрім окремих проєктів, тема протидії дезінформації стала органічною частиною інформаційного потоку медіа. У новинних стрічках онлайн-видань, телевізійних та радіоефірах вона часто присутня у так званому «фоновому» форматі. Це проявляється, наприклад, у виступах експертів, які під час обговорення різних суспільно важливих тем паралельно аналізують поширені фейки, пояснюють механізми їх виникнення та надають рекомендації щодо їх розпізнавання.

Структура таких медіапроєктів є доволі різноманітною. Серед загальнонаціональних медіа переважає відеоформат, тоді як регіональні видання частіше використовують текстові матеріали. Водночас активно розвиваються й аудіоформати, зокрема подкасти, які поступово стають популярним інструментом поширення знань про медіаграмотність. Одну з найбільш розвинених лінійок подкастів у цій сфері пропонує Радіо NV [1, с.98].

Окрім класичних новинних форматів, таких як спростування фейків, значну роль відіграють інтерв'ю, аналітичні матеріали, репортажі та документальні проєкти. Наприклад, Суспільне мовлення реалізувало документальний серіал «Велика російська брехня», який спрямований на системне викриття дезінформаційних наративів. Також з'являються нетипові для медіа освітні формати, зокрема уроки з медіаграмотності для школярів, які впроваджують окремі регіональні редакції та телеканали, зокрема 1+1.

Особливо високий рівень зацікавлення аудиторії демонструють гумористичні та сатиричні медіапроєкти, які серед іншого порушують тематику протидії фейкам і дезінформації. Водночас експерименти з таким форматом не завжди відповідають принципам якісної журналістики та професійним стандартам, оскільки іноді можуть містити прояви мови ворожнечі, мізогінії, сексизму, расизму та інших дискримінаційних практик щодо окремих соціальних груп. Особливо це стосується конфліктно чутливих категорій населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб. У зв'язку з цим Комісія з журналістської етики

вже висловлювала критичні зауваження щодо окремих випусків проєкту «95 квартал», підкреслюючи необхідність дотримання етичних меж навіть у гумористичному контенті.

Якщо розглядати тематичну спрямованість медіапроектів, присвячених протидії дезінформації, то як загальнонаціональні, так і регіональні медіа переважно концентруються на воєнній проблематиці та висвітленні бойових дій. У регіональному інформаційному просторі додатково помітний підвищений акцент на питаннях мобілізації. Другу позицію за частотою займають теми внутрішньополітичного розвитку України [3]. У загальнонаціональних медіа на третьому місці перебувають питання культури та історії, тоді як регіональні редакції частіше звертаються до локальних соціально-економічних проблем, актуальних для конкретних громад.

У процесі підготовки матеріалів медіа активно залучають широке коло експертів, що дозволяє підвищити аналітичну якість контенту. Серед них – фактчекери, спеціалісти з медіаграмотності, психологи, історики, соціологи, а також фахівці у сфері кібербезпеки. Регіональні медіа додатково часто співпрацюють із викладачами факультетів журналістики місцевих університетів, що сприяє поєднанню практичного та академічного підходів у висвітленні теми дезінформації.

Більшість проєктів, включених до аналізу, орієнтовані насамперед на фактчекінг як основний інструмент протидії дезінформації. При цьому загальнонаціональні медіа переважно самостійно здійснюють перевірку та спростування неправдивої інформації, тоді як деякі регіональні редакції частіше використовують републікацію вже перевірених матеріалів з інших джерел, зокрема з провідних українських медіа. Значна частина редакцій також спирається на інформаційні матеріали Центру протидії дезінформації та Центру стратегічних комунікацій. Окрему увагу приділено викриттю історичних і культурних міфів, а також теорій змов [4].

У регіональному медіапросторі помітною є також активна робота над темами інформаційної гігієни, що включає рекомендації щодо критичного споживання інформації, розпізнавання фейків та уникнення мови ворожнечі. Додатково реалізуються проєкти, спрямовані на підвищення цифрової грамотності населення та посилення навичок кібербезпеки. Водночас порівняно менше уваги приділяється тематиці штучного інтелекту, яка лише починає входити в поле зору українських медіа.

Аналіз медіапроєктів свідчить, що найбільше охоплення аудиторії забезпечує відеоконтент, який значно випереджає текстові формати за рівнем переглядів та залучення. Серед відеоформатів особливої популярності набувають саме гумористичні проєкти. Водночас варто зазначити, що високі показники охоплення не завжди корелюють із реальним впливом на аудиторію, її інформаційну поведінку чи рівень критичного мислення. Отже, значна кількість переглядів не означає автоматичного підвищення медіаграмотності чи здатності аудиторії ефективно розпізнавати дезінформацію.

Переважна частина медіапроєктів орієнтована на дорослу аудиторію, як у загальнонаціональному, так і в регіональному вимірах. Водночас спостерігається суттєвий дефіцит контенту, спрямованого на дітей та підлітків, що вказує на недостатній рівень охоплення молодшої аудиторії програмами з медіаграмотності та протидії дезінформації.

Список використаних джерел:

1. Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення безпеки: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 верес. 2024 р.). Вінниця : ТВОРИ, 2024. С. 100-104

2. ГО «Український інститут медіа та комунікації». (2023). Відповідальність російських пропагандистів за поширення пропаганди війни, ненависті та дезінформації. Огляд українських ініціатив. <https://www.jta.com.ua/news-and-reports/analitychna-zapyska-vidpovidalnist-2023/>

3. ГО «Український інститут медіа та комунікації». (2024). Огляд медіапроектів з протидії дезінформації в Україні в умовах повномасштабної війни. Аналітична записка. https://www.jta.com.ua/wp-content/uploads/2024/07/ABA_UMCI_Overview_of_mediaprojects_UA_WEB.pdf

4. Джафарова О. В, Зінченко Д.А. Соціальні мережі як інструмент оперативно-розшукової діяльності поліції під час воєнного стану в Україні. Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану. Хмельницький. 2024. С. 475-478

СТУЖУК Аліна,

здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

МОЛОДІЖНИЙ АКТИВІЗМ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна в Україні стала серйозним викликом для системи забезпечення та захисту прав людини. В умовах воєнного стану особливого значення набуває діяльність громадянського суспільства, адже саме воно здатне оперативно реагувати на потреби населення, підтримувати постраждалих осіб та сприяти реалізації конституційних прав і свобод. Одним із найактивніших суб'єктів громадянського суспільства сьогодні є молодь, яка бере участь у волонтерських, правозахисних, освітніх та гуманітарних ініціативах. Молодіжний активізм перетворився не лише на форму громадської участі, а й на важливий механізм забезпечення прав людини в умовах війни.

Відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [2]. Навіть в умовах воєнного стану держава не звільняється від обов'язку гарантувати права і свободи людини та громадянина. Водночас

війна суттєво ускладнює реалізацію багатьох прав, зокрема права на освіту, соціальний захист, свободу пересування, безпечне життя та доступ до медичної допомоги. Саме тому особливого значення набувають додаткові механізми суспільної підтримки, серед яких вагоме місце посідає молодіжний активізм.

Молодь сьогодні активно долучається до волонтерської діяльності, організації гуманітарної допомоги, підтримки внутрішньо переміщених осіб, збору коштів для Збройних Сил України та проведення інформаційних кампаній. Завдяки молодіжним ініціативам значна кількість громадян отримує необхідну допомогу: продукти харчування, медикаменти, засоби гігієни, психологічну підтримку та тимчасове житло. Ось так і забезпечується реалізація права людини на соціальний захист та достатній життєвий рівень.

Важливим напрямом молодіжного активізму є захист права на освіту в умовах воєнного стану. Через бойові дії, окупацію окремих територій та постійні повітряні загрози значна кількість здобувачів освіти змушена навчатися дистанційно або змінювати місце проживання. Молодіжні та студентські організації допомагають адаптуватися внутрішньо переміщеним студентам, організовують освітні тренінги, вебінари, курси психологічної підтримки та правопросвітницькі заходи, – це сприяє безперервності освітнього процесу та забезпеченню конституційного права на освіту.

Окрему роль молодіжний активізм відіграє у сфері інформаційної безпеки та захисту свободи слова. Молодь активно використовує соціальні мережі для поширення достовірної інформації про події в Україні, боротьби з дезінформацією та популяризації національних цінностей. Інформаційний спротив став важливим елементом захисту державного суверенітету та прав громадян на отримання правдивої інформації.

Крім того, молодіжний активізм сприяє розвитку демократичних цінностей та правової культури. Участь молоді у громадських ініціативах формує відповідальність, солідарність, повагу до людської гідності та верховенства

права. Саме молоде покоління сьогодні демонструє високий рівень громадянської свідомості та готовності брати участь у суспільно важливих процесах.

Не менш важливою є діяльність молодіжних рад, громадських організацій та органів студентського самоврядування. Вони виступають платформою для реалізації молодіжних проєктів, захисту інтересів молоді та співпраці з органами державної влади й місцевого самоврядування. У багатьох громадах молодіжні ініціативи стали важливим інструментом координації гуманітарної допомоги та підтримки населення в кризових умовах, ефективним інструментом участі у житті громади й тд.

Науковці також наголошують на важливості участі молоді у суспільному житті та процесах державотворення. Зокрема, Микола Головатий визначає молодіжну політику як пріоритетний напрям діяльності держави, спрямований на створення соціально-економічних, політичних і правових умов для самореалізації молодого покоління та розвитку його громадянської активності [1, с. 127–142]. У сучасних умовах воєнного стану ці положення набувають особливої актуальності, оскільки саме молодь активно залучається до волонтерського руху, гуманітарної допомоги, правозахисної діяльності та підтримки внутрішньо переміщених осіб. Молодіжний активізм сприяє не лише реалізації державної молодіжної політики, а й забезпеченню основоположних прав людини, зокрема права на освіту, соціальний захист, свободу слова та участь у громадському житті.

Правові засади участі молоді у суспільному житті визначаються Законом України «Про основні засади молодіжної політики», який закріплює принципи участі молоді у формуванні та реалізації державної політики [3]. Водночас Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод, однак навіть за таких умов держава повинна забезпечувати дотримання основоположних прав людини [4]. У

цьому контексті молодіжний активізм стає важливим елементом взаємодії держави та громадянського суспільства.

Отже, молодіжний активізм в умовах воєнного стану є не лише проявом громадянської позиції, а й дієвим механізмом забезпечення прав людини. Активна участь молоді у волонтерській, правозахисній, інформаційній та освітній діяльності сприяє підтримці населення, захисту демократичних цінностей та зміцненню української державності. Саме свідомо й активна молодь сьогодні є однією з рушійних сил суспільної стійкості України в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. Київ: Наукова думка, 1993. 325 с.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 19.05.2026).
3. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX : станом на 1 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 19.05.2026).
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 19.05.2026).

ШЕВЧУК Анна,
здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В умовах сучасної повномасштабної збройної агресії поняття державного суверенітету зазнає суттєвої трансформації, виходячи за межі суто територіальної цілісності та недоторканності кордонів. Сьогодні він охоплює критично важливу інформаційну сферу, яка стала повноцінним доменом ведення бойових дій. Інформаційний суверенітет України в цьому контексті слід розглядати як виключне право та реальну здатність держави самостійно, незалежно та ефективно формувати власну інформаційну політику, а також здійснювати повний контроль над національним медіапростором, захищаючи його від зовнішніх деструктивних впливів. Це не лише питання технічного домінування, а передусім забезпечення фундаментального конституційного права громадян на отримання достовірних, об'єктивних та вчасних даних, що є основою для функціонування будь-якої демократичної системи.

В умовах правового режиму воєнного стану цей аспект трансформується у невід'ємний елемент загальної системи національної безпеки. Інформаційний простір перетворюється на арену жорсткого протистояння, де ворожі інформаційно-психологічні операції (ІПСО) використовуються як інструмент «м'якої сили» з руйнівним ефектом. Такі операції спрямовані не лише на дезорієнтацію суспільства чи провокування панічних настроїв серед цивільного населення, а й на системний підрив основ конституційного ладу. Шляхом маніпуляцій, поширення наративів зневіри та делегітимізації органів державної влади агресор намагається розмити національну ідентичність та послабити волю до спротиву. Таким чином, захист інформаційного суверенітету сьогодні є синонімом захисту самої державності, оскільки без інформаційної стійкості стає

неможливим ефективно управління країною та консолідація суспільства заради перемоги.

Як зазначає А. С. Політова, у контексті гібридної війни російська федерація активно реалізує концепцію інформаційного протиборства, що базується на поєднанні деструктивних дій у кіберпросторі та ІІСО. Така активність створює реальну загрозу вчинення актів кібертероризму та кібердиверсій стосовно національної інформаційної інфраструктури, що робить питання забезпечення інформаційної безпеки в умовах збройного конфлікту надзвичайно актуальним [1]. Дослідниця наголошує на важливості нормативного закріплення самого поняття «інформаційна безпека», згадуючи ретроспективу розробки законодавства, зокрема проєкт Закону України від 2014 року «Про засади інформаційної безпеки України», де цей термін трактувався як стан захищеності від шкоди через неповноту, несвоєчасність та недостовірність інформації [1].

Особлива увага в роботі авторки приділяється аналізу чинної Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої у 2021 році. Вона підкреслює, що на державному рівні інформаційна безпека тепер офіційно визначена як складова частина національної безпеки, спрямована на захист державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу. Це забезпечує реалізацію конституційних прав громадян на збирання, зберігання та поширення інформації, одночасно створюючи ефективну систему протидії скоординованому поширенню недостовірних даних та деструктивній пропаганді [1].

Окрім нормативного аспекту Політова А. С. звертає увагу на існуючі наукові дискусії щодо сутності цього явища. Вона аналізує підходи різних вчених, зокрема І. Сопілко та В. Ліпкана, акцентуючи на тому, що попри розбіжності у трактуваннях - від набору інструментів захисту даних до важливої функції держави - ключовим залишається захист національних інтересів в інформаційному середовищі. Авторка робить важливий висновок про те, що хоча

в науковому середовищі часто спостерігається плутанина через ототожнення інформаційної та кібербезпеки, обидва ці напрями в умовах війни мають на меті спільну ціль - комплексний захист цифрового простору України від агресії [1].

Аналізуючи ці положення, можна дійти висновку, що інформаційний суверенітет у період збройного конфлікту безпосередньо залежить від стійкості та адаптивності національної системи стратегічних комунікацій. У сучасному світі межі між фронтом і тилом у медійному просторі фактично стерті, тому захист цифрового та ментального ландшафту країни перестає бути виключно технічним завданням для спеціальних служб чи підрозділів кіберзахисту. Це питання виживання демократичного устрою, де здатність суспільства зберігати критичне мислення та довіру до державних інституцій є визначальною для загальної стійкості нації.

Ефективна протидія пропаганді та дезінформації можлива лише за умови створення багаторівневої екосистеми інформаційної безпеки, що базується на тісній взаємодії державних органів, професійної медіаспільноти та інститутів громадянського суспільства. У такій моделі кожен учасник виступає свідомим суб'єктом захисту інформаційних кордонів: держава забезпечує правову базу та стратегічне реагування, журналісти - дотримання етичних стандартів та верифікацію даних, а громадяни - цифрову гігієну. Таке партнерство дозволяє трансформувати інформаційну політику з реактивної (відповідь на фейки) у проактивну, де національний наратив формується на випередження, зміцнюючи імунітет суспільства до зовнішніх маніпулятивних впливів.

У науковій літературі підкреслюється, що інформаційна безпека є багаторівневою конструкцією, яка охоплює спектр від суто технічної захищеності інформаційного простору (цілісність мереж, баз даних, каналів зв'язку) до складних суспільних відносин, пов'язаних із захистом законних інтересів та прав особистості від деструктивних впливів [2]. В умовах правового режиму воєнного стану така багаторівневність вимагає не лише оперативних

рішень, а й впровадження фундаментальних єдиних стандартів захисту. Зокрема, перехід на стандарти НАТО у сфері кібербезпеки та обміну даними дозволяє Україні інтегруватися у глобальну систему колективної безпеки, забезпечуючи сумісність вітчизняних інформаційних систем із системами провідних демократичних країн [3]. Це створює надійний щит проти спроб агресора вивести з ладу критичну інфраструктуру — від енергетичних мереж до державних реєстрів.

Водночас, з огляду на те, що проти України щороку фіксуються тисячі скоординованих кібератак, дедалі гострішою стає потреба у чіткому розмежуванні понять інформаційної та кібербезпеки на законодавчому рівні. Якщо кібербезпека зосереджена на технічному захисті «заліза» та коду, то інформаційна безпека фокусується на змісті, сенсах та захисті свідомості громадян від маніпуляцій [4]. Відсутність такого розмежування у правовому полі може призводити до плутанини в повноваженнях державних органів та знижувати ефективність реагування на гібридні загрози. Таким чином, збереження інформаційного суверенітету сьогодні - це не статичний стан, а безперервний, динамічний процес протистояння. Він вимагає постійної модернізації технологій, вдосконалення законодавства та підвищення загальної медіакультури суспільства, що в комплексі забезпечує справжню незалежність держави в агресивному глобальному цифровому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Політова А. С. Деякі аспекти забезпечення інформаційної безпеки в умовах збройного конфлікту. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матеріали всеукр. наук.-практ. круглого столу (м. Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 54–58.
2. Ліпкан В. А., Харченко Л. С., Логінов О. В. *Інформаційна безпека України: Глосарій*. Київ: Текст, 2004. 136 с.

3. Єдині стандарти кібербезпеки: Міноборони зміцнює захист інформаційних систем у відповідності до стандартів НАТО. *Міністерство оборони України*. 2024. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2024/04/22/i-minoboroni-uhvalilo-nakaz/> (дата звернення: 11.05.2026).
4. Сопілко І. М. Інформаційна безпека і кібербезпека: порівняльно-правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2021. № 2(59). С. 110–115.
5. Про Стратегію інформаційної безпеки: Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021> (дата звернення: 11.05.2026).
6. Свиридюк Ю. В Україні зафіксували майже 4000 кібератак з боку РФ. *Суспільне Новини*. 2023. URL: <https://suspihne.media/619941-v-ukraini-zafiksuvali-majze-4-000-kiberatak-z-boku-rf/> (дата звернення: 11.05.2026).

ШЕВЧУК Аріна,

здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені М. Коцюбинського

ПРАВО НА СВОБОДУ СЛОВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан впроваджує деякі обмеження, які зазвичай не допускаються в мирний час. У звичайних умовах право на свободу думки і слова, як визначено в міжнародних документах, включає в себе право вільно висловлювати свої думки, переконання та ідеї будь-якими засобами комунікації без обмежень, крім тих, що передбачені законом і необхідні в демократичному суспільстві для збереження громадської безпеки, порядку, моралі або для захисту прав і репутації інших осіб. У контексті воєнних конфліктів тема свободи слова є надзвичайно актуальною. В умовах час воєнного стану свобода думки і слова дозволяє громадянам висловлювати свої думки, аналізувати ситуацію, критикувати владу і висвітлювати можливі порушення прав людини та

міжнародного гуманітарного права. Важливою стає роль незалежних ЗМІ та журналістів у розкритті правди про конфлікт і його наслідки. Таким чином, у воєнний час захист свободи думки і слова виявляється ключовим завданням для забезпечення принципів правової держави, захисту прав людини і гарантування прозорості та відповідальності. Без цього можливе виникнення диктатурних режимів та систематичне порушення прав людини, що загострює конфлікт всередині держави і перешкоджає його мирному врегулюванню.

Свобода слова має велике значення для життя як окремої людини, так і суспільства в цілому, тому держава зобов'язана захищати це право шляхом встановлення різного роду гарантій. Гарантії свободи слова слід визначити як систему взаємопов'язаних форм і засобів, що забезпечують належне визнання, захист і реалізацію свободи слова. Такі гарантії можна поділити на: 1) нормативно-правові - гарантії закріплені на національному (Конституція України, закони України) та на міжнародному (конвенції, пакти та інші міжнародні договори) рівнях; 2) організаційно-правові (функціонування органів спеціальної компетенції, діяльність яких спрямована на забезпечення свободи слова; в Україні таким органом є Комітет Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації) [3].

Гарантування права на свободу слова в Україні починається з Конституції України, яка в Преамбулі проголошує, що Основний Закон України був прийнятий для забезпечення прав і свобод людини. Принцип ідеологічного плюралізму (багатоманітності), закріплений статтею 15 Основного Закону України полягає у вільному вираженні, пропагуванні, привселюдному захисті своїх поглядів, шкіл, ідей в суспільстві в усній, письмовій формах, а також через засоби масової інформації. У свою чергу, свобода думки і слова, свобода інформації гарантує створення в суспільстві клімату ідеологічного плюралізму й конкуренції інформаційних джерел [1]. Вагому роль відіграє ч. 3 цієї статті, яка на конституційному рівні забороняє цензуру. Ця заборона означає

відсутність, здійснюваних з боку держави або органів державної влади чи їх посадових осіб, заходів, спрямованих на запобігання розповсюдженню небажаних поглядів, ідей або інформації; заборона будь-яких вимог, спрямованих, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації, крім випадків, коли попереднє узгодження інформації здійснюється на підставі закону, а також у разі накладення судом заборони на поширення інформації (ч.1 ст. 24 Закону України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 р.) [5]. Заборона цензури передбачена й ст. 4 Закону України «Про медіа» від 13 грудня 2022 р. [4].

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» №389-VIII (далі - Закон №389-VIII) від 12 травня 2015 року, яким здійснюється регламентація питання воєнного стану в Україні, встановлено певні межі обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб і визнано такі обмеження невід’ємною частиною дії особливого правового режиму. Правовою підставою для обмеження прав є факт запровадження в державі воєнного стану, порядок введення якого визначено ст. 5 Закону №389-VIII та являє собою комплекс юридичних дій, що полягає в оприлюдненні та набранні чинності Указу Президента про введення воєнного стану спільно з законом про його затвердження [5]. Відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року, на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та

здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону №389-VIII [2]. Яскравим прикладом в українському законодавстві в період дії воєнного стану, яке відображає запровадження обмеження свободи слова, можна назвати ухвалення Верховною Радою від 24 березня 2022 року законопроєкту № 7189 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому розповсюдженню інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних 85 Сил України чи інших військових формувань України, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану». Таким чином Кримінальний кодекс доповнився статтею 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану».

Великий вплив на свободу думки та слова мають міжнародні організації. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Європейська конвенція з прав людини містять норми, що гарантують свободу висловлювання та свободу преси, які можуть бути використані для захисту цих прав у разі їх порушення. Наприклад, ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права розповідає про те, що кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду: це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір [3]. Також, ст. 10. Європейської конвенції з прав людини говорить про те, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та

ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств. Здійснення цих свобод, пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду [5]. Отже, свобода думки і слова є фундаментальним правом, яке важливо захищати навіть у найскладніших умовах воєнного стану. Обмеження мають бути законними, пропорційними та тимчасовими, і мають спрямовуватися на забезпечення безпеки та порядку. Роль ЗМІ в наданні суспільству об'єктивної інформації є надзвичайно важливою в цих умовах. Важливим є функціонування міжнародних організацій у захисті цих прав та нагадуванні державам про їх міжнародні зобов'язання.

Список використаних джерел:

1. Скрипнюк О. Свобода думки і слова: конституційно-правові гарантії в Україні. *Юридична Україна*. 2011. № 3. С. 28-32.
2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. №2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2119-20#Text>.
3. Слинько Т. М. Конституційно-правові гарантії свободи слова в Україні. Правова доктрина основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України (м. Харків, 20–21 листоп. 2013 р.) / Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2013. С. 294–297.

4. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. №3269-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

ЯЦЬКО Анна,

здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного інституту
імені Михайла Коцюбинського

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК

Початок повномасштабної війни змусив докорінно змінитись системі захисту прав людини, висунувши на перший план потребу в оперативному правовому забезпеченні військовослужбовців, мобілізованих осіб та членів їхніх родин. Відповідно до ст. 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу, яка у випадках, передбачених законом, надається безоплатно, що покладає на державу та правничу спільноту особливий обов'язок зі створення дієвих інструментів реалізації цього права [1]. У період запровадження воєнного стану діяльність юридичних клінік при закладах вищої освіти набула виняткової важливості: спираючись на фундаментальні положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо доступу громадян до правових інституцій [2], вони трансформувалися з традиційних навчальних баз у ефективні центри надання первинної правової допомоги.

Класичні орієнтири клінічної практики за умов воєнних загроз зазнали суттєвого перегляду та були включені до комплексної системи, передбаченої Законом України «Про безоплатну правничу допомогу», що дозволило розширити коло осіб, які мають право на безоплатну вторинну правничу

допомогу, зокрема за рахунок включення ветеранів війни та осіб з особливими заслугами перед Батьківщиною [3].

Правові проблеми, з якими стикаються комбатанти під час служби, носять багатогранний характер і охоплюють порядок проходження служби, питання звільнення та майнові права. Юридичні клініки надають активні консультації щодо реалізації норм Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», зокрема щодо підстав для звільнення зі складу Збройних Сил України у зв'язку зі станом здоров'я або сімейними обставинами [4]. Особлива увага приділяється захисту прав військовослужбовців у їхніх індивідуальних судових справах, що стосуються розірвання шлюбу, стягнення аліментів або вирішення спадкових спорів під час служби на фронті; консультанти сприяють реалізації процесуального права на призупинення судового провадження. Важливим напрямом є захист майнових та соціальних прав на підставі Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», у межах якого клініцисти готують документи для коректного нарахування грошового забезпечення, оформлення одноразової грошової допомоги у разі поранення та оскаржують бездіяльність військових частин [5].

Особливо складним завданням для юридичних клінік став правовий супровід родин військовополонених та осіб, що зникли безвісти за особливих обставин. Консультанти сприяють родичам у реалізації гарантій, передбачених Законом України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей», готуючи звернення до Національного інформаційного бюро та Координаційного штабу [6]. Окрім того, робота з цією категорією пов'язана із застосуванням Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин», на підставі якого клініки допомагають членам сімей отримувати витяги з відповідного Єдиного реєстру та оформлювати передбачену законом пенсію через втрату годувальника [7]. Отже,

аналіз функцій та місця юридичних клінік свідчить, що вони стали невід'ємною складовою національної правової стійкості, забезпечуючи захист прав українських військовослужбовців.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
3. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.
4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.
6. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей: Закон України від 26 січня 2022 року № 2010-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text>.
7. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12 липня 2018 року № 2501-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2501-19#Text>.

Наукове видання

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ
ВІЙНИ
(до 30-річчя Конституції України)

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
Всеукраїнської науково-практичної конференції
02 червня 2026 року

Відповідальний редактор Мельничук О. Ф.
Відповідальний секретар Білоус О. А.

Видавець: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 7482 від 9.10.2021 р.
21001, м. Вінниця, вул. К. Острозького, 32
Тел.: (0432) 61-28-12, 38 (067) 417-26-06
email: info@vspu.edu.ua;
<http://www.vspu.edu.ua>